

Schweizerisches Arbeiterhilfswerk SAH
Œuvre suisse d'entraide ouvrière OSEO
Swiss Labour Assistance SLA

Schweizerische Eidgenossenschaft
Confédération suisse
Confederazione Svizzera
Confederaziun svizra

Swiss Agency for Development
and Cooperation SDC

Projekat "Podrška socijalnom dijalogu u Srbiji"

Sofija Adžić

STANJE I PERSPEKTIVE RAZVOJA METALSKOG SEKTORA SRBIJE – SMERNICE ZA RAD SINDIKATA

Beograd, 2008

STANJE I PERSPEKTIVE RAZVOJA METALSKOG SEKTORA SRBIJE – SMERNICE ZA RAD SINDIKATA

Autor: Prof. dr Sofija Adžić, redovni profesor
Ekonomski fakultet Univerziteta u Novom Sadu

Recenzenti: Prof. dr Stevan Devetaković, redovni profesor
Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu
Prof. dr Petar Đukić, redovni profesor
Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu

Izdavač:

Glavni i odgovorni urednik:

Priprema za štampu: Jasminka Adžić

Tiraž:

Štampa:

ISBN:

**CIP – Каталогизacija у публикацији
Народне библиотеке Србије – Београд**

АЦИИ, Софија

**STANJE I PERSPEKTIVE RAZVOJA METALSKOG SEKTORA SRBIJE – SMERNICE
ZA RAD SINDIKATA**

Sofija Adžić, 2008 – str. 115

Tiraž . – Напомене и библиографске референце уз текст. Библиографија: стр. 111-113.

Summary, стр. 115

ISBN

а) Економија индустрије б) Политика запошљавања

COBISS.SR-ID

Sva prava zadržana. Ni jedan deo ove studije ne može biti reprodukovan, presnimavan ili prenošen bilo kojim drugim sredstvima, elektronskim, mehaničkim, za kopiranje, za snimanje ili bilo kojim drugim načinom, izuzev u kraćim izvodima u naučnim i stručnim radovima, bez pismene saglasnosti izdavača.

Predgovor

Studija “Stanje i perspektive razvoja metalnog sektora Srbije – smernice za rad sindikata” je izrađena na osnovu narudžbe Kancelarije “Švajcarske organizacije za pomoć svetu rada (SLA)” u Beogradu u okviru projekta “Podrška socijalnom dijalogu u Srbiji”. U studiji je data slika o tome - “Gde je, kuda ide i sa kakvim perspektivama konkurentnosti, opstanka i razvoja, u tranzicionom i kasnijem periodu se suočava “metalni sektor” u Srbiji?”. Obradena materija treba da pomogne Sindikatu “Nezavisnost” u njegovim pregovorima sa Vladom i poslodavcima oko nastavljanja procesa restrukturiranja i privatizacije, odnosno njegovog učešća u razradi i implementaciji daljih razvojnih programa metalne industrije Srbije.

Autor duhuje veliku zahvalnost Republičkom zavodu za statistiku za obradu i ustupanje odgovarajućih statističkih podataka.

U Subotici, juli 2008

Autor

Sadržaj

Uvod	7
1. Pojam i osnovne karakteristike industrijske politike	11
1.1. Uvod	11
1.2. Osnovne determinante industrijske politike	12
1.2.1. <i>Aktivni činioci (nosioci) industrijske politike</i>	12
1.2.2. <i>Ciljevi industrijske politike</i>	14
1.2.3. <i>Mere i instrumenti industrijske politike</i>	15
1.3. Klasifikacija industrijskih politika	17
1.4. Veze industrijske politike s drugim oblicima ekonomske politike	19
1.5. Industrijska politika Evropske Unije	19
1.5.1. <i>Zašto je potrebna Zajednička industrijska politika?</i>	19
1.5.2. <i>Razvoj (evolucija) zajedničke industrijske politike od Maršalovog plana do uspostavljanja Evropske Ekonomske i Monetarne Unije</i>	20
1.5.3. <i>Aktuelni koncept industrijske politike Evropske Unije - Lisabonska agenda (strategija)</i>	22
1.5.4. <i>Mere i instrumenti za realizaciju Industrijske politike Evropske Unije</i>	24
1.6. Rezime	25
2. Metalski sektor u Srbiji krajem osamdesetih i početkom devedesetih godina dvadesetog stoleća	27
2.1. Uvod	27
2.2. Ocena stanja u metalnom sektoru Srbije u 1990. godini	28
2.3. Rezime	30
3. Metalski sektor u Srbiji pred početak privatizacije na osnovu Zakona o privatizaciji iz 2001. godine	33
3.1. Uvod	33
3.2. Ocena stanja u metalnom sektoru Srbije u 2000. godini	33
3.3. Rezime	40
4. Finansijski i strukturni efekti privatizacije metalnog sektora Srbije od 2001-2007. godine	43
4.1. Uvod	43
4.2. Rezultati privatizacije u metalnom sektoru po važećim zakonskim propisima	43
4.3. Rezime	49
5. Zaposlenost u metalnom sektoru Srbije od 1990 – 2006. godine i prognoza trendova do 2012. godine	51
5.1. Uvod	51
5.2. Kretanje zaposlenosti u metalnom sektoru od 1990-2006	51
5.3. Šta bi trebalo da bude predmet delovanja industrijske politike u metalnom sektoru u narednom periodu?	61
5.4. Koje proizvodnje treba da predstavljaju predmet industrijske politike u metalnom sektoru?	64
5.5. Ciljevi i akcije industrijske politike u metalnom sektoru	67
5.6. Rezime	69
5.Prilog: Spoljna trgovina metalnog sektora Srbije u 1990, 2000 i 2006 godini	71

6. Komparativna analiza performansi metalnog sektora Srbije	91
6.1. Uvod	91
6.2. Aktuelna ekonomska situacija i njene refleksije na privredni rast i strukturno prilagođavanje u Srbiji	92
6.3. Iskustva tranzicije industrija 10 bivših evropskih socijalističkih država Centralne i Istočne Evrope (CEE-10)	99
6.4. Konkurentnost privrede Srbije prema Metodologiji Svetskog ekonomskog foruma	102
6.5. Kako izaći iz postojećeg stanja?	104
6.6. Rezime	107
Zaključak: Smernice za rad sindikata	109
Literatura	111
Summary: Guidelines for future vocation of the Labor Union	115

Uvod

Industrijalizacija Srbije (od 1947. do 1989. godine) je imala za cilj radikalnu transformaciju ukupne proizvodne strukture i ostvarenje visokih stopa privrednog rasta. Nacionalna strategija industrijalizacije se zasnivala na: (1) forsiranju razvoja teške industrije i (2) supstituciji izvoza. Prateći ovaj proces sa izvesnim zakašnjenjem u odnosu na domaće potrebe i ciljeve i razvojne tendencije u svetu, u Srbiji je u ovom periodu razvijena i značajna proizvodnja u metalnom sektoru¹, posebno u delatnostima proizvodnje osnovnih metala, mašina i uređaja i električnih uređaja i stvorena je potpuno nova industrija za proizvodnju drumskih saobraćajnih sredstava i elektronskih uređaja. Zahvaljujući nadprosečnom rastu izvoza mašina i saobraćajnih sredstava, radikalno je promenjena struktura izvoza i tehničko-tehnološki nivo izvezenih proizvoda. Uprkos ovakvim rezultatima razvoja, početkom osamdesetih godina prošlog stoleća pokazalo se da - dostignuti nivo proizvodnje, tehničko-tehnološki nivo procesa i proizvoda, raspoloživa naučno-istraživačka, marketinška i prateća finansijska infrastruktura, stepen uključenosti u međunarodnu podelu rada i organizovanost subjekata u metalnom sektoru predstavljaju osnovni limitirajući

---

¹ Metalni sektor obuhvata proizvodnju sirovina, reprodukcioni materijala, poluproizvoda, komponenta, investicionih dobara i dobara široke potrošnje zasnovanih na metalima kao osnovnoj sirovini. U metalni sektor je uključena i elektronika koja se zasniva na komponentama koje provode elektricitet kroz vakuum, gasove i poluprovodnike i koji danas predstavljaju sastavni deo skoro svakog finalnog proizvoda metalnog kompleksa za investiciju i široku proizvodnju.

Pojam "metalni sektor" prema važećoj statističkoj nomenklaturi (koja se primenjuje od 2003. godine u skladu sa potrebama evropske integracije statističkog sistema Srbije) obuhvata 8 industrijskih grana:

- Vađenje ruda metala,
- Proizvodnju osnovnih metala,
- Proizvodnju standardnih metalnih proizvoda, osim mašina i uređaja,
- Proizvodnju mašina i uređaja,
- Proizvodnju električnih i optičkih uređaja,
- Proizvodnju saobraćajnih sredstava,
- Proizvodnju ostalih saobraćajnih sredstava i
- Ostalu prerađivačku industriju (u metalni sektor uključena je samo delatnost reciklaže sekundarnih sirovina, a isključena proizvodnja nameštaja i sličnih proizvoda).

Pošto u nacionalnom statističkom sistemu ne postoji uređena statistička građa koja obrađuje dešavanja u metalnom sektoru pre 2003. godine prema napred navedenoj koncepciji njegove podela, paralelno sa ovom definicijom koristi se i podela metalnog sektora koja je korišćena u nacionalnoj statističkoj metodologiji do 2003. godini. Prema ovoj podeli, metalni sektor je obuhvatao 12 industrijskih grana:

- Proizvodnju rude gvođža,
- Crnu metalurgiju,
- Proizvodnju ruda obojenih metala,
- Proizvodnju obojenih metalama
- Prerađivanje obojenih metala,
- Metaloprerađivačku delatnost,
- Mašinogradnju,
- Proizvodnju saobraćajnih sredstava,
- Brodogradnju,
- Proizvodnju električnih mašina i aparata,
- Reciklažu sekundarnih sirovina i
- Proizvodnju raznovrsnih proizvoda.

faktor daljeg društveno-ekonomskog razvoja Srbije. U cilju pružanja pružanja celovite informacije - slike o tome gde je, kuda ide i sa kakvim perspektivama konkurentnosti, opstanka i razvoja, u tranzicionom i kasnijem periodu se suočava metalski sektor u Srbiji, obrađena materija je podeljena u šest poglavlja.

U prvom poglavlju, detaljno je obrađen problem pojmovnog određenja industrijske politike u savremenim tržišnim privredama. Izložen je pregled aktivnih činilaca (nosilaca), ciljeva i mehanizama (mera i instrumenata), kao i klasifikacija industrijske politike. Pošto se Srbija nalazi u početnoj fazi pripreme za pridruživanje Evropskoj Uniji, detaljno je obrađena evolucija (zajedničke) Industrijske politike Evropske Unije sa naglaskom na prezentaciji osnovnog sadržaja ciljeva tzv. Lisabonske strategije (agende) i koncepta njegove realizacije. U drugom poglavlju, obrađeno je stanje u metalnom sektoru Srbije krajem osamdesetih i početkom devedesetih godina dvadesetog stoleća. U trećem poglavlju, izvršena je analiza stanja u metalnom sektoru pred početak privatizacije na osnovu Zakona o privatizaciji iz 2001. godine. U četvrtom poglavlju, obrađeni su finansijski i strukturni efekti privatizacije metalnog sektora Srbije od 200. do 2007. godine, sa akcentom na problemima koji su proizašli iz sprovedenih postupaka privatizacije. U petom poglavlju, izvršena je analiza zaposlenosti u metalnom sektoru od 1990. do 2006. godine i prognoza trendova promena u strukturi i obimu zaposlenosti do 2012. godine na osnovu pretpostavke da će se u narednom periodu koncipirati eksplicitni ili implicitni oblik nacionalne industrijske politike zasnovane na paradigmi *reindustrijalizacija* u funkciji dinamičnog rasta izvoza i očuvanja makroekonomske stabilnosti. U posebnom prilogu uz ovo poglavlje, detaljno su obrađeni tokovi spoljne trgovine (uvoz i izvoz po proizvodima i zemljama) metalnog sektora Srbije u 1990, 2000 i 2006. godine u cilju procene mogućnosti njegovog intenzivnijeg uključivanja u međunarodnu podelu rada sa postojećim proizvodnim kapacitetima i proizvodnim programima. U šestom poglavlju, razmotreno je aktuelno stanje performansi metalnog sektora u Srbiji na osnovu teze da ga treba razmatrati samo u kontekstu ukupnih performansi nacionalne privrede prema globalnim kriterijuma merenja konkurentnosti. U skladu sa tim, izvršeno je razmatranje problema unapređenja performansi metalnog sektora u Srbiji u kontekstu realizacije dva, od mnogobrojnih uslova za uspešnu evropsku integraciju Srbije: (1) sticanja sposobnosti za ekonomski racionalno učešće u utakmici na Unutrašnjem tržištu metalnih dobara Evropske Unije i (2) stvaranja ekonomskih i tehničkih uslova za implementaciju zajedničkih pravnih tekovina Evropske Unije (tzv. *acquis communautaire*).

Na kraju, potrebno je navesti nešto o metodologiji koja je korišćena u izradi ove studije. Standardna makroekonomska analiza ekonomskih i razvojnih potencijala jednog industrijskog sektora se zasniva na istraživanju ključnih proizvodnih i ekonomskih indikatora, kao što su: (1) proizvodnja, (2) struktura, (3) zaposlenost, (4) produktivnost, (5) investicije i njihov uticaj na promenu strukture proizvodnje, (6) tehničko tehnološki nivo i savremenost proizvodnje, (7) regionalni (prostorni) aspekti razmeštaja kapaciteta i dinamike strukturnih promena u metalnom sektoru, (8) mogućnost snabdevanja osnovnim inputim-a, (9) uslovi privređivanja i ekonomska efikasnost, (10) položaj u međunarodnoj podeli rada, (11) povezivanje i udruživanje preduzeća kroz postojeće institucionalne okvire, tržište kapitala i u okviru reprodukcioni celina (za koje se uporedo koriste uži termini koji preciznije prezentiraju njihovu unutrašnju strukturu – poslovne mreže, strategijske alijanse i industrijski (izvozni) klasteri) kako na strani inputa, tako i na strani outputa) i (12) procena uspešnosti naučno-istraživačkog rada i transfera sopstvenih i nabavljenih rezultata u proizvode, tehnologije, poslovne procese, dohodak i dobit.

Analiza pređenog puta, aktuelnog stanja (u posmatranom vremenskom preseku) i potencijala u metalnom sektoru u Srbiji u ovoj studiji se zasniva uglavnom na analizi pet pokazatelja: (1) relativnom učešću metalnog sektora u dohotku (novostvorenoj) vrednosti, (2) dinamici i relativnom učešću u zaposlenosti, (3) izvozu, (4) uvozu i (5) komparativnoj analizi fizičkih pokazatelja proizvodnje ključnih proizvoda metalnog sektora. Ovaj pristup je odabran iz četiri razloga:

Prvi i ključan problem je ograničenost raspoloživih podataka i njihova uporedivost zbog uticaja faktora, koji izviru iz procesa i dinamike dezintegracije bivše (SFR) Jugoslavije, stavljanja

teritorije autonomne pokrajine Kosovo i Metohije pod međunarodni protektorat 1999. godine i tranzicije nacionalnog statističkog sistema.

Drugi je činjenica da analiza uticaja faktora, kao što su investicije i njihov uticaj na dinamiku promena strukture i regionalnog (prostornog) razmeštaja kapaciteta u metalnom sektoru, nema naučni smisao jer je izgradnja novih kapaciteta, praktično obustavljena oko 1980. godine, investiranje u novu opremu oko 1985. godine, a završavanje postojećeg oko 1987/88. godine.

Treće, restauracijom kapitalizma i promocijom projekta tranzicije krajem 1989. godine praktično je obustavljen naučno-istraživački rad i transfer sopstvenih i nabavljenih eksternih rezultata, čime je tehnološki nivo i savremenost proizvoda i procesa zadržana na nivou iz početka osamdesetih godina prošlog stoleća, dok svi naknadni pokušaji na ovom polju imaju, uglavnom, kozmetički karakter u cilju kakvog takvog zadržavanja stečenih pozicije na unutrašnjem tržištu.

Četvrto, proces tranzicije, a posebno privatizacije u Srbiji nije iskorišćen za radikalnu rekombinaciju postojećih resursa metalnog sektora i formiranje nove fleksibilnije makro, mezo i mikro organizacione strukture sastavljene od velikih (u Srbiji, u ovom trenutku, postoji samo jedno stvarno veliko preduzeće u metalnom sektoru – US Steel Srbija, bivši Sartid u vlasništvu stranog kapitala), srednjih i malih preduzeća povezanih u odgovarajuće strategijske alijanse, poslovne mreže i industrijske klastere. U ovom periodu u Srbiji nije ni osnovano, odnosno transformisano na bazi postojećih resursa ni jedno (nacionalno) Međunarodno preduzeće u metalnom sektoru, iako su (po mišljenju autora) postojali inicijalni uslovi za konstituisanje bar 3 do 4 takve kompanije.

Pojam i osnovne karakteristike industrijske politike

1.1. Uvod

Industrijska politika, najčešće, podrazumeva aktivnosti države u smislu unapređenja industrijskog razvoja i strukturnog prilagođavanja. Međutim, pošto su ključnu ulogu u industrijskom razvoju u većini savremenih tržišnih privreda, imala velika industrijska preduzeća, postoje brojne kontroverze o potrebi postojanja industrijske politike i njenim dometima. U stvarnosti egzistiraju tri koncepta: (1) potpuno negiranje opravdanosti postojanja industrijske politike, zbog uverenja da slobodno delovanje tržišnih zakonitosti, najuspešnije rešava problem (optimalnog) funkcionisanja ukupne privrede, (2) tretiranje industrijske politike kao *nužnog zla*, pošto tržište ima izvesne nedostatke, koji se ne mogu u potpunosti otkloniti, ali se moraju ublažiti i (3) zalaganje za aktivnu industrijsku politiku zbog sistemskih nedostataka tržišnog mehanizma u uređivanju privrednih tokova, posebno, alokaciji resursa, finansiranju troškova istraživanja i razvoja, kooperaciji itd. u savremenim privrednim sistemima².

Različiti pristupi, rezultiraju u različitim definicijama industrijske politike i njenoj praktičnoj primeni (Tabela br. 1.1.1.).

Tabela br. 1.1.1. Karakteristične definicije industrijske politike

1. "Industrijska politika obuhvata sve zakonske, fiskalne i finansijske okvire biznisa" – Ohlin, B. and Hesselborn, P. (1977), *International Allocation of Economic Activities*, Nobel Symposium, Holmes and Mayer, New York.
2. "Industrijska politika je usmeravanje pažnje na skup ciljeva vezanih za aktivnosti industrije i njen razvoj". – Grant, W. (1982), *The Political Economy of Industrial Policy*, Cambridge University Press, London, p. 2.
3. "Industrijska politika je skup različitih mera, politika i programa kojima se podstiče konkurentnost industrije" – Adams F. G. and Klain, L. (1983): *Industrial policies for Growth and Competiveness and Economic Perspective*, Lexington Books, Massachusetts, Toronto.
4. "Industrijska politika se može definisati kao koordinirano ciljanje (targetiranje). Radi se o izboru određenih delova ekonomije, kao što su preduzeća, projekti ili industrije (u smislu sektora ili delatnosti), u cilju posebnog tretmana (ciljanja, targetiranja) povezanog sa koordiniranim planom vlade kako bi se uticalo na industrijsku strukturu na tačno određene načine (koordinacija)" - Brander, J. (1987), *Shaping comparative advantage: Trade policy, Industrial policy and Economic performance*, in "Shaping comparative advantage" (ed. Lipsey, R. and Dobson, W.), C. D. Howe Institute, Toronto, p. 4.
5. "Industrijska politika je etiketa koja se koristi da se opisala široka, loše odabrana zbirka inicijativa za podsticaj ponude na mikro nivou, kreiranih kako bi se unapredilo funkcionisanje tržišta na mnoštvo, različitih, uzajamno nedoslednih načina. Potreba za državnom intervencijom se obično javlja tamo gde ima tržišnih nedostataka i gde su neophodne brze promene" - Geroski, P. (1989), *European Industrial policy and industrial policy in Europe*, in "Oxford Review of Economic Policy", p. 21.
6. "Industrijska politika obuhvata sve napore vlade da izmeni industrijsku strukturu kako bi unapredila privredni rast zasnovan na proizvodnji" – World Bank (1993): *The East Asian Miracle*, Oxford University Press, New York, p. 304.

² Adžić, S. (2006), *Privredni sistem i ekonomska politika*, Ekonomski fakultet, Subotica, str. 491.

7. "Industrijsku politiku kao politiku razvoja industrije shvaćamo ovako:

1) U širem smislu industrijska politika podrazumeva strategiju razvoja industrije koja obuhvata; (a) koncepcijske elemente kao što su ciljevi razvoja sa celovitom zamisli i filozofijom razvoja kao delom ukupne koncepcije i strategije privrednog razvoja industrije, (b) politiku razvoja industrijske strukture i strukturno usklađivanje što je element politike razvoja na duži rok, najmanje srednjoročni, odnosno razdoblje od tri do sedam godina i (c) strategija je skup metoda za ostvarivanje utvrđenih ciljeva s privredno-sistemskim rešenjima i odgovarajućom razradom ekonomske i industrijske politike.

2) U užem smislu industrijska politika je konkretizovana sa (1c). To znači da ona obuhvata: (a) izbor sasvim odgovarajućeg tipa industrijske politike u oblasti industrije, što je uvek povezano sa ukupnom ekonomskom politikom i njezinim sadržajem i (b) razrađene mere i instrumente kojima se reguliše tekući industrijski razvoj uključujući i anticiklične i druge mere" – Crkvenac, M. (1993), *Ekonomika industrije i gospodarski razvoj Hrvatske*, Informator, Zagreb, str. 282.

8. "Stoga je industrijska politika zapravo ekonomska politika koja oblikuje komparativnu prednost jedne zemlje. Cilj industrijske politike je da utiče na promene u nacionalnoj ekonomskoj strukturi (preraspodela resursa između sektora, industrija, zanimanja i regiona) kako bi se povećalo stvaranje i rast nacionalnog bogatstva, a ne njegova raspodela" – Jovanović, M. N. (2006), *Evropska ekonomska integracija*, Ekonomski fakultet, Beograd, str. 314.

9. "Industrijska politika predstavlja skup mera, programa i akcija, kojima se na fleksibilan način utiče na realizaciju različitih ciljeva industrije, formulisanih konsenzusom vlade, industrije i sindikata" – Savić, D. (2007), *Ekonomija industrije*, Ekonomski fakultet, Beograd, str. 120.

Navedene definicije industrijske politike ukazuje na sledeće zajedničke elemente:

Prvo, industrijska politika mora prosteći iz (nacionalne) strategije društveno-ekonomskog razvoja, proizvodne orijentacije i strategije razvoja industrije.

Drugo, industrijska politika treba da ima širi okvir nego što je javna (državna) intervencija u industriji.

Treće, industrijska politika mora odražavati najširi nacionalni interes – do koga se dolazi konsenzusom svih direktno zainteresovanih strana.

Četvrto, industrijska politika mora biti fleksibilno formulisana – sa mogućnošću naknadne korekcije od strane njenih aktera – aktivnih činilaca (nosilaca) industrijske politike.

U navedenom kontekstu, mogla bi se odrediti sledeća relevantna definicija industrijske politike. ***Industrijska politika je (parcijalna) razvojna ekonomska politika za obezbeđenje dugoročnog i kontinuiranog razvoja industrije. Osnovni zadatak industrijske politike je da kroz proces usaglašavanja interesa industrijskog sektora, sa jedne strane i ostalih relevantnih učesnika (međunarodnih ekonomskih organizacija, nadnacionalnih institucija, vlade, sindikata, finansijskih, naučno-istraživačkih i prometnih organizacija, velikih potrošača), sa druge strane - uspostavljanjem kooperacije u svim fazama reprodukcije, obezbedi unapređenje ukupnog industrijskog razvoja***³.

1.2. Osnovne determinante industrijske politike

Osnovne determinante industrijske politike su: (1) aktivni činioци (nosioci) industrijske politike, (2) ciljevi industrijske politike i (3) upravljački mehanizmi (mere i instrumenti) industrijske politike.

1.2.1. Aktivni činioци (nosioci) industrijske politike

Aktivni činioци (nosioci) industrijske politike su društveni ili ekonomski subjekti, koji sami ili čija delegirana tela učestvuju neposredno u određivanju i realizaciji sadržaja ciljeva i akcija (mera i instrumenata) industrijske politike. Osnovne zajedničke karakteristike aktivnih činilaca (nosilaca) industrijske politike su: (1) definisani interes, (2) sposobnost odlučivanja od šireg značaja u procesu društveno-ekonomske reprodukcije industrije, na osnovu raspolaganja s sredstvima, informacijama, državnim (administrativnim) ili političkim ovlašćenjima, (3) sposobnost akcije i (4) sposobnost

³ isto, str. 492.

samostalnog delovanja⁴. Osnovni aktivni činioci (nosioci) industrijske politike u savremenim tržišnim privredama su po redosledu prioriteta: (1) velika preduzeća, posebno tzv. Međunarodna preduzeća⁵, (2) poslovne mreže (alijanse), izvozni klasteri i razvojno orijentisane koalicije⁶ i (3) državni (centralni, regionalni, subregionalni, lokalni) organi ovlašćeni za vršenje poslova javne

⁴ Isto, str. 30.

⁵ Pojam *veliko preduzeće* označava preduzeće koje je u mogućnosti da utiče na svoje rezultate kroz: (1) apsolutne veličine: broj zaposlenih, vrednost kapitala, veličinu prodaje (prometa) i dobiti (profita); (2) relativne veličine: učešća na tržištu - nacionalnom, ciljnem međunarodnom ili globalnom i (3) položaja na tržištu u zavisnosti od opšte tržišne strukture – koncentracije, barijera za ulazak konkurencije i slično. Tržišna moć omogućava velikom preduzeću - diskreciju u određivanju i kontroli cena, količine i vrste proizvoda koje proizvodi. Najznačajnije tekovine razvoja velikih preduzeća su: (1) podela rada i kooperacija, (2) primena savremenog koncepta upravljanja, (3) mogućnost efikasnog menjanja portfolia kapitala i (4) detaljno planiranje poslovnih aktivnosti. Upravljanje u velikim preduzećima je organizovano posredstvom tehnostrukture - koja obuhvata velik broj stručnjaka, specijalista i organizatora raspoređenih po hijerarhijskom nivou - od najviših rukovodilaca do onih u direktnom kontaktu s radnicima i činovnicima. Tehnostruktura je jedinstvena funkcionalna celina - bez čijeg kolektivnog odlučivanja i konsenzusa nije moguće sprovođenje nijedne odluke unutar preduzeća. Angažovani kapital i visoka specijalizacija u domenu tehnologije, kadrova i sirovina ne podnose nepouzdanost tržišta. Zbog toga su tehnostrukture prinuđene da planiraju svaku aktivnost - te da uz pomoć (nacionalne) državne administracije obezbeđuju stabilnost uslova poslovanja i potreban nivo potrošnje radi plasmana svojih proizvoda.

Pojam *Multinacionalno preduzeće (MNE)* (u istom značenju se često koristi i termin Multinacionalna korporacija) se određuje u užem i širem značenju. U širem značenju, multinacionalno preduzeće označava svako preduzeće koje ima bar jednu svoju afilijaciju u drugoj zemlji. U užem značenju, pojam multinacionalno preduzeće označava veliko preduzeće koje preko mreže svojih afilijacija u inostranstvu kontrolišu glavninu stranih direktnih investicija. Posebno se izdvaja grupa od oko 300 najvećih multinacionalnih preduzeća sa sedištem u SAD, Japanu, Velikoj Britaniji, Nemačkoj, Holandiji, Švajcarskoj i Švedskoj, a u najnovije vreme i u Finskoj, Republici Koreji, Kini, Rusiji i Indiji - koja kontrolišu oko 25% svetske proizvodnje i prometa. Označavaju se i kao imperijalne korporacije - jer su po svojoj ekonomskoj snazi daleko jače nego nacionalne ekonomije ne samo zemalja u razvoju, nego i manjih razvijenih zemalja. Imperijalne korporacije raspolazu takvim resursima da mogu prevazići mnoga ograničenja, kao što su nacionalne granice, kulturne, jezičke i ideološke barijere i da tržištima u različitim delovima sveta nametnu standardizovane proizvode - hrane, pića, duvanskih preradevina, odeće, obuće, trajnih potrošnih dobara, ali i dobara kao što su filmovi, TV-programi, muzika, dečije igračke i drugo.

⁶ Pojam *poslovna mreža ili strategijska alijansa* označava preduzeće sa svojih pet osnovnih partnera: (1) ključni dobavljači, (2) ključni kupci, (3) konkurencija, (4) neprivredna infrastruktura (sindikati, univerziteti, instituti), (5) država i njene institucije (centralna, regionalna, lokalna). Filozofija izgradnje mreže, se zasniva na principu zamene jednog dela komercijalnih aranžmana zasnovanih na profitu i novčanim transakcijama i internih poslovnih aktivnosti, mrežnim odnosima, na osnovu dugoročne saradnje sa partnerima. Ove aktivnosti za centralno preduzeće postaju periferne i za njega znače gubitak (dela) profita, ali i dobitak profita za mrežu u celini. Osnovni motivi za transformaciju komercijalnih odnosa i eksteralizaciju jednog dela internih aktivnosti za centralno preduzeće su: (1) osvajanje novih (stranih) tržišta, (2) obezbeđenje pristupa retkim resursima, pre svega, novim tehnologijama i kapitalu i (3) smanjenje troškova u cilju izgradnje konkurentskih prednosti na ciljnim segmentima globalnog tržišta (industrijskih proizvoda). Implementacija koncepta poslovne mreže ili strategijske alijanse dovela je do razvoja tzv. industrijskih grupa ili klastera, kao protivteže razvoju i delovanju multinacionalnih preduzeća.

Pojam *klaster* označava geografsku koncentraciju (aglomeraciju, gomilanje) međusobno povezanih preduzeća i institucija na proizvodnji sličnih ili komplementarnih proizvoda, izvođenju kompleksnih investicionih projekata, realizaciji složenih istraživačko-razvojnih projekata. Klaster je, sa jedne strane, vrsta prostorne organizacije forme između udaljenih tržišta, a sa druge strane organizaciona forma na hijerarhijskom ili vertikalnom principu (društvene podele rada). Klaster, je prema tome, alternativni način organizovanja vrednosnog lanca (prvi je veliko preduzeće ili tzv. Multinacionalno preduzeće). Za razliku od velikog preduzeća - konkurencija i saradnja predstavljaju integralne delove sadržaja svakog klastera. To omogućava zaokruživanje povezanih industrija i institucija: (1) proizvođača intermedijarnih proizvoda, (2) državnih institucija, (3) univerziteta, (4) centara za I&R, (5) centara za obuku, (6) trgovinskih udruženja i slično, što omogućava preduzećima daleko produktivnije poslovanje zahvaljujući lakšem pristupu informacijama, tehnologijama, snabdevačima, javnim i obrazovnim institucijama, kvalifikovanoj radnoj snazi, razmeni informacija i znanja, saradnji na unapređenju lokacionih prednosti klastera i slično. Zbog ovih sinergetskih efekata, klasteri svojim postojanjem i eksternim efektima utiču na izmenu individualnih prioriteta u donošenju lokacionih odluka. Sa druge strane, klasteri privlače najobrazovaniju i najtalentovaniju radnu snagu, jer je najbliža globalnom tržištu i najmobilnija, pa teži lokacijama koje imaju najbolju ponudu kombinovanih uslova. Prvo oficijelni klaster u nacionalnoj industriji je *Autoklaster ili Fond za podršku razvoja konkurentnosti proizvođača autodelova i autoopreme*, osnovan 2005. godine.

Pojam *razvojno orijentisane koalicije* označava grupe specijalnog interesa – koje udruživanjem resursa i podelom rada na osnovama tzv. strateške kooperacije obezbeđuju sinergetske efekte koji rezultiraju povećanjem novostvorene vrednosti (bruto-društvenog proizvoda) i društvenog bogatstva.

regulacije privrede i privrednog razvoja, unutrašnje i spoljne zaštite i slično⁷. U izboru strukture i sadržaja ciljeva i akcija industrijske politike, svaki aktivni činilac (nosilac) industrijske politike se rukovodi karakteristikama svog dominantnog sistema vrednosti i strukture i sadržaja konkretnih ličnih ili grupnih interesa.

1.2.2. Ciljevi industrijske politike

Ciljevi industrijske politike izražavaju potrebe, namere a u posebnim slučajevima i želje za izmenu postojećeg stanja u industriji u celini ili u nekom njenim delovima ili vezanim delatnostima u projektovanom vremenskom periodu. Kompleksno formulisana industrijska politika se bavi različitim ciljevima, koji se u osnovi svode na jedan osnovni - da se usaglašavanjem interesa industrijskog sektora i ostalih relevantnih učesnika (vlade, sindikata, finansijskih, naučno-istraživačkih i prometnih institucija, velikih potrošača i drugo) i uspostavljanjem kooperacije u svim fazama reprodukcije obezbedi unapređenje ukupnog industrijskog razvoja⁸. Sa druge strane, zbog veoma intenzivnih veza industrije sa drugim delatnostima, industrijska politika mora imati širi okvir nego što je to javna intervencija u industriji. Zbog toga se ciljevi industrijske politike izvode iz nacionalne ili regionalne (u smislu međunarodne regionalne ekonomske integracije, kao što je na primer Evropska Unija) strategije razvoja i strategije industrijskog razvoja. Postoje tri osnovne dileme u određivanju sadržaja ciljeva industrijske politike: (1) "Da li industrijska politika treba da bude u funkciji podrške (perspektivnim) industrijama i preduzećima ili zaštite ugroženih industrija i preduzeća?"; (2) "Da li industrijska politika treba da bude eksplicitno ili implicitno definisana?" i (3) "Ima li država pravo da vrši izbor dobitnika i gubitnika?"; U ovom kontekstu, OECD je dao predlog deset osnovnih ciljeva industrijske politike (Šema br. 1.2.1).

Šema br. 1.2.2.1. OECD-ov predlog osnovnih ciljeva industrijske politike:

Prvi cilj – <i>Efikasnost industrije</i>
Drugi cilj - <i>Racionalizacija ukupnih aktivnosti</i>
Treći cilj – <i>Adaptacija malih i srednjih preduzeća</i>
Četvrti cilj – <i>Strukturno prilagođavanje industrije</i>
Peti cilj – <i>Rešavanje socijalnih problema nastalih prestrukturiranjem industrije</i>
Šesti cilj – <i>Usklađivanje organizacione strukture industrije</i>
Sedmi cilj - <i>Stvaranje uslova za uravnotežen (industrijski) razvoj</i>
Osmi cilj – <i>Poboljšanje korišćenja industrijskih kapaciteta</i>
Deveti cilj – <i>Brža adaptacija industrije na promenjene društvene ciljeve</i>
Deseti cilj – <i>Zaštita životne sredine</i>

U svakom slučaju, određivanje sadržaja ciljeva industrijske politike se vrši na osnovu ciljeva privrednog razvoja, odnosa političke i ekonomske moći interesnih društveno-ekonomskih grupa i potreba da se kroz ciljeve industrijskog razvoja realizuje kompleksna i dinamička kombinacija osnovnih društveno-ekonomskih opredeljenja u domenu: (1) poboljšanja karakteristika tržišta, sa parcijalnim ciljevima - povećanje konkurencije, suzbijanje monopola, unapređenje podele rada i kooperacije; (2) strukturnog prilagođavanja uz što manje socijalne i političke napetosti i teškoće; (3) unapređenja spoljnoekonomskih odnosa, sa parcijalnim ciljevima - unapređenje izvoza, smanjenje uvoza, poboljšanje odnosa u razmeni; (4) ravnomernijeg regionalnog (prostornog) razvoja, sa parcijalnim ciljevima - bolje iskorišćavanje lokalnih resursa, razvoj novih polova rasta; (5) intenzivne i efikasne implementacije rezultata tehničkog progressa, sa parcijalnim ciljevima - novi proizvodi, novi tehnološki procesi, novi organizacioni oblici saradnje sa kooperantima, konkurencijom i potrošačima i (6) socijalno-političke stabilnosti, prvenstveno u cilju smanjivanja nezaposlenosti.

⁷ Adžić, S. (2006), *Privredni sistem i ekonomska politika*, Ekonomski fakultet, Subotica, str. 492.

⁸ isto, str. 492.

U ovom kontekstu, može se izvršiti klasifikacija ciljeva industrijske politike u šest osnovnih grupa: (1) ciljeve strukturnog prilagođavanja, (2) kreiranje komparativnih prednosti na ciljnim segmentima svetskog tržišta, (3) razvoj (kritične) infrastrukture za funkcionisanje i razvoj industrije (4) stimulisanje razvoja i ekonomske valorizacije inovacija i difuzije rezultata tehničkog progresa, (5) razvoj i održavanje fleksibilne organizacione strukture i (6) ostale društveno-ekonomske ciljeve. U sledećem koraku, možemo izvršiti njihovu dalju podelu na 27 ciljeva.

Osnovni ciljevi strukturnog prilagođavanja se mogu podeliti na parcijalne ciljeve: (1) poboljšanje međunarodne konkurentnosti preduzeća, procesa i proizvoda; (2) poboljšanje korišćenja industrijskih kapaciteta; (3) osnivanje novih delatnosti; (4) realokacija resursa iz jednih delatnosti u druge; (5) reorganizacija postojećih i osnivanje novih preduzeća i udruženja; (6) privremeno održavanje postojećih proizvodnih jedinica u cilju dobijanja vremena za strukturno prilagođavanje i rešavanje socijalnih problema; (7) zatvaranje ili redukcija određenih kapaciteta i delatnosti; (8) unapređenje performansi preduzetnika, menadžera i stručnih timova;

Kreiranje komparativnih prednosti na ciljnim segmentima svetskog tržišta obuhvata sledeće parcijalne ciljeve: (9) koncentraciju i formiranje (nacionalnih) Multinacionalnih preduzeća (promocija tzv. nacionalnih lidera u izvoznim industrijama) u cilju postizanja ekonomije obima i razvoja kanala distribucije na ciljnim segmentima svetskog tržišta; (10) razvoj novih i usavršavanje postojećih modela podele rada, kooperacije i poslovne saradnje u funkciji razvoja izvoznih proizvodnji za ciljne segmente svetskog tržišta, podsticanjem osnivanja i razvoja - poslovnih mreža, strategijskih alijansi i izvoznih klastera;

Razvoj (kritične) infrastrukture za funkcionisanje i razvoj industrije trebalo bi da obuhvata sledeće parcijalne ciljeve: (11) razvoj finansijske infrastrukture za potrebe industrije, kao što su, investicione, industrijske, zanatske, preduzetničke banke, Agencija za osiguranje poslova izvoza; (12) razvoj fizičke infrastrukture, s naglaskom na projektima razvoja: (a) energetike (posebno, elektroenergetike, gasifikacije), (b) saobraćaja s kompleksom makro-logističkih baza i graničnim prelazima, (c) telekomunikacija i (d) industrijskih parkova; (13) razvoj informacione infrastrukture, s naglaskom na projektima razvoja: (a) registara (preduzeća, kolateralnih interesa, nekretnina), (b) statistike, (c) instituta za praćenje i prognoziranje ekonomskih pojava, (d) baza (banki) podataka; (14) razvoj infrastrukture za obezbeđenje nesmetanog funkcionisanja tržišta roba i usluga sa težištem na sistemu robnih rezervi; (15) razvoj infrastrukture tržišta rada, sa težištem na sistemu (regularne) socijalne zaštite od nezaposlenosti;

Stimulisanje razvoja i ekonomske valorizacije inovacija i difuzije rezultata tehničkog progresa trebalo bi da obuhvata sledeće parcijalne ciljeve: (16) razvoj standardizacije, metrologije i unifikacije; (17) razvoj naučno-istraživačke infrastrukture; (18) unapređivanje istraživanja i razvoja u preduzećima; (19) razvoj novih proizvoda i tehnologija; (19) preuzimanje (transfer) novih proizvoda i tehnologija iz inostranstva; (20) difuziju i komercijalizaciju novih proizvoda i tehnologija; (21) razvoj industrija visokih tehnologija;

Razvoj fleksibilne organizacione strukture treba da se zasniva na realizaciji sledećih parcijalnih ciljeva: (22) osnivanju novih preduzeća; (23) podsticanju razvoja većih zanatskih radionica, malih i srednjih preduzeća;

Ostali društveno-ekonomski ciljevi trebalo bi da obuhvataju realizaciju sledeće parcijalne ciljeve: (24) ravnomeran regionalni, subregionalni i lokalni razvoj; (25) formiranje novih polova razvoja; (26) razrešavanje problema nezaposlenosti; (27) zaštitu i unapređenje životne sredine;

1.2.3. *Mere i instrumenti industrijske politike*

Pojam instrumenti industrijske politike označava sredstva pomoću kojih aktivni činioci (nosioci) industrijske politike ostvaruju postavljene ciljeve. Pojam mere industrijske politike označava postupke, kojim se vrši promena ili ukidanje postojećih, odnosno, uvođenje novih instrumenata industrijske politike. Od početka industrijalizacije, carine (Zaštitna politika) su dugo bile najvažniji instrument industrijske politike, dok je povećanje ili smanjenje carina predstavljalo najvažniju meru industrijske politike. Nakon nekoliko rundi pregovora u okviru GATT/STO uticaj i obim carinskih

tarifa na realizaciju ciljeva industrijske politike je smanjen, no uporedo sa rastom problema sa kojima se suočava strukturno prilagođavanje industrije i preduzeća razvijen je novi set mera i instrumenata industrijske politike.

Postoje razne podele mera i instrumenata industrijske politike. Sa aspekta operativnih struktura - mere i instrumenti savremene industrijske politike se mogu podeliti u dve osnovne grupe: (1) mere i instrumente koji su odraz protekcionizma izazvanog problemima strukturnog prilagođavanja industrije i preduzeća; (2) mere i instrumente koji su usmereni za dinamiziranje procesa strukturnog prilagođavanja industrije i preduzeća. U realizaciji industrijske politike mogu se koristiti praktično svi mehanizmi makroekonomske politike. U skladu sa tim, u savremenim tržišnim privredama na raspolaganju su sledeće mere i instrumenti ekonomske politike:

1. Makroekonomska stabilnost: (a) niska stopa inflacija, (b) stabilan devizni kurs, (c) neznatno pozitivne realne kamatne stope.

2. Nacionalni, regionalni, subregionalni, lokalni planovi i strategije privrednog, posebno industrijskog razvoja.

3. Dobrovoljni sporazumi i dogovori vlade, javnih preduzeća, privrednih asocijacija.

4. Carine.

5. Nekarinski protekcionizam.

6. Subvencije za: (a) izvoz, (b) proizvodnju, (c) obrazovanje (posebno preduzetnika, menadžera, stručnjaka, radnika), (d) istraživanje i razvoj novih procesa i proizvoda, (e) investicije (posebno u opremu i proizvodnu infrastrukturu).

7. Poreska politika (posebno ubrzana amortizacija, investicione rezerve, poreske olakšice za investicije, poreski krediti).

8. Kreditna politika (posebno subvencionisanje kamata za investicije, kreditiranje proizvodnje za izvoz i kreditiranje kupaca opreme i transportnih sredstava).

9. Devizna politika (posebno politika deviznog kursa).

10. Politika javnih nabavki.

11. Politika (Kontrola) cena.

12. Tržišni propisi (posebno dozvole za eksploataciju mineralnih resursa, proizvodnju, izvoz, uvoz, investicije).

13. Tehnički i drugi (posebno ekološki, socijalni) standardi.

14. Obezbeđivanje fizičke infrastrukture (posebno energetike, saobraćaja sa kompleksom logističkih baza i graničnim prelazima, telekomunikacija).

15. Industrijski parkovi, Biznis parkovi, Naučno-tehnološki parkovi i Poslovni inkubatori.

16. Politika konkurencije.

17. Politika koncentracije (posebno politika razvoja (nacionalnih) Multinacionalnih preduzeća, poslovnih mreža, strategijskih alijansi, industrijskih klastera).

18. Politika razvoja preduzetništva, malog biznisa, malih i srednjih preduzeća u industriji i poslovnim uslugama za industriju.

19. Politika podsticanja stranih direktnih investicija (posebno u izvozne industrije).

Međutim, pošto industrijska politika u savremenim tržišnim privredama ima izvedeni implicitni ili eksplicitni karakter može se odrediti sledeći spektar mera i instrumenata makroekonomske politike i ostalih parcijalnih ekonomskih politika u funkciji javne regulacije industrije:

Indikativne mere i instrumenti za realizaciju industrijske politike: (1) nacionalni, regionalni, subregionalni i lokalni planovi i strategije privrednog, posebno industrijskog razvoja; (2) dobrovoljni sporazumi i dogovori vlade, javnih preduzeća, privrednih asocijacija, preduzeća o razvoju industrije, pojedinih delatnosti, drugih preduzeća, industrijske infrastrukture;

Mere i instrumenti fiskalne politike za realizaciju industrijske politike: (3) opšta struktura poreskog sistema (niska poreska presija, transparentan i stabilan poreski sistem sa malim brojem poreza); (4) potpuno ili delimično oslobađanje od poreskih obaveza; (5) ubrzana amortizacija; (6) investicione i slične poreske olakšice; (7) investicione rezerve; (8) poreski krediti; (9) oslobođenje reinvestirane dobiti (profita) od poreza; (10) poreske olakšice za strane investitore;

Mere i instrumenti kreditno-monetarne politike za realizaciju industrijske politike: (11) opšta struktura monetarne politike (liberalna politika obaveznih rezervi, politika monetarne kontrole, podsticajna kamatna stopa Narodne banke); (12) kreditna politika (niske kamatne stope za kreditiranje proizvodnih investicija, dugi rokovi vraćanja investicionih kredita, dugi grace (grejs) period za investicione kredite); (13) specijalizovane državne finansijske institucije (banke i fondovi) za: (a) podsticanje razvoja fizičke i industrijske infrastrukture; (b) realizaciju projekata razvoja i istraživanja novih proizvoda i procesa u industriji; (c) subvencionisanje kamata za investicione kredite; (d) kreditiranje proizvodnje za izvoz; (e) kreditiranje prodaje opreme i transportnih sredstava u inostranstvu;

Mere i instrumenti trgovinske politike za realizaciju industrijske politike: (14) carinska zaštita; (15) politika deviznog kursa; (16) necarinski protekcionizam: (a) razne aktivnosti države u domenu trgovine - pomoć za supstituciju uvoza; uvođenje administrativnog monopola za nabavku određenih roba iz uvoza ili njihovu distribuciju i prodaju krajnjim potrošačima; (b) primena specifičnih administrativnih i carinskih procedura - specijalna pravila pakovanja i obeležavanja; obavezno označavanje porekla robe; carinsko vrednovanje određenih roba; carinska klasifikacija određenih roba; (c) primena specifičnih industrijskih, zdravstvenih, ekoloških, socijalnih i njima sličnih standarda; (d) primena mera u domenu cena - uvozni depoziti; minimalne ili maksimalne cene; kontrola cena; (e) aktivnosti na uspostavljanju bilateralnih i multilateralnih trgovinskih sporazuma; (f) podrška realizaciji barter (vezanih) aranžmana – vezivanjem uvoza za izvoz; (g) primena ostalih ograničenja - u oglašavanju i marketingu; u transportu; (17) mere i instrumente za promociju (podsticanje) izvozne orijentacije industrije: (a) fiskalni instrumenti - poreske olakšice, carinske olakšice; (b) direktne finansijske subvencije; (c) preferencijalno finansiranje izvoza i osiguranje izvoznih kredita; (d) slobodne carinske zone; (e) podrška promotivnim akcijama na odabranim segmentima globalnog tržišta; (f) informativne i savetodavne usluge izvoznici; (g) pojednostavljenje administrativnih i drugih procedura oko uvoza i izvoza vezanog za realizaciju izvoza;

Mere i instrumenti neposredne državne kontrole za realizaciju industrijske politike: (18) osnivanje državnih preduzeća za ubrzanje procesa industrijalizacije; (19) neposredna (administrativna) kontrola cena; (20) dozvole za: (a) eksploataciju mineralnih resursa, (b) proizvodnju; (c) izvoz; (d) uvoz, (e) investicije; (21) javne nabavke; (22) državni ugovori; (23) učešće u vlasništvu;

Ostale mere i instrumenti za realizaciju industrijske politike: (24) standardizacija, metrologija, sertifikacija kvaliteta i kontrola: (a) industrijski (tehnološki) standardi, (b) zdravstveni standardi, (c) ekološki standardi, (d) socijalni standardi (posebno zaštita na radu), (e) metrološke laboratorije, (f) akreditovane i ovlašćene laboratorije, sertifikaciona tela i slično, (g) specijalizovane službe za inspekciju; (25) sistem kontinualnog obrazovanja za: (a) preduzetnike i menadžere, (b) stručnjake, (c) radnike koji su izgubili posao ili im pretil gubljenje posla; (26) realizacija projekata izgradnje industrijske infrastrukture: (a) industrijski parkovi, (b) biznis parkovi, (c) naučno-tehnološki parkovi, (d) poslovni inkubatori;

1.3. Klasifikacija industrijskih politika

Klasifikacija (podela) industrijskih politika se vrši na osnovu: (1) strukture i hijerarhije ciljeva, (2) obuhvatnosti, (3) dužine vremenskog horizonta za ostvarivanje ciljeva i (4) specifičnih društvenih i ekonomskih interesa⁹.

Prema strukturi i hijerarhiji ciljeva, industrijska politika može biti: (1) odbrambena industrijska politika, (2) adaptivna industrijska politika i (3) razvojno orijentisana industrijska politika. Odbrambena industrijska politika pruža zaštitu celokupnoj nacionalnoj industriji (kompleksu, delatnosti i izuzetno pojedinim preduzećima) od dejstva međunarodne konkurencije. Adaptivna industrijska politika se sprovodi u cilju postupnog strukturnog prilagođavanja različitim

---

⁹ isto, str. 492-494.

promenama u okruženju u cilju sprečavanja velikih oscilacija u proizvodnji i zaposlenosti. Razvojno orijentisana industrijska politika inicira promene u strukturi u cilju modernizacije i rekonstrukcije celokupne nacionalne industrije i njenih najvažnijih delova.

Po kriterijumu obuhvatnosti ciljeva, razlikujemo: (1) opštu industrijsku politiku i (2) selektivne industrijske politike. Opšta industrijska politika se sprovodi pomoću mehanizama koji imaju približno jednake efekte za sve relevantne industrijske komplekse, delatnosti i preduzeća. Tipični primeri: (a) Antimonopolska politika, (b) Politika unapređenja standardizacije, metrologije, unifikacije i osiguranja kvaliteta procesa, proizvoda i usluga, (c) Politika zaštite života i zdravlja zaposlenih i potrošača, (d) Politika zaštite i unapređenja životne sredine u skladu sa kriterijumima održivog razvoja. Selektivne industrijske politike su usmerene na pojedine komplekse, delatnosti, a u specifičnim slučajevima i na pojedinačna (velika) preduzeća i pogone. Tipični primeri: (e) Recesioni karteli ili strukturni fondovi sa ciljem da se u nekoj industrijskoj delatnosti (na primer, tekstilnoj industriji, crnoj metalurgiji, petrohemijskoj industriji, brodogradnji) putem integracije, zatvaranja pogona i preduzeća, specijalizacije, prekvalifikacije i redukcije radne snage stvaranjem uslova za njihovo zapošljavanje u drugim delatnostima, razvije nova struktura primerena bitno promenjenim okolnostima na tržištu; (f) Podsticanje razvoja tzv. propulzivnih industrijskih delatnosti ili preduzeća u smislu promocije nacionalnih razvojnih lidera; (g) Programi za smanjenje troškova i rizika u delatnostima koje obeležava intenzivna ulaganja u istraživanje i razvoj (na primer, u elektronskoj industriji, industriji informatičke opreme, vazduhoplovno-kosmičkoj industriji);

Prema dužini vremenskog horizonta realizacije ciljeva, razlikujemo: (1) kratkoročne industrijske politike, (2) srednjoročne industrijske politike i (3) dugoročne industrijske politike. Prvi problem pri dimenzionisanju vremenske dimenzije industrijske politike je pretvaranja pojedinih povremenih i kratkoročnih mehanizama u trajne i dugoročne, na primer - primena mehanizama zaštite mlade domaće industrije od međunarodne konkurencije. Pošto često razvoj ne ide u željenom pravcu i intenzitetu, kao i zbog mogućnosti nametanja parcijalnih ekonomskih interesa kao opštih, zaštita domaće industrije dobija trajniji karakter. Drugi problem je da li mehanizmi industrijske politike imaju anticipativni karakter, odnosno, deluju ex-ante ili imaju post festum karakter, kada je potrebno merama i mehanizmima sanirati neke ekonomske i društvene posledice. Anticipativno orijentisane industrijske politike obuhvataju aktivnosti za: (a) intenziviranje istraživanja i razvoja i (2) blagovremenu promenu industrijske strukture i slično. Post festum industrijske politike - deluju sa zakašnjenjem i njihov uspešan ishod zavisi prvenstveno od dužine vremenskog gega, smera i intenziteta aktivnosti za prevazilaženje problema.

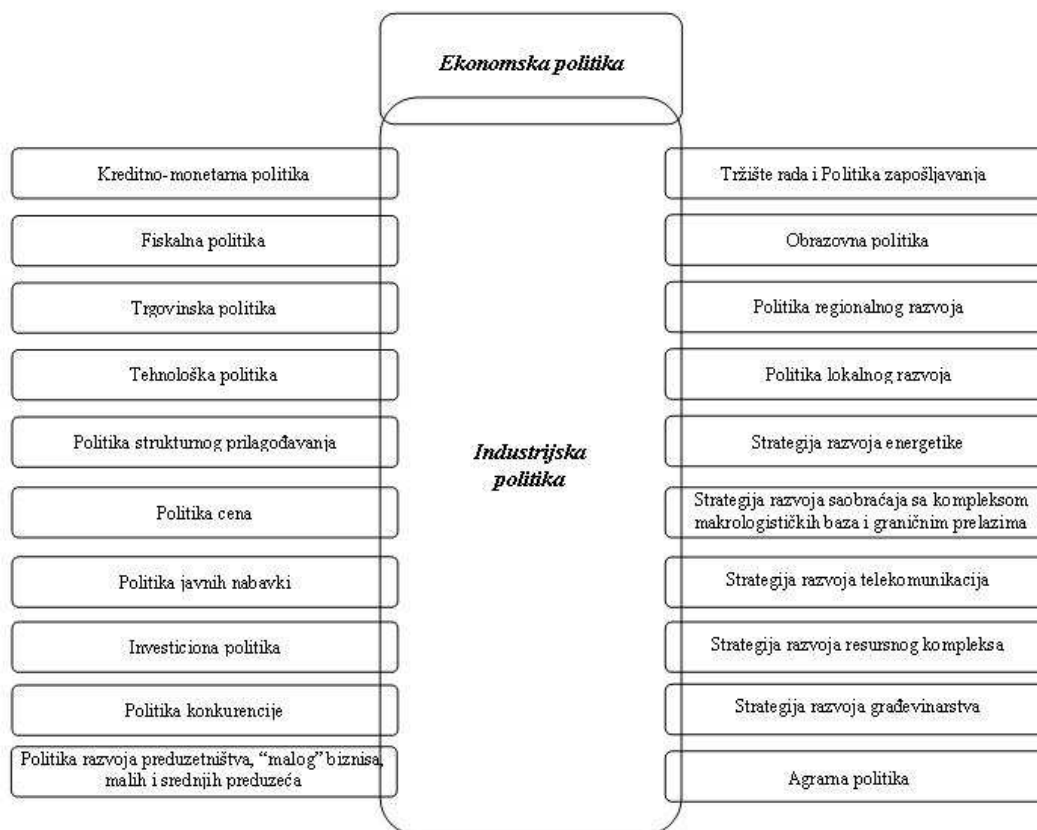
Industrijska politika se ostvaruje prema svrsishodnosti, odnosno specifičnim društvenim i ekonomskim ciljevima i interesima, na primer, u funkciji: (1) poboljšanja karakteristika tržišta sa parcijalnim ciljevima: povećanje konkurencije, suzbijanje monopola, unapređenje podele rada i kooperacije; (2) strukturnog prilagođavanja uz što manje ekonomske i socijalne napetosti i teškoće; (3) unapređenje spoljnoekonomskih odnosa sa parcijalnim ciljevima: unapređenje izvoza, smanjenje uvoza, poboljšanje odnosa u razmeni; (4) ravnomernijeg regionalnog (subregionalnog, lokalnog) razvoja sa parcijalnim ciljevima: bolje iskorišćavanje regionalnih (subregionalnih, lokalnih) resursa, razvoj novih regionalnih (subregionalnih, lokalnih) polova rasta; (5) intenzivnijeg prihvatanja rezultata tehničkog progressa sa parcijalnim ciljevima: novi proizvodi, novi tehnološki procesi, novi organizacioni oblici saradnje sa kooperantima, konkurencijom i potrošačim; (6) obezbeđenja socijalno-političke stabilnosti, prvenstveno u cilju smanjivanja nezaposlenosti.

Prezentirane klasifikacije ukazuje da se parcijalne industrijske politike međusobno prožimaju ili se izvode iz drugih delova ekonomske politike. Zbog toga, aktuelne industrijske politike moraju da: (1) vode računa o sve složenijoj strukturi globalne privrede i industrije, (2) implementiraju nova saznanja o fenomenima kao što su: strukturno prilagođavanje, fleksibilnost, podela rada, faktori privrednog razvoja i (3) se zasnivaju na multidisciplinarnom, viševarijantnom i projektnom pristupu.

1.4. Veze industrijske politike s drugim oblicima ekonomske politike

Industrijsku politiku okružuje čitav niz (parcijalnih) ekonomskih politika. One se međusobno preklapaju po ciljevima i instrumentima na različite načine, te je često veoma teško povući jasnu granicu između njih (Šema br. 1.4.1.).

Šema br. 1.4.1. Industrijska politika i preklapanje sa drugim ekonomskim politikama

U okviru ekonomske politike, industrijska politika može imati tzv. pozitivan i negativan pristup. Pozitivan pristup označava podsticanje razvoja novih industrija, proizvoda i procesa, a negativan pristup napuštanje zastarelih proizvodnji, resursa i tehnologija.

1.5. Industrijska politika Evropske Unije

1.5.1. Zašto je potrebna Zajednička industrijska politika?

Članstvo u Evropskoj Uniji podrazumeva i prihvatanje činjenice o postojanju nadnacionalne (zajedničke) industrijske politike, koja može bitno suziti ili podstaći realizaciju nacionalnih industrijskih politika. U ovom kontekstu, (zajednička) industrijska politika Evropske Unije je stalno područje teorijskih i praktičnih kontroverzi. Pristalice slobodnog tržišta i neo-liberalnog koncepta razvoja evropske integraciju negiraju bilo kakvu njenu ulogu. Sa druge strane, u procesima evropske integracije postoji bar sedam osnovnih razloga za uvođenje zajedničke industrijske politike:

Prvo, potreba koordinacije retkih resursa za istraživanje i razvoj. Nijedna država-članica Evropske Unije nema kritičnu masu resursa za istraživanje i razvoj u domenu visokih tehnologija, niti su dimenzije nacionalnog tržišta dovoljne za njihovu ekonomsku valorizaciju. Mada je određena konkurencija u raznovrsnosti istraživanja i razvoja i njihove ekonomske valorizacije potrebna, jer predstavlja jedan od osnovnih izvora kreativnosti, nadnacionalna koordinacija i

harmonizacija odnosa između konkurencije i koordinacije (saradnje) povećava efikasnost tehnološke politike i njene praktične implementacije.

Drugo, zajednička industrijska politika u okvirima Unutrašnjeg tržišta Evropske Unije ima veći (pozitivan ili negativan) uticaj na nacionalne ekonomije nego izolovane (nacionalne) verzije industrijske politike.

Treće, sa porastom dubine integracije (posebno sa uvođenjem Evropske Ekonomske i Monetarne Unije) opada efikasnost nacionalnih ekonomskih politika, posebno u sferi monetarno-kreditne politike, pa postojanje zajedničke industrijske politike je jedan od osnovnih uslova za očuvanje i dalje produbljivanje evropske integracije.

Četvrto, iako su preduzeća u okviru Unutrašnjeg tržišta Evropske Unije – jedni drugima konkurenti, oni su (prirodni) saveznici u konkurenciji protiv preduzeća iz trećih zemalja, kako na evropskom, tako i na svim drugim segmentima globalnog tržišta. Ako bi nacionalne politike, u ovom domenu bile različite, tada bi njihove posledice po partnerske zemlje mogle biti negativne, pa i po ovom osnovu postoji potreba za formulisanjem i realizacijom zajedničke industrijske politike.

Peto, problemi tzv. nefer trgovine i industrijske prakse stranih zemalja. I, u ovom slučaju potrebna je zajednička industrijska politika, kao protivmera.

Šesto, potreba da se kroz zajedničku industrijsku politiku, sačuva ili poveća zaposlenost.

Sedmo, prisustvo eksternalija koje doprinose stvaranju tržišnih neuspeha (razlike između privatnih i društvenih pogodnosti u korist prvih) nameću formulisanje i realizaciju zajedničke industrijske politike, kako bi se sprečilo transgranično prenošenje zagađenja.

Zbog toga je, iako je osnovno obeležje produbljivanja i prostornog širenja evropske integracije – liberalizacija, u okvirima Evropske Unije sprovedena relativno osmišljena zajednička industrijska politika – često u implicitno definisanoj formi u okvirima drugih odgovarajućih zajedničkih odnosno nacionalnih makroekonomskih i industrijskih politika. Zajednička industrijska politika Evropske Unije ne predstavlja zamenu za nacionalne industrijske politike. U skladu sa tim, zajednička i nacionalne industrijske politike se nadopunjavaju prema principu supsidijarnosti. Zbog toga je u celom ovom periodu osnovni zadatak zajedničke industrijske politike Evropske Unije obezbeđenje koordinacije nacionalnih industrijskih politika.

Slabljenje konkurentne pozicije Evropske Unije u poslednje dve decenije u odnosu na dva druga člana ključne globalne trijade razvijenog sveta – SAD i Japana, ali i pojava treće generacije tzv. novoindustrijalizovanih zemalja, posebno Kine, koja će verovatno po razmerama unutrašnjeg tržišta dostići EU i SAD oko 2010 godine, je nateralo ključne političke aktere Evropske Unije da 2000. godine promovisu ekspanzivnu verziju eksplicitno definisane zajedničke industrijske politike (tzv. Lisabonska agenda ili strategija). Njen osnovni cilj je bio da Evropska Unija do 2010 godine postane najdinamičnija i najkonkurentnija privreda na svetu – strukturirana po modelu održivog razvoja i sposobna da kroz generisanje i valorizaciju znanja i poboljšanje kvaliteta individualnog preduzetništva ponudu brojnija i bolje plaćena radna mesta. Sa druge strane, proširenje Evropske Unije pristupanjem novih članica, od kojih su deset bivše socijalističke zemlje, je postavilo pred zajedničku industrijsku politiku i novi zadatak – harmonizaciju i usaglašavanje različitih industrijskih sistema.

U ovom kontekstu, obradiće se sledeća materija: (1) razvoj (evolucija) zajedničke industrijske politike Evropske Unije od Maršalovog plana (iz 1947. godine) do uspostavljanja Evropske Ekonomske i Monetarne Unije (1999/2000. godine), (2) aktuelni koncept Industrijske politike Evropske Unije i (3) mere i instrumenti za realizaciju Industrijske politike Evropske Unije

1.5.2. Razvoj (evolucija) zajedničke industrijske politike od Maršalovog plana do uspostavljanja Evropske Ekonomske i Monetarne Unije

U periodu od kraja Drugog svetskog rata do 2000. godine postoje tri osnovne etape (faze) razvoja (evolucije) zajedničke industrijske politike. Prva faza obuhvata period rekonstrukcije evropske industrije - od tzv. Maršalovog plana (1947. godine) do osnivanja Evropske Ekonomske Zajednice (EEZ) u Rimu 1957. godine. Druga faza obuhvata period dinamičnog razvoja evropske industrije

(1958-1973). Teća faza obuhvata period od prvog naftnog šoka (krajem 1973. godine) do završetka projekta izgradnje jedinstvenog tržišta - Evropskog ekonomskog prostora i Evropske Ekonomske i Monetarne Unije (1999/2000. godine).

U periodu rekonstrukcije evropske industrije - od tzv. Maršalovog plana (1947. godine) do osnivanja Evropske Ekonomske Zajednice (EEZ) u Rimu 1957. godine treba razlikovati tri ključna događanja u domenu nadnacionalne (zajedničke) industrijske politike:

Prvo, dobijanje pomoći za obnovu i rekonstrukciju evropske industrije (prvenstveno besplatnom isporukom savremene opreme i mašina) iz tzv. Maršalovog plana je bilo uslovljeno realizacijom projekta rehabilitacije i jačanja evropske ekonomske saradnje, posebno u domenu industrije.

Drugo, Belgija, Francuska, Holandija, Italija, Luksemburg i SR Nemačka su 1951. godine osnivanjem tzv. Evropske Zajednice za Ugalj i Čelik promovisale eksplicitnu verziju nadnacionalne (zajedničke) industrijske politike u sektoru javne regulacije i razvoja proizvodnje uglja i čelika.

Treće, 1955. godine domen nadnacionalne (zajedničke) industrijske politike je proširen na nuklearnu (atomsku) industriju.

Najvažnija događanja u periodu dinamičnog razvoja evropske industrije (1958 - 1973) su:

Prvo, dinamičan razvoj industrije i porast uticaja Multinacionalnih preduzeća je dovelo do pojave strukturne neizbalansiranosti, velikih promena u distribuciji bogatstva, porasta broja integracija (odnosno do formiranja monopolskih i oligopolskih struktura na nacionalnim tržištima) i pojave brojnih uskih grla.

Drugo, uspostavljanje zajedničkog tržišta i povećanje stepena slobode kretanja roba, kapitala i ljudi je značajno smanjila efikasnost nacionalnih industrijskih politika.

Za rešavanje ovih problema (Evropska) Komisija je 1970 godine predložila uvođenje eksplicitne verzije zajedničke industrijske politike u dokumentu pod nazivom: **Memorandum o industrijskoj politici**. Ključni predlozi:

- Stvaranje jedinstvenog tržišta po ugledu na SAD,
- Harmonizacija nacionalnih pravnih propisa i fiskalnih obaveza, kako bi se olakšalo osnivanje preduzeća na prostoru Evropske Unije,
- Uvođenje zajedničkog korporativnog zakonodavstva (tzv. Statut Evropske kompanije) kako bi se podstaklo stvaranje zajedničkih (evropskih) preduzeća,
- Poboljšanje uslova za strukturno prilagođavanje – unapređenjem poslovnog upravljanja i povećanjem mobilnosti radne snage, i
- Povećanje solidarnosti u domenu strane konkurencije, istraživanja i razvoja i finansiranja.

Zbog neuspeha implementacije ovog programa (prvenstveno, zbog nesaglasnosti između Francuske i SR Nemačke) 1973. godine lansirana je skraćena verzija zajedničke industrijske politike pod nazivom: **Memorandum o programu tehnološke i industrijske politike** (tzv. Spinelijev izveštaj). Ključni predlozi:

- Jačanje razmene poslovnih i tehnoloških informacija,
- Poboljšanje koordinacije nacionalnih tehnoloških politika,
- Realizacija zajedničkih projekata istraživanja i razvoja u domenu visokih tehnologija, i
- Ukidanje nacionalnih tehničkih barijera.

Duboka ekonomska kriza koja je postala vidljiva nakon tzv. prvog naftnog šoka iz 1973. godine (izazvanog višestrukim povećanjem cene sirove nafte) su težište u industrijskoj politici preneli sa rasta na problem strukturnog prilagođavanja industrije. Period od prvog naftnog šoka do završetka projekta izgradnje jedinstvenog tržišta - Evropskog Ekonomskog Prostora i Evropske Ekonomske i Monetarne Unije (1999/2000. godine) obeležava nekoliko faza u razvoju zajedničke industrijske politike:

U periodu od 1974. do 1985. godine, u fokusu zajedničke industrijske politike je problem strukturnog prilagođavanja problematičnih industrija (u prvom redu, crne metalurgije, brodogradnje, proizvodnje i prerade tekstila, pa čak i automobila). Rešavanje ovog problema je bilo preneto na nivo Evropske Unije uvođenjem odgovarajućih ciljeva i mehanizama u sadržaje

(zajedničke) trgovinske, regionalne i socijalne politike, dok je upravljanje razvojem industrija visokih tehnologija zadržano pod nacionalnom kontrolom.

1985. godine lansiran je program pod nazivom: **Završetak procesa stvaranja unutrašnjeg tržišta** - kako bi se uklanjanjem nekarinskih barijera povećala mobilnost faktora proizvodnje i privrednog razvoja i podstakle države-članice na veću koordinaciju nacionalnih industrijskih politika. Projekat je uspešno realizovan stvaranjem Evropskog Ekonomskog Prostora i Evropske Ekonomske i Monetarne Unije.

1989. godine ponovo je (neuspešno) pokrenuta ideja o donošenju **Statuta o evropskim kompanijama (preduzećima)**.

1990. godine predložena je nova verzija nadnacionalne industrijske politike pod naslovom: **Saopštenje o industrijskoj politici u otvorenom i konkurentnom okruženju** (tzv. Bengmanovo saopštenje). Ključni predlozi:

- Osnovno težište industrijske politike treba da bude na strukturnom prilagođavanju,
- Industrijska politika mora biti usklađena sa drugim (zajedničkim) ekonomskim politikama, i
- Teškoće unutar regiona i industrija treba rešavati upotrebom horizontalnih mera.

1993. godine predsednik Evropske komisije Žak Delor je predložio realizaciju veoma ambicioznog projekta rekonstrukcije i novogradnje industrijske superstrukture (nije prihvaćen zbog stroge budžetske politike Evropske Unije):

- Transevropskih saobraćajnih i energetske mreže (ulaganjem 400 mrd. evra u periodu od petnaest godina),
- Telekomunikacija (ulaganjem 150 mrd. evra u periodu od sedam godina), i
- Otklanjanja problema u životnoj sredini (ulaganjem 280 mrd. evra u periodu od dvanaest godina).

1.5.3. Aktuelni koncept industrijske politike Evropske Unije - Lisabonska agenda (strategija)

U martu 2000. godine na Lisabonskom samitu promovisan je novi koncept eksplicitne verzije zajedničke industrijske politike. Osnovni cilj je bio, kako je već navedeno, da – **Evropska Unija do 2010 godine postane najkonkurentnija ekonomija na svetu, zasnovana na znanju, inovacijama i preduzetništvu**. Za realizaciju strategije odabrano je pet prioritenih područja:

Prvo područje – **stvaranje društva znanja**. Bilo je predviđeno da se do kraja 2010 godine:

- Završi proces konstituisanja tzv. **informacijskog društva** u svakoj državi-članici,
- Povećaju ulaganja u istraživanje i razvoj na 3% od bruto-nacionalnog proizvoda u svakoj državi-članici, i
- Realizuje značajno poboljšanje performansi humanog kapitala putem sistema redovnog i celoživotnog obrazovanja u svakoj državi-članici.

Drugo područje – **jedinstveno tržište**. Bilo je predviđeno da se do kraja 2010 godine:

- Uklone sve prepreke za slobodno kretanje usluga (uključujući i finansijske usluge) na unutrašnjem tržištu Evropske Unije, i
- Završi izgradnja jedinstvenog tržišta u tzv. mrežnim industrijama – liberalizacijom tržišta električne energije, gasa, poštanskih usluga, vazdušnog saobraćaja i uvedu jednoznačno i transparentno uređena pravila o državnoj pomoći (nacionalnim) industrijama.

Treće područje – **stvaranje podsticajne poslovne klime za razvoj preduzetništva, privatne investicije i generisanje i valorizaciju inovacija**. Bilo je predviđeno da se do 2010 godine stvore odgovarajući institucionalni uslovi za:

- Lakši pristup preduzetnika, malih i srednjih preduzeća finansijskim institucijama,
- Jasna, precizna i transparentna pravila za realizaciju stečaja,
- Lakše otvaranje (i zatvaranje) preduzeća, i
- Smanjivanje troškova poslovanja izazvanih javnom regulacijom.

Četvrto područje – *izgradnja tržišta rada koje će jačati socijalnu koheziju* (kao osnovnog uslova za trajno održavanje projekta evropske integracije). Bilo je predviđeno da se do 2010. godine realizuju sledeći ciljevi:

- Zaposlenost radno sposobnog stanovništva poveća na 70% od ukupno raspoložive radne snage,
- Zaposlenost žena poveća na 60% od kontigenta žena u radno-sposobnom uzrastu,
- Zaposlenost starijih radnika poveća na 50% od raspoloživog kontigenta stanovništva,
- Povećanje sposobnosti prilagođavanja zaposlenih i preduzeća novim tehnologijama,
- Povećanje fleksibilnosti organizacije rada,
- Usvajanje jedinstvenog (minimalnog) evropskog socijalnog modela u cilju stvaranja uslova za razvoj kreativnog društva i inovativne privrede, i
- Iskorenjivanje siromaštva.

Peto područje - *uspostavljanje režima održivog razvoja*. U tom smislu, predložena je brza ratifikacija protokola iz Kjota (izvršena 2002. godine) te dinamična realizacija njegovih ciljeva (čiji sadržaji su se često menjali u smislu povećanja zahteva):

- Do 2015. godine obezbediti zadovoljenje 12% primarnih energetske potreba i 22% proizvodnje električne energije iz obnovljivih izvora, i
- Uvođenje jasnih, preciznih i transparentnih propisa o oporezivanju energije i individualne odgovornosti za nanošenje štete životnom okruženju.

Za merenje stepena realizacije Zajedničke industrijske politike prema izloženom modelu bilo je predviđeno 15 sintetičkih indikatora:

- Bruto-nacionalni društveni proizvod (BDP) po unutrašnjoj kupovnoj moći (PPP),
- Proizvodnost rada po zaposlenom,
- Stopa zaposlenosti,
- Stopa zaposlenosti žena,
- Stopa zaposlenosti starijih radnika,
- Uključenost u redovni sistem obrazovanja stanovništva od 20. do 24. godine,
- Procenat bruto-nacionalnog proizvoda (BDP) koji se izdvaja za istraživanje i razvoj,
- Procenat bruto-nacionalnog proizvoda (BDP) koji se izdvaja za poslovne investicije,
- Uporedni nivo cena,
- Stopa rizika od siromaštva,
- Stopa dugoročne nezaposlenosti,
- Disperzija regionalnih stopa nezaposlenosti,
- Emisija gasova koji izazivaju tzv. efekat staklene bašte,
- Energetska intenzivnost, i
- Obim transporta.

Pošto su pokazatelji realizacije po državama-članicama bili veoma neujednačeni - 2004. godine je izvršena analiza koja je pokazala da se ključni ciljevi ne mogu realizovati do 2010. godine. Ocenjeno je da su osnovni razlozi političke prirode, dok je sama strategija preopširna i opterećena konfliktnim ciljevima. Zbog toga je predloženo da naglasak treba staviti na podsticanje privrednog rasta i zaposlenosti. Aktuelne analize ukazuju da će Švedska, Velika Britanija, Holandija i Danska ostvariti u planiranom roku sve ili većinu ciljeva, dok će Austrija, Belgija, SR Nemačka, Francuska, Španija, Finska i Portugalija verovatno ostvariti ključne ciljeve u domenu privrednog rasta i zaposlenosti. Sa druge strane, proširenje Evropske Unije pristupanjem novih članica, od kojih su deset bivše socijalističke zemlje, je postavilo pred zajedničku industrijsku politiku i novi zadatak – harmonizaciju i usaglašavanje različitih industrijskih sistema. Iz kruga novih država-članica - Kipar, Češka Republika, Slovenija, Estonija, Letonija i Litvanija su na putu da ostvare ciljeve u domenu zaposlenosti i rehabilitacije uloge industrije u privrednom životu, ali veoma zaostaju u ostalim indikatorima, posebno u ulaganjima u istraživanje i razvoj.

1.5.4. Mere i instrumenti za realizaciju Industrijske politike Evropske Unije

Kao što je već navedeno, koncepcija realizacije Industrijske politike Evropske Unije se zasniva na kompromisu između između dva ekstremna pristupa o ulozi i načinu realizacije industrijske politike. Na jednom polu su Holandija, SR Nemačka i Velika Britanija koje se zalažu za supstituciju Industrijske politike korišćenjem odgovarajućih mehanizama Trgovinske politike, Politike Konkurencije i posebno Evropske Ekonomske i Monetarne Unije. Drugu pol obrazuju Francuska i ostale mediteranske države-članice, koje se zalažu za pozitivnu, konstruktivnu i suštinski aktivnu verziju industrijske politike zasnovane na fiskalnom federalizmu, političkom konsenzusu i angažovanju vlada na svim nivoima. U ovom kontekstu, Evropska Komisija je odabrala pristup u kome se realizacija Industrijske politike Evropske Unije zasniva na institucionalnoj osnovi Evropske Ekonomske i Monetarne Unije. Institucionalna osnova Ekonomske i Monetarne Unije je zasnovana na ispunjenju sledećih teorijskih paradigmi neo-liberalne verzije otvorene tržišne privrede:

Prvo - ***Kontrolisani (mali) budžetski deficit.***

Drugo - ***Stabilnost cena.***

Treće – ***Niska dugoročna kamatna stopa.***

Međutim, u praksi se pokazalo da je Evropska Monetarna i Ekonomska Unija obezbedila visoki nivo makroekonomske stabilnosti u svakoj državi-članici, ali nije mogla da nađe prava rešenja za asimetrične makroekonomske šokove, kao i da su njeni efekti delimično neutralisani problemima koje svoje ishodište imaju u niskoj geografskoj mobilnosti na tržištu rada Evropske Unije. Zbog toga, Evropska Komisija protežira dopunu Evropske i Monetrane Unije - aktivnom verzijom politike razvoja globalne konkurentnosti čije su osnovni elementi:

- ***Kompletiranje institucija tzv. podsticajnog poslovnog okruženja,***
- ***Razvoj poslovnih mreža i alijansi, klastera i industrijskih zona,***
- ***Razvoj tzv. Evropskih (industrijskih) šampiona,***
- ***Razvoj Evropskog sistema inovacija uspostavljanjem odgovarajućih šema finansijskog podsticaja, i***
- ***Harmonizacija ekonomske politike sa trećim zemljama.***

U ovom kontekstu, realizacija Industrijske politike Evropske Unije se zasniva na trijadi:

Preduslovi – Katalizatori – Akceleratori.

Preduslovi:

- Makroekonomska stabilnost,
- Konkurentnost,
- Visoki nivo obrazovanja,
- Ekonomska i socijalna kohezija, i
- Zaštita i unapređenje životne sredine.

Katalizatori:

- Jedinstveno tržište, i
- Trgovinska politika.

Akceleratori:

- Istraživanje i razvoj, inovacije i tehnologija,
- Mala i srednja preduzeća,
- Obrazovanje i obuka, i
- Poslovne usluge.

Sintetički model realizacije Industrijske politike Evropske Unije se može predstaviti pomoću šeme br. 1.5.4.1.

Šema br. 1.5.4.1. Struktura za realizaciju industrijske politike Evropske Unije

Osnovni cilj: Jačanje globalne konkurentnosti evropske industrije putem strukturnog prilagodavanja

Horizontalne mere industrijske politike	Vertikalne (sektorske) mere industrijske politike	
Politika konkurencije	<i>Dinamično podsticanje:</i>	<i>Povlačenje:</i>
Trgovinska politika	Informacijske tehnologije	Proizvodnja aviona i helikoptera
Regionalna, strukturna i koheziona politika	Telekomunikacije	Čelik
Tržište rada i socijalna politika		Tekstil
Politika obrazovanja i obuke		Brodogradnja
Politika razvoja infrastrukture		
Politika u oblasti istraživanja i razvoja		
Politika razvoja malih i srednjih preduzeća		
Ekološka politika		
Institucionalni aspekti		
Jedinstveno tržište		
Deregulacija		
Socijalni dijalog		
Institucionalno povezivanje industrijskih politika		
Saradnja u industriji		

1.6. Rezime

Petnaest načela za dobru (uspešnu) industrijsku politiku:

1. Industrijska politika ne sme da šteti drugim delovima privrede.
2. Industrijska politika mora biti dugoročna i stabilna.
3. Korišćeni instrumenti treba da pojačavaju dejstvo drugih instrumenata.
4. Inflacija treba da bude niska, kamatne stope pozitivne a devizni kurs stabilan. U takvom okruženju postoje podsticaji za štednju i ulaganje u realni sektor.
5. Javno zaduživanje mora biti što manje kako bi privatni sektor imao veće mogućnosti da obezbedi odgovarajuće investicione fondove.
6. Treba koristiti opšte (neadresirane) instrumente orijentisane prema određenim industrijama, a ne prema pojedinačnim preduzećima unutar tih industrija.
7. Uvek mora postojati sloboda izbora unutar različitih pravaca delovanja, kao i fleksibilnost kako bi se uspešno odgovorilo na nepredvidive krize i dobre poslovne prilike.
8. Ukoliko se primenjuje direktna finansijska podrška (subvencije, carinske i necarinske mere zaštite), onda one moraju imati transparentnu i preciznu proceduru raspodele i ograničeni period trajanja – nakon čega moraju biti ukinute.
9. Važna komponenta industrijske politike je ulaganje u demografski, posebno humani kapital. Uslovi rada u industriji moraju odgovarati rigoroznim standardima zaštite života i zdravlja zaposlenih, kao i radnom angažovanju radnika od 50. do 70. godine života. Obrazovni sistem mora da obezbedi odgovarajući međunarodni kvalitet znanja i veština radnika, preduzetnika i menadžera.

Kroz koncept društva znanja treba obezbediti motivaciju za sticanje novih znanja i veština i povećanje fleksibilnosti prilagođavanja promenama u socio-ekonomskom sistemu i tehnologijama.

10. Mere negativne industrijske politike su nužne i treba ih koristiti u slučaju strukturnog prilagođavanja. Da bi se ublažilo njihovo dejstvo na ukupan ekonomski sistem, potrebno je naglasak staviti na primenu novih (informaciono-komunikacionih) tehnologija, posebno u tradicionalnim industrijama.

11. Kreatori industrijske politike moraju imati u vidu jednostavan i brzi međunarodni transfer proizvodnje sa jedne lokacije na drugu u okvirima sistema liberalne trgovine. Zbog toga treba razvijati nacionalne, regionalne i lokalne specifične lokacijske prednosti za proizvodnju određenih dobara.

12. U industrijskoj politici poseban naglasak treba staviti na aktivnosti osnivanja i razvoja mikro, malih i srednjih preduzeća, kako bi se razvile odgovarajuće veze na mrežnom principu, kako prema velikim preduzećima, tako i prema drugim proizvođačima i potrošačima.

13. Mora postojati konsenzus između glavnih učesnika (poslodavaca, zaposlenih i vlade) oko glavnih ekonomskih i socijalnih ciljeva i načina njihovog ostvarivanja. Zbog održivosti – dugoročna vizija razvoja industrije mora biti realna, bez političkih konotacija ali i protežiranja interesa uskih grupa.

14. Javna komponenta tehnološke politike treba da kreira odgovarajuće mreže za razmenu informacija među zainteresovanim partnerima.

15. Pošto privatni sektor nije zainteresovan za investiranje u nekomercijalne delove infrastrukture, organi izvršne vlasti na svim nivoima moraju aktivno delovati na njenoj revitalizaciji, modernizaciji i novogradnji i razvoju odgovarajućih šema javno-privatnog partnerstva (JPP).

Metalski sektor u Srbiji krajem osamdesetih i početkom devedesetih godina dvadesetog stoleća

2.1. Uvod

Metalski sektor u Srbiji je svoj ekonomski i tehnološki maksimum dostigao oko 1980. godine. U periodu posle 1980. godine dolazi prvo do značajnog usporavanja razvoja, a posle 1985. godine do stagnacije i opadanja obima proizvodnje pod simultanim dejstvom nepovoljnih eksternih i internih uslova privređivanja. Eksterni uslovi su bili posledica velikih poremećaja u okruženju: (1) opšteg usporavanja dinamike razvoja svetske privrede, (2) porasta protekcionističke prakse u državama-članicama Evropske Unije, Saveta za uzajamnu ekonomsku pomoć (SEV-a) i OECD-a prema državama-nečlanicama, (3) dinamika razvoja većine država u krugu zemalja u razvoju i SEV-a je bila veoma skromna, dok je stepen njihove međunarodne zaduženosti bio veoma visok, što se negativno odražavalo, kako u međunarodnoj podeli rada, tako u međunarodnoj trgovini. Ove tendencije sigurno nisu moglo povoljno delovati na nacionalnu spoljnotrgovinsku razmenu i poziciju u međunarodnoj razmeni, no dublja analiza ovog perioda¹⁰ ukazuju da su na razvojnu stagnaciju i nazadovanje primarno delovali unutrašnji faktori – koji su svoje korene imali u osnovnoj strukturi i sadržaju institucija društveno-ekonomskog sistema, pomenimo najvažnije, od kojih većina nije do danas nisu izgubili svoja osnovna značenja: (1) način formiranja i usmeravanja sredstava za ličnu, javnu i investicionu potrošnju, (2) institucionalizovane monopolske i oligopolske strukture u nastupu prema potrošačima i korisnicima, (3) kadrovska politika, (4) politika cena i raspodele, itd. Pošto je zbog akumuliranih problema posle 1980. godine došlo do smanjenja investicione i lične potrošnje, izvoz je trebao da obezbedi razrešenje dva osnovna problema: (1) poboljšanje spoljnotrgovinskog i platnog bilansa i na taj način obezbeđenje regularnog finansiranja neophodnog uvoza i (2) plasman dodatne proizvodnje iz velikog stoka kapaciteta formiranih u investicionom ciklusu od 1975-1979. godine. Metalski sektor je u celini reagovao osetljivije na ove procese od ostale industrije, pre svega, zbog nepovoljne proizvodne strukture u kojoj su dominirali proizvodi sa visokim učešćem materijala i energije i malim učešćem znanja i umešnosti radnika.

1988. godine, usvajanjem amandmana IX-XLVII na Ustav SFRJ iz 1974. godine otpočeo je proces demontaže političkih i ekonomskih institucija samoupravnog socijalističkog privrednog sistema i političkog sistema zasnovanog na monopolu jedne partije. Dubina i oštrina društvene i ekonomske krize i događanja u drugim evropskim socijalističkim državama i SSSR-u ubrzo su usmerili tok unutrašnje političke i ekonomske reforme na koncept izgradnje višepartijskog društva, odnosno institucionalnih okvira za delovanje tržišnog privrednog sistema, od kojih se očekivalo da će dinamičnije i regularnije podsticati faktore, kao što su preduzetništvo i profitabilnost. Ovaj proces se u naučnom smislu označava kao postsocijalistička tranzicija. Krajem 1988. i u toku 1989. godine doneti su novi tzv. privredno-sistemski zakoni (pomenimo ključne, “Zakon o preduzećima” (“Službeni list SFRJ” br. 77/1988, 40/1989, 46/1990 i 61/1991), “Zakon o inostranim ulaganjima” (“Službeni list SFRJ” br. 77/1988) i “Zakon o društvenom kapitalu” (“Službeni list SFRJ” br.

¹⁰ Videti na primer, Studija (1984): *Analiza uslova, potreba i mogućnosti društveno-ekonomskog razvoja Jugoslavije do 2000. godine: I. Knjiga*, SZDP, Beograd – koja nesumnjivo predstavlja jedan od prvih potpunijih realnih prikaza strukture i sadržaja internih faktora koji su uticali na smanjenje efikasnosti privređivanja i tempa rasta i razvoja nacionalne privrede.

84/1989 i 46/1990)) kojima je defakto izvršena ekonomska restauracija kapitalizma. Da vidimo kako su se ove (radikalne) društveno-ekonomske promene odrazile na metalski sektor u Srbiji.

2.2. Ocena stanja u metalnom sektoru Srbije u 1990. godini

Kao što je navedeno u uvodu, metalski sektor je reagovao osetljivije na izvršene društveno-ekonomske promene od drugih industrijskih sektora u Srbiji. Suštinu ovih promena prezentiraju podaci o kretanju proizvodnje ključnih metalnih proizvoda u Srbiji u odnosu na maksimalne rezultate ostvarene u predtranzicionom periodu (Tabela br. 2.2.1.).

Tabela br. 2.2.1. Proizvodnja važnijih metalnih proizvoda u Centralnoj Srbiji i Vojvodini oko 1990. godine

No		Predtranzicioni maksimum		1990	
		Obim proizvodnje	Godina	Obim proizvodnje	Indeks (%) Pred. maks. = 100%
1.	2.	3.	4.	5.	6.
1.	Proizvodnja rude gvožđa				
1.1.	Obogađena ruda gvožđa, 000 t	276	1975/76	46,2	16,74
2.	Crna metalurgija				
2.1.	Sirovo gvožđe, 000 t	881	1989	767	87,06
2.2.	Čelik, 000 t	886	1989	799	90,18
3.	Proizvodnja ruda obojenih metala				
3.1.	Olovno cinkana ruda, 000 t	805	1988	754	93,66
3.2.	Bakarna ruda, 000 t	26.252	1989	26.463	100,7
4.	Proizvodnja obojenih metala				
4.1.	Elektrolitički bakar, 000 t	151	1989	151	100,00
5.	Prerada obojenih metala				
5.1.	Valjaonička roba od bakra i legura bakra, 000 t	41,3	1986	28,1	68,04
5.1.	Valjaonička roba od aluminijuma i legura aluminijuma, 000 t	44,0	1984	28,4	64,55
6.	Metaloprerađivačka delatnost				
6.1.	Odlivci od sivog liva, 000 t	207,0	1979	134,7	67,07
6.2.	Gvozdene i limene konstrukcije, t	211.000	1979	74.446	35,28
6.3.	Peći, štednjaci, t	44.430	1986	29.757	63,82
6.4.	Metalna ambalaža, t	34.671	1985	22.127	63,82
7.	Mašinogradnja				
7.1.	Mašine za obradu metala i drveta, t	13.780	1988	12.981	94,20
7.2.	Mašine i uređaji za građevinarstvo, t	30.398	1987	17.978	59,14
7.3.	Poljoprivredne mašine i oruđa, t	62.383	1085	38.146	61,15
8.	Proizvodnja saobraćajnih sredstava				
8.1.	Teretni vagoni	3.397	1965	356	10,48
8.2.	Traktori, kom	47.120	1989	32.224	68,39
8.3.	Kamioni, kom	11.672	1985	8.421	72,15
8.4.	Autobusi, kom	930	1989	641	68,92
8.5.	Putnička vozila, 000 kom	180	1989	148	82,22
8.6.	Bicikli, 000 kom	156	1989	191	122,44
9.	Proizvodnja električnih mašina i aparata				
9.1.	Rotacione mašine, MW	1709	1986	1.340	78,41
9.2.	Učinski transformatori, MVA	3.257	1985	1.353	41,54
9.3.	Kablovi i provodnici, 000 t	139	1985	95,0	68,35
9.4.	Akumulatori, t	17.000	1989	13.271	78,06
9.4.	Radioprijemnici, 000 kom	427	1964	24,0	97,17
9.5.	Televizori, 000 kom	248,0	1986	141,0	56,86
9.6.	Termički aparati, 000 t	40,0	1985	23,5	58,75
10.	Reciklaža sekundarnih sirovina				
10.1.	Reciklaža metalnih otpadaka i ostataka, 000 t	...		449,5	...

Izvor: SGS od 1975 do 1991, RZS, Beograd. Izbor podataka i proračun autora

Naravno da su ovakve tendencije u sferi fizičke proizvodnje izazvale odgovarajuće reprekusije na društveno-ekonomski položaj metalnog sektora u okvirima ukupne nacionalne privrede i industrije (Tabela br. 2.2.2.).

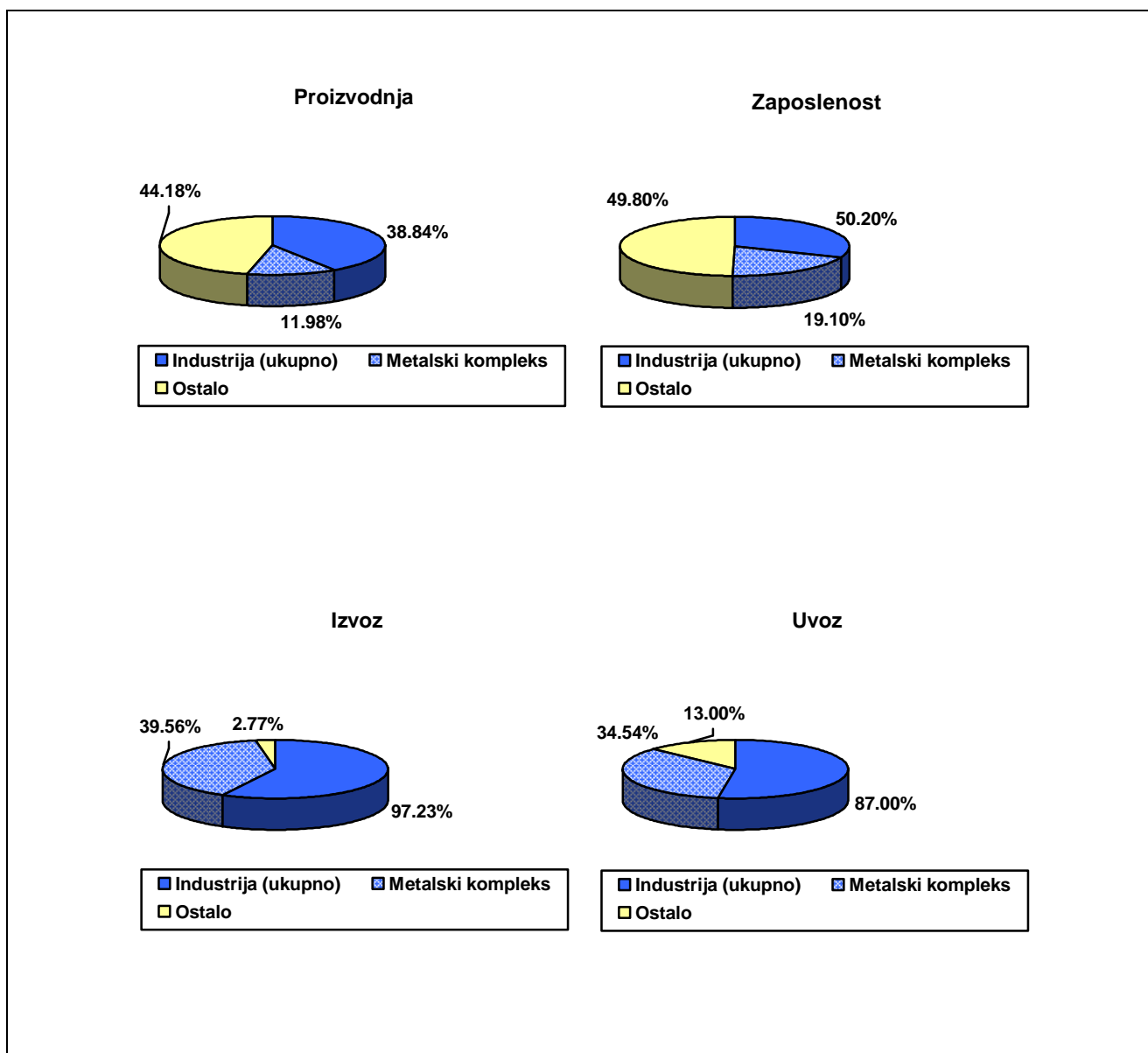
Tabela br. 2.2.2. Participacija metalnog sektora u proizvodnji, zaposlenosti, izvozu i uvozu privrede Centralne Srbije i Vojvodine u 1990. godini

		Proizvodnja	Zaposlenost	Izvoz	Uvoz
1.	2.	3.	4.	5.	6.
	NACIONALNA PRIVREDA	100,00	100,00	100,00	100,00
	INDUSTRIJA	38,84	50,20	97,23	87,00
	METALSKI SEKTOR	11,98	19,10	39,56	34,54
1.	Proizvodnja rude gvožđa	0,00	0,00	0,00	0,31
2.	Crna metalurgija	0,22	0,50	5,07	3,86
3.	Proizvodnja ruda obojenih metala	0,63	0,60	0,34	0,53
4.	Proizvodnja obojenih metala	0,31	0,26	6,20	1,09
5.	Prerada obojenih metala	0,22	0,46	3,42	0,71
6.	Metaloprerađivačka delatnost	3,11	5,26	4,91	2,55
7.	Mašingradnja	2,00	3,70	7,52	8,33
8.	Proizvodnja saobraćajnih sredstava	2,81	4,49	8,12	8,26
9.	Brodogradnja	0,25	0,35	0,97	0,00
10.	Proizvodnja električnih mašina i aparata	2,00	2,90	7,31	7,80
11.	Reciklaža sekundarnih sirovina	0,20	0,32	0,21	0,15
12.	Proizvodnja raznovrsnih proizvoda	0,23	0,26	0,51	0,95

Izvor: SGS-1992, ss. 68, 118-130, 331-347, RZS, Beograd, 1992. Izbor podataka i proračun autora

Metalski sektor je i 1990. godine zadržao drugo mesto u pogledu participacije u stvaranju nove vrednosti i zaposlenosti u nacionalnoj privredi (prvu poziciju je imao agro-industrijski kompleks). No, najvidljiviji izraz dejstva navedenih institucionalnih reformi je radikalna promena njegovog učešća u stvaranju nove vrednosti. Participirajući u zaposlenosti sa 19,10, izvozu sa 39,56 i uvozu sa 34,54 sa pozitivnim bilansom u međunarodnim transakcijama) u metalnom sektoru je stvoreno tek 11,98 od nove vrednosti u nacionalnoj privredi, što sugerise njegovu veoma nisku ukupnu društveno-ekonomsku efikasnost i produktivnost. Delimično otvaranje unutrašnje tržišne strukture spoljnoj konkurenciji i liberalizacija cena u okvirima stroge monetarne politike su doveli praktično do realnog bankrota kompletnog metalnog sektor u Srbiji. Ova činjenica nije bila na adekvatni način registrovana u poslovnoj, političkoj i stručnoj javnosti, što je svakako uticalo da u narednih osamnaest godina nisu bili pronađeni adekvatni putevi za obnavljanje njegove razvojne propulsije, što je kako je pokazala praksa imalo ključnu ulogu u obezbeđenju pozitivnih rezultata (post)socijalističke tranzicije u drugim evropskim državama, danas članicama Evropske Unije – kao procesa koji kao rezultat ima dostizanje svih predtranzicionih maksimuma u sferi proizvodnje i životnog standarda i stvaranje proizvodne strukture sposobne za održivi razvoj u uslovima globalne konkurencije. Sa druge strane, naravno da je stanje u 1990. godini predstavljalo samo kumulativni izraz posledica njegove strategije razvoja u prethodnom vremenskom periodu, koji se u svetlu ograničenja koja su navedena u uvodu može ograničiti na 20 godina (tačnije na period od 1971. do 1989. godine). U tom smislu, prezentiraće se rezime sprovedenih istraživanja ključnih parametara (proizvodnje, investicija, tehničko-tehnološkog nivoa, uvoza i izvoza, ekonomske efikasnosti i uslova privređivanja).

Grafikon br. 2.2.1. Struktura proizvodnje, zaposlenosti, izvoza i uvoza privrede Centralne Srbije i Vojvodine u 1990. godini

2.3. Rezime

1. Rast i razvoj proizvodnje u metalnom sektoru Srbije u periodu od 1971. do 1989. godine nije bio ostvaren u okviru (tada) važećih teorijskih i empirijskih standarda, jer:

- Elasticitet rasta u metalnom sektoru (u odnosu) na ukupnu industriju je bio oko 1,1 prema naučno preporučenom od 1,3 do 1,5.
- U strukturi proizvodnje nije značajno povećano učešće najvažnijih proizvodnji u mašingradnji i proizvodnji električnih aparata i uređaja (posebno, elektronskoj industriji).
- Prilikom zapošljavanja nije vođeno računa o porastu produktivnosti rada, pa je i pored rasta tehničke opremljenosti, produktivnost na kraju posmatranog perioda praktično bila manja nego na početku, što je imalo odgovarajuće reperkusije na efikasnost proizvodnje i poslovanja.
- Odsustvo operacionalizovanog koncepta usklađenog razvoja kapaciteta u crnoj i obojenoj metalurgiji je stvorilo stanje permanentnih problema u kvantitativnom i kvalitativnom snabdevanju prerađivačkog dela vitalnim metalurškim asortimanima.

- Izostalo je dinamično razmeštanje kapaciteta metalnog sektora između pojedinih teritorijalnih celina, tako da je u centrima u kojima je trebalo doći do dinamičnijeg razvoja propulzivnijih proizvodnji zadržana proizvodnja energetski intenzivnih proizvoda (kao što su na primer, livenje metala i izrada metalnih i limenih konstrukcija).

2. U posmatranom periodu izostala je adekvatna investiciona aktivnost u metalnom sektoru u odnosu na parametre koji su bili karakteristični za tzv. novoindustrijalizovane zemlje, odnosno razvijene tržišne privrede, jer:

- Investicije u metalnom sektoru su u osnovi pratile dinamiku ukupne investicione potrošnje u industriji, što je u suprotnosti sa naučnim preporukama da angažovaniji privredni razvoj moraju da prate i dinamičnije promene u njihovoj strukturi.
- Elasticitet rasta proizvodnog kapitala (kao funkcija kumulativnog rasta investicija i redovnih godišnjih rashoda) u metalnom sektoru (u odnosu) na ukupnu industriju je bio oko 1,1 prema naučno preporučenom od 1,3 do 1,5.
- U celini učešće investicija u novostvorenoj vrednosti je bila niža nego u ostaloj industriji, dok je učešće sopstvenih sredstava u prerađivačkom delu metalnog sektora bila značajno veća nego u ostaloj industriji i proizvodnji primarnih metala.
- Efikasnost investiranja je u celom posmatranom periodu kontinualno opadala. Efikasnost investiranja je do 1982/1983. godine bila nešto veća od proseka ostale industrije, posebno u prerađivačkom delu gde je bila skoro dva puta veća od proseka.
- Posle 1982/1983. godine se ne može se govoriti o postojanju adekvatne (makroekonomske i poslovne) investicione politike (u naučnom smislu) u metalnom sektoru.

3. Prema procenama, sredinom osamdesetih godina prošlog stoleća, metalni sektor u Srbiji je dostigao 30% do 40% od tada važećeg tehničko-tehnološkog vrha¹¹, nakon čega je počeo postepeno da opada zbog:

- Nedostatka operacionalizovane verzije tehnološke politike (strategije tehnološkog razvoja – u toku 1988/1989 godine izrađena je (ambiciozna i dosledno koncipirana na osnovu efekata učenja i rezultata ostvarenih u tada velikim poslovnim sistemima: ENERGOINVEST-u, RADE KONČAR-u i ISKRA-i, čija su središta i osnovni kapaciteti bili locirani u drugim delovima (bivše) Jugoslavije) integralna strategija razvoja naučno-istraživačkog rada u njegovog unapređenja, posebno u preduzećima ali je polovinom 1990. godine i pored ohrabrujućih početnih efekata njena realizacija obustavljena).
- Malog učešća inženjera sa odgovarajućim znanjima i sposobnostima u ukupnoj zaposlenosti metalnog sektora.
- Male zastupljenosti savremene informatičke opreme za razvoj i konstruisanje proizvoda i upravljanje proizvodnjom, numerički upravljanih mašina i integrisanih tehnoloških linij, kao i savremene opreme za merenje i kontrolu, što je kočilo rast produktivnosti, kvaliteta i kreiranje i uvođenje u proizvodnju novih proizvoda, kao suštinskih komponenata za povećanje međunarodne konkurentnosti proizvoda metalnog sektora u Srbiji.

---

¹¹ Sa ekonomskog aspekta, tehničko-tehnološki nivo označava kompetentnost proizvoda na tržištu izraženu kao sumu tri pojmova sadržaja: (1) savremenosti – izmerene na osnovu nivoa tražnje na domaćem i globalnom tržištu, (2) produktivnosti – izmerene kroz utrošak rada, sirovina i energije u tekućim proizvodnim procesima i (3) kvaliteta – izmerenog kroz sigurnost u upotrebnoj funkciji proizvoda u što dužem vremenskom intervalu sa što nižim troškovima investicionog ožavanja. U skladu sa ovim postulatima, UNIDO je razradio metodologiju posrednog merenja tehničko-tehnološkog nivoa pomoću tzv. indeksa kompleksnosti proizvoda (metalnog sektora) pomoću 80 indikatora, na osnovu koga se svaki proizvod analizira kroz tehničko-tehnološki nivo ugrađenih poluproizvoda (8 indikatora), tehničkih usluga (15 indikatora), komponenti za ugradnju (18 indikatora), postupaka prerade i izrade (30 indikatora) i ostalo (9 indikatora). Njihovom kvantifikacijom vrši se gradacija tehničko-tehnološkog nivoa od I. (proizvodi prvog nivoa) do VI. (finalni proizvodi tzv. avio-kosmičke industrije). Na osnovu ovih kriterijuma, ali bez direktnog inženjersko-statističkog popisa i obrade, izvršena je navedena procena. Za detalje videti u: Studija (1984): *Projekat dugoročnog razvoja industrije za preradu metala Jugoslavije 1986-1990, odnosno 1986-2000: Knjiga I*, Institut za ekonomiku industrije, Beograd, str. 28.

4. Niski tehničko-tehnološki nivo proizvoda i mala ekonomska efikasnost su ograničavajuće delovale na rast izvoza metalnih proizvoda, no i pored toga je od 1983. godine ostvareno uravnoteženje bilansa njihovog uvoza i izvoza, dok su njegova preduzeća postala osnovni faktor smanjenja ukupnog nacionalnog spoljnotrgovinskog deficita. Negativne strane su bile sledeće:

- Veliko nominalno i realno smanjenje uvoza metalnih proizvoda posle 1980. godine je realizovano, uglavnom administrativnim merama za radikalnu redukciju nabavke opreme i mašina u inostranstvu što je destimulativno delovalo, kako na održanje ukupne razvojne propulsijske, tako i na realizaciju procesa strukturnog prilagođavanja nacionalne privrede.
- Zaostajanje mašingradnje i elektronske industrije, kako u funkciji rasta izvoza tako i uravnoteženja ukupne spoljnotrgovinske razmene (kao što je navedeno, većina ovog uvoza otpada na delatnosti izvan metalnog kompleksa).

5. Metalni sektor u celom posmatranom periodu obeležava osrednji ekonomski položaj u odnosu na ostale industrijske grane, iako se pokazalo prilikom uvođenja početnih koraka u razvoju tržišne privrede da je uživao izvesne privilegije u domenu sistema cena i sekundarne raspodele. No, sa dugoročnog aspekta mnogo je značajnije utvrditi činjenicu da javni faktor, i pored načelnih opredeljenja i (tada prisutnog) uverenja o svemogućnosti (samoupravnog) makroekonomskog planiranja i javne regulacije privrede i privrednog razvoja, nije uspeo da operacionalizacije konkretne razvojne politike metalnog sektora u smislu potreba disperzije njihovih rezultata na celokupnu privredu i vanprivredu (podizanja opšteg tehničko-tehnološkog nivoa, uravnoteženja spoljno-trgovinske razmene, velikog doprinosa ravnomernom prostornom razmeštaju industrije, povećanja direktne i indirektno zaposlenosti i posebno povećanog stepena iskorišćavanja najvažnijeg faktora savremenog privrednog razvoja – humanog kapitala).

Metalski sektor u Srbiji pred početak privatizacije na osnovu Zakona o privatizaciji iz 2001. godine

3.1. Uvod

Posle bankrota u 1990. godini, sa raspadom (SFR) Jugoslavije, raznim političkim i ekonomskim sankcijama prema Srbiji, uključujući i direktnu NATO agresiju, metalski sektor, sa retkim izuzecima (crna metalurgija, proizvodnja ruda obojenih metala i proizvodnja obojenih metala), ulazi u fazu skoro potpunog poslovnog mrtvila. Krajem dvadesetog stoleća, metalski sektor Srbije se sveo na skup zapuštenih fabričkih pogona sa devastiranom opremom i nezaposlenim menadžerima, stručnjacima i radnicima, od kojih je veliki deo bio stariji od 50 godina. Radikalne političke promene izvedene krajem 2000. godine otvorile su prostor za nastavak postsocijalističke tranzicije prema receptima Međunarodnog Monetarnog Fonda, Svetske Banke i Evropske Unije. U skladu sa tim, izložiće se autorova ocena stanja u metalском sektoru u 2000. godini, kao i njegovo viđenje (u formi rezimea) kakvu je inicijalnu ulogu trebao da ima javni faktor u njegovom prilagođavanju i prestruktuiranju prema kriterijumima izgradnje otvorene tržišne privrede u Srbiji.

3.2. Ocena stanja u metalском sektoru Srbije u 2000. godini

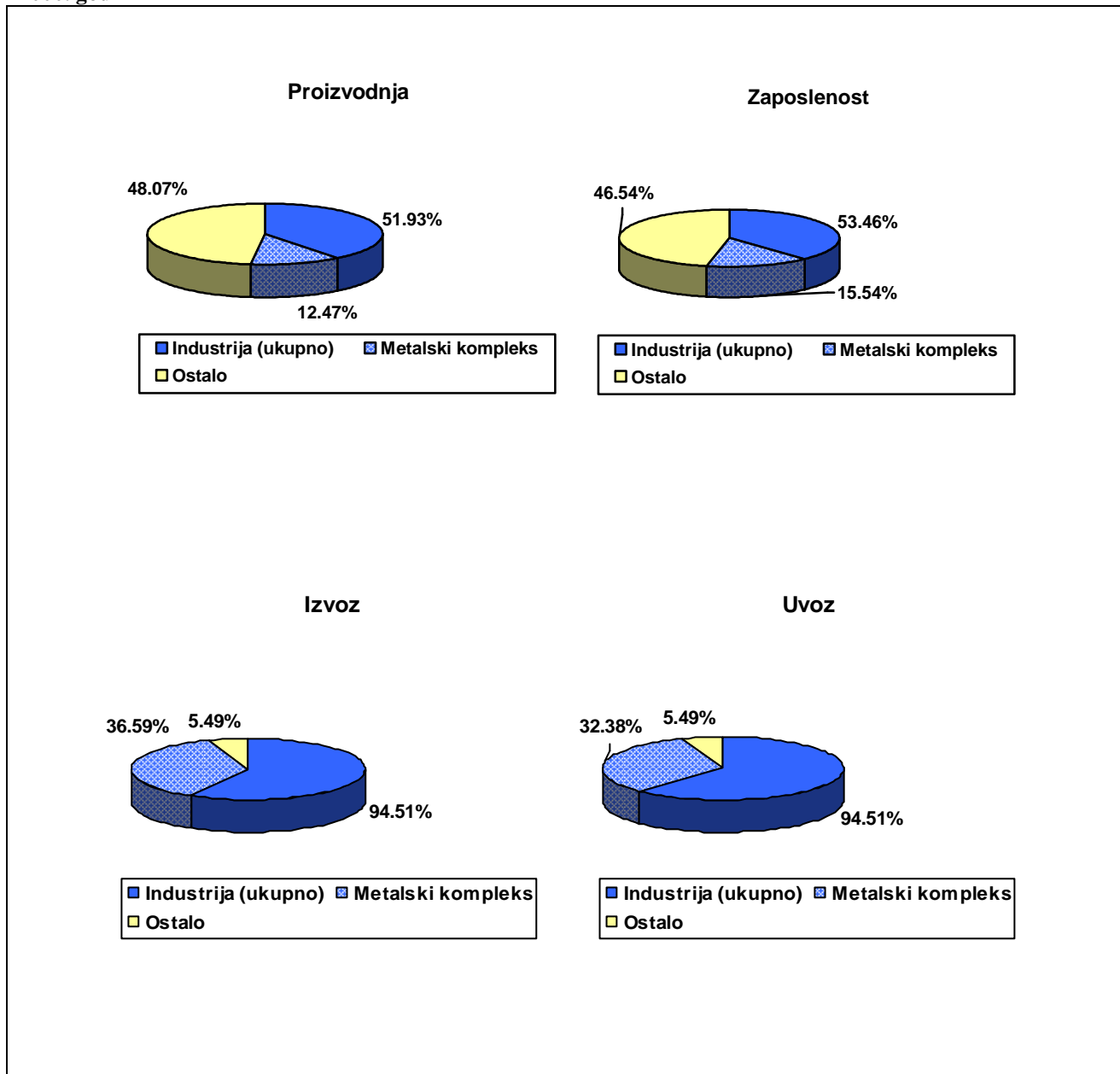
Ocena stanja metalčkog sektora Srbije u 2000. godini data je na osnovu ukrštanja tri osnovne grupe podataka. Prva je dobijena analizom podataka o relativnom društveno-ekonomskom položaju metalčkog sektora u okvirima ukupne nacionalne privrede i industrije (Tabela br. 3.2.1.).

Tabela br. 3.2.1. Participacija metalčkog sektora u proizvodnji, zaposlenosti, izvozu i uvozu privrede Centralne Srbije i Vojvodine u 2000. godini

		Proizvodnja	Zaposlenost	Izvoz	Uvoz
1.	2.	3.	4.	5.	6.
	NACIONALNA PRIVREDA	100,00	100,00	100,00	100,00
	INDUSTRIJA	51,93	53,46	94,51	94,97
	METALSKI SEKTOR	12,47	15,54	36,59	32,38
1.	Proizvodnja rude gvožđa	-	-	0,00	0,14
2.	Crna metalurgija	0,85	0,84	6,86	3,96
3.	Proizvodnja ruda obojenih metala	0,42	0,74	0,48	1,00
4.	Proizvodnja obojenih metala	0,33	0,33	3,06	0,54
5.	Prerada obojenih metala	0,59	0,59	3,60	0,87
6.	Metaloprerađivačka delatnost	3,75	5,30	5,89	2,56
7.	Mašingradnja	1,38	3,03	3,29	6,75
8.	Proizvodnja saobraćajnih sredstava	2,06	4,22	4,42	8,57
9.	Brodogradnja	0,034	0,033	0,67	0,21
10.	Proizvodnja električnih mašina i aparata	2,66	3,05	4,55	6,64
11.	Reciklaža sekundarnih sirovina	0,20	0,26	0,27	0,26
12.	Proizvodnja raznovrsnih proizvoda	0,20	0,26	3,50	0,88

Izvor: SGS-2001, RZS, Beograd, 2001. Izbor podataka i proračun autora

Grafikon. 3.2.1. Struktura proizvodnje, zaposlenosti, izvoza i uvoza privrede Centralne Srbije i Vojvodine u 2000. godini

Druga je dobijena na osnovu podataka o kretanjima fizičke proizvodnje, zaposlenosti i produktivnosti u periodu od 1990. do 2000. godini (Tabela br. 3.2.2.)

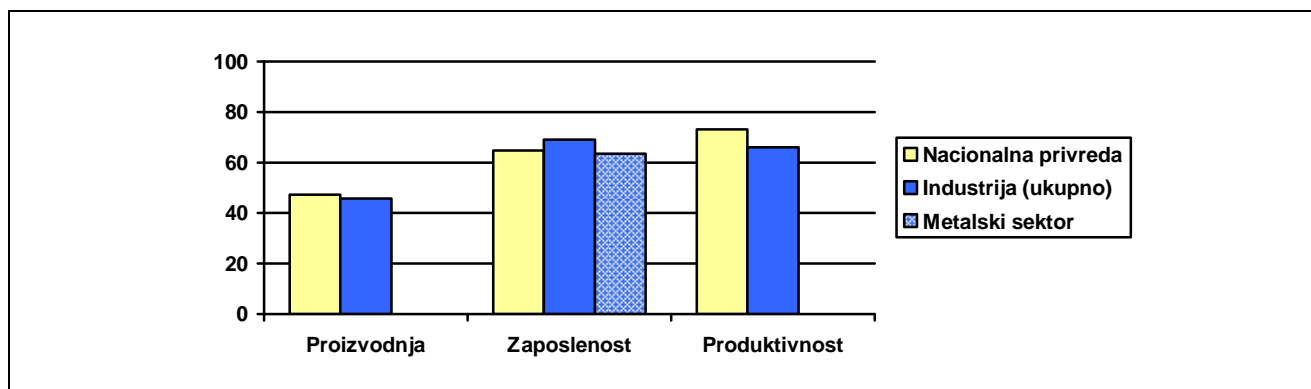
Tabela br. 3.2.2. Indeksi proizvodnje, zaposlenosti i produktivnosti u metalnom sektoru Centralne Srbije i Vojvodine u 2000. godini u odnosu na 1990. godinu

u %

No	2.	Proizvodnja		Zaposlenost		Produktivnost	
		1990	2000	1990	2000	1990	2000
1.		3.	4.	5.	6.	7.	8.
	NACIONALNA PRIVREDA	100,00	47,43	100,00	64,80	100,00	73,19
	INDUSTRIJA	100,00	45,71	100,00	69,10	100,00	66,16
	METALSKI SEKTOR	100,00		100,00	63,55	100,00	
1.	Proizvodnja rude gvožđa	100,00	0,00	100,00	0,00	100,00	0,00
2.	Crna metalurgija	100,00	187,43	100,00	79,10	100,00	236,96
3.	Proizvodnja ruda obojenih metala	100,00	79,21	100,00	76,17	100,00	104,00
4.	Proizvodnja obojenih metala	100,00	54,71	100,00	79,42	100,00	68,00
5.	Prerada obojenih metala	100,00	114,83	100,00	77,48	100,00	148,22
6.	Metaloprerađivačka delatnost	100,00	45,82	100,00	62,80	100,00	72,96
7.	Mašingradnja	100,00	6,03	100,00	52,81	100,00	11,42
8.	Proizvodnja saobraćajnih sredstava	100,00	34,51	100,00	68,45	100,00	50,42
9.	Brogogradnja	100,00	10,60	100,00	60,18	100,00	17,61
10.	Proizvodnja električnih mašina i aparata	100,00	80,62	100,00	62,66	100,00	128,78
11.	Reciklaža sekundarnih sirovina	100,00	26,68	100,00	45,39	100,00	58,78
12.	Proizvodnja raznovrsnih proizvoda	100,00	36,50	100,00	49,93	100,00	73,10

Izvor: SGS-2001, Beograd, 2001. Izbor podataka i proračun autora

Grafikon br. 3.2.2. Indeksi proizvodnje, zaposlenosti i produktivnosti u metalnom sektoru u Centralnoj Srbiji i Vojvodini u 2000. godini u odnosu na 1990. godinu

U cilju provere konzistentnosti ovih podataka konstruisana je i treća tabela u kojoj su prezentirani podaci o kretanju proizvodnje ključnih metalnih proizvoda u 2000. godini u odnosu na rezultate ostvarene u 1990. godini (Tabela br. 3.2.3.).

Prezentirani rezultati ukazuju da ih treba prihvatiti samo kao orijentacione, jer su oficijelni statistički podaci veoma kontroverzni. Naime, pokazatelji o kretanju fizičkog obima proizvodnje skoro svih relevantnih metalnih proizvoda sugerišu da je pad proizvodnje realno bio i veći, posebno, kada se uzmu u obzir njihove kvalitativne osobine i tehničko-tehnološki nivo u odnosu na globalnu konkurenciju. Na primer, u posmatranom periodu je prema oficijelnim podacima registrovano povećanje učešća proizvodnje električnih mašina i aparata u stvaranju nove vrednosti u okvirima industrije i metalnog kompleksa. To se takođe odnosi i na crnu metalurgiju (gde je prema oficijelnoj statistici realizovan značajan rast proizvodnje u posmatranom periodu i pored pada proizvodnje primarnih proizvoda – sirovog gvožđa i čelika!) i proizvodnju ruda obojenih metala i obojenih metalja gde je indeks pada indikatora kumulativne fizičke proizvodnje znatno manji od pada fizičke proizvodnje osnovnih outputa (bakarne rude i elektrolitičkog bakra). Vrednosni pokazatelji pokazuju slične devijacije – zbog velike i neravnomerne dinamike distorzije relativnih cena između pojedinih grupa proizvoda i usluga u ovom periodu.

Tabela br. 3.2.3. Proizvodnja važnijih metalnih proizvoda u Centralnoj Srbiji i Vojvodini u 1990. i 2000. godini

No		1990		2000	
		Obim proizvodnje	Indeks (%)	Obim proizvodnje	Indeks (%)
1.	2.	3.	4.	5.	6.
1.	Proizvodnja rude gvožđa				
1.1.	Obogađena ruda gvožđa, 000 t	46,2	100,00	-	0,0
2.	Crna metalurgija				
2.1.	Sirovo gvožđe, 000 t	767	100,00	563	73,01
2.2.	Čelik, 000 t	799	100,00	596	74,59
3.	Proizvodnja ruda obojenih metala				
3.1.	Olovno cinkana ruda, 000 t	754	100,00	714	94,70
3.2.	Bakarna ruda, 000 t	26.463	100,00	12.896	47,73
4.	Proizvodnja obojenih metala				
4.1.	Elektrolitički bakar, 000 t	151	100,00	46	30,46
5.	Prerada obojenih metala				
5.1.	Valjaonička roba od bakra i legura bakra, 000 t	28,1	100,00	12,0	42,70
5.1.	Valjaonička roba od aluminijuma i legura aluminijuma, 000 t	28,4	100,00	7,5	26,41
6.	Metaloprerađivačka delatnost				
6.1.	Odlivci od sivog liva, 000 t	134,7	100,00	36	26,73
6.2.	Gvozdene i limene konstrukcije, t	74.446	100,00	26.467	35,52
6.3.	Peći, štednjaci, t	29.757	100,00	22.971	77,20
6.4.	Metalna ambalaža, t	22.127	100,00	6.577	29,73
7.	Mašinogradnja				
7.1.	Mašine za obradu metala i drveta, t	12.981	100,00	979	7,52
7.2.	Mašine i uređaji za građevinarstvo, t	17.978	100,00	1.784	9,92
7.3.	Poljoprivredne mašine i oruđa, t	38.146	100,00	6.328	16,59
8.	Proizvodnja saobraćajnih sredstava				
8.1.	Teretni vagoni	356	100,00	4	1,12
8.2.	Traktori, kom	32.224	100,00	2.310	7,17
8.3.	Kamioni, kom	8.421	100,00	718	8,53
8.4.	Autobusi, kom	641	100,00	159	24,80
8.5.	Putnička vozila, 000 kom	148	100,00	12	8,11
8.6.	Bicikli, 000 kom	191	100,00	16	8,38
9.	Proizvodnja električnih mašina i aparata				
9.1.	Rotacione mašine, MW	1.340	100,00	313	23,36
9.2.	Učinski transformatori, MVA	1.353	100,00	1.145	84,63
9.3.	Kablovi i provodnici, 000 t	95,0	100,00	24,30	25,26
9.4.	Akumulatori, t	13.271	100,00	9.246	69,67
9.4.	Radioprijemnici, 000 kom	24,0	100,00	-	0,00
9.5.	Televizori, 000 kom	141,0	100,00	6	4,26
9.6.	Termički aparati, 000 t	23,5	100,00	12,0	51,06
10.	Reciklaža sekundarnih sirovina				
10.1.	Reciklaža metalnih otpadaka i ostataka, 000 t	449,5	100,00	52,1	11,59

Izvor: Izvor: SGS od 1991 do 2001, RZS, Beograd. Izbor podataka i proračun autora

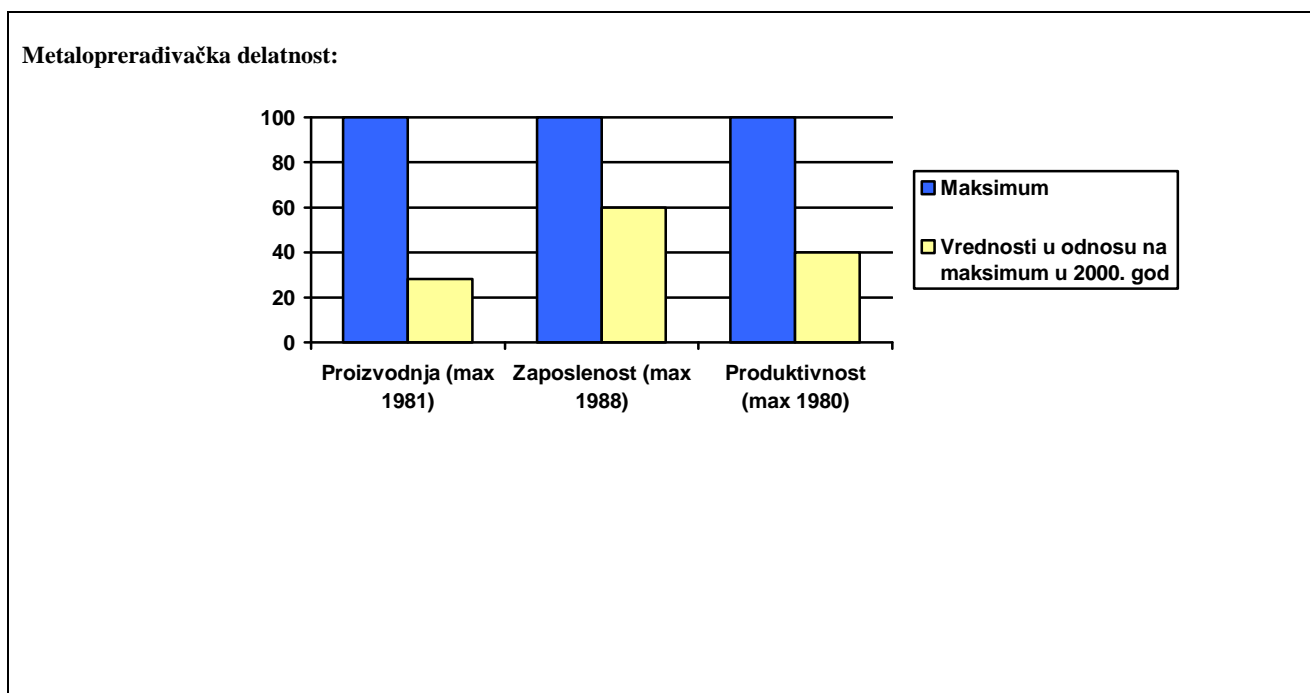
U cilju preciznije ilustracije stanja u metalnom sektoru pred privatizaciju prema Zakonu iz 2001. godine, konstruisane su nove tabele u kojima su određeni pokazatelji promena u indeksu proizvodnje, zaposlenosti i produktivnosti u njegovom prerađivačkom delu odnosu na njihove predtranzicione maksimume (Tabela br. 3.2.4.)¹².

¹² Adžić, S. (2002), *Antikrizna politika ili šta da se radi sa elektrometalnim kompleksom?*, u "Ekonomski Anali", Tematski broj (Januar), ss. 256-263.

Tabela br. 3.2.4. Indeksi proizvodnje, zaposlenosti i produktivnosti u prerađivačkom delu metalnog sektora Centralne Srbije i Vojvodine u 2000. godini u odnosu na predtranzicione maksimume

Metaloprerađivačka delatnost:		
Godina u kojoj je registrovana najveća proizvodnja:	1981	Proizvodnja u 2000. godini: oko 28% od predtranzicionog maksimuma.
Godina u kojoj je registrovana najveća zaposlenost:	1988	Zaposlenost u 2000. godini: oko 60 % od predtranzicionog maksimuma.
Godina u kojoj je registrovana najveća produktivnost:	1980	Produktivnost u 2000. godini: oko 40% od predtranzicionog maksimuma.
Mašinogradnja:		
Godina u kojoj je registrovana najveća proizvodnja:	1986	Proizvodnja u 2000. godini: oko 8% od predtranzicionog maksimuma.
Godina u kojoj je registrovana najveća zaposlenost:	1989	Zaposlenost u 2000 godini: oko 54 % od predtranzicionog maksimuma u 1989.
Godina u kojoj je registrovana najveća produktivnost:	1981	Produktivnost u 2000 godini: oko 12% od predtranzicionog maksimuma.
Proizvodnja saobraćajnih sredstava:		
Godina u kojoj je registrovana najveća proizvodnja:	1989	Proizvodnja u 2000. godini: oko 6% od predtranzicionog maksimuma.
Godina u kojoj je registrovana najveća zaposlenost:	1990	Zaposlenost u 2000. godini: oko 67 % od predtranzicionog maksimuma.
Godina u kojoj je registrovana najveća produktivnost:	1988	Produktivnost u 2000. godini: oko 10% od predtranzicionog maksimuma.
Brodogradnja:		
Godina u kojoj je registrovana najveća proizvodnja:	1985	Proizvodnja u 2000. godini: oko 6% od predtranzicionog maksimuma.
Godina u kojoj je registrovana najveća zaposlenost:	1990	Zaposlenost u 2000. godini: oko 63 % od predtranzicionog maksimuma.
Godina u kojoj je registrovana najveća produktivnost:	1985	Produktivnost u 2000. godini: oko 10% od predtranzicionog maksimuma.
Proizvodnja električnih mašina i aparata:		
Godina u kojoj je registrovana najveća proizvodnja:	1986	Proizvodnja u 2000. godini: oko 18% od predtranzicionog maksimuma.
Godina u kojoj je registrovana najveća zaposlenost:	1988	Zaposlenost u 2000. godini: oko 61 % od predtranzicionog maksimuma.
Godina u kojoj je registrovana najveća produktivnost:	1986	Produktivnost u 2000. godini: oko 30% od predtranzicionog maksimuma.

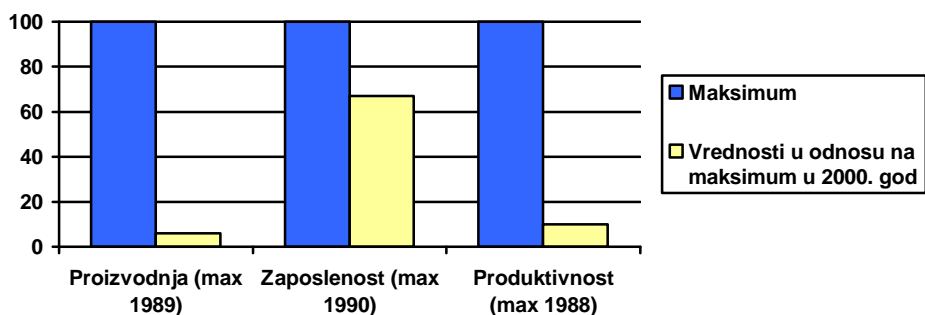
Grafikon br. 3.2.3. Proizvodnja, zaposlenost i produktivnost u metalnom sektoru Centralne Srbije i Vojvodine u 2000. godini u odnosu na predtranzicione maksimume

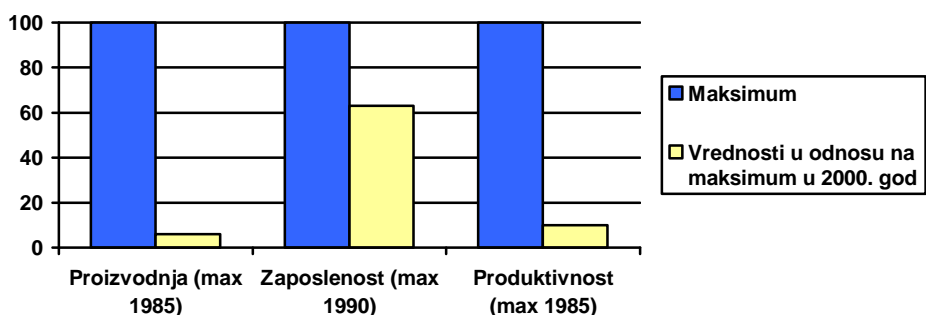
Mašinogradnja:

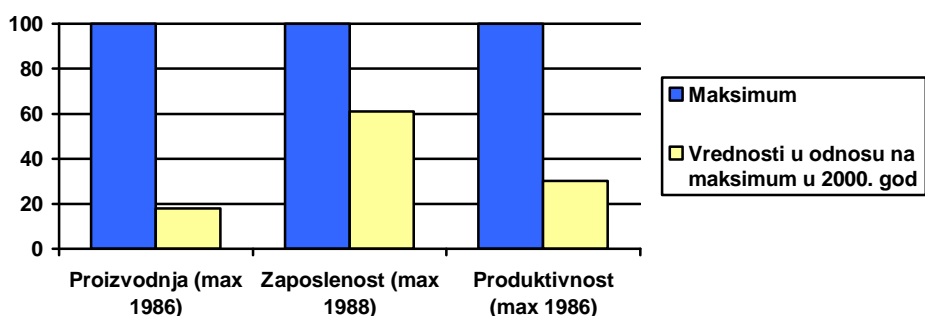
Proizvodnja saobraćajnih sredstava:

Brodogradnja:

Proizvodnja električnih mašina i aparata:

Na kraju se navode promene u strukturi proizvodnje prerađivačkog dela metalnog sektora u periodu od 1986. do 2000. godine (Tabela br. 3.2.5.). Izvedena analiza ukazuje da je struktura proizvodnih kapaciteta u metalnom sektoru u Centralnoj Srbiji i Vojvodini pred Zakon o

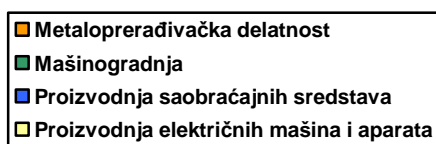
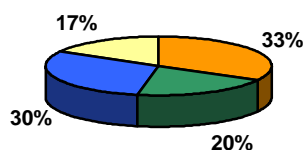
privatizaciji iz 2001. godine odgovarala prirodnim i radom stvorenim komparativnim prednostima, ali da su se proizvodnja i korišćenje resursa formirali na ekstremno niskom nivou. Posebnu težinu problemu tranzicione depresije u metalnom sektoru daje njegova uska veza sa pojavama regionalne i lokalne depresije, posebno na području Centralne Srbije u urbanim centrima sa visokom koncentracijom ove industrije u formi jednog ili dva velika preduzeća (pre svega, u Nišu, Kragujevcu, Valjevu i Boru).

Tabela br. 3.2.5. Struktura proizvodnje prerađivačkog dela metalnog sektora u Centralnoj Srbiji i Vojvodini oko 1985. i oko 2000. godine

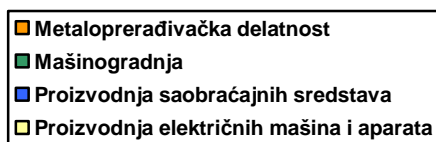
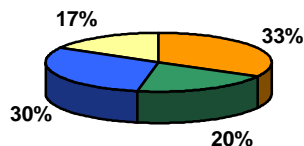
Metalski sektor:	Struktura proizvodnje prerađivačkog dela metalnog sektora u Centralnoj Srbiji i Vojvodini oko 1985. godine:	Struktura proizvodnje prerađivačkog dela metalnog sektora u industrijama razvijenih tržišnih privreda oko 1985. godine:	Struktura proizvodnje prerađivačkog dela metalnog sektora oko 2000. godine:
1.	2.	3.	4.
Metaloprerađivačka delatnost:	oko 33%	oko 20%	oko 40%
Mašingradnja:	oko 20%	oko 30%	oko 18%
Proizvodnja saobraćajnih sredstava (sa brodogradnjom):	oko 30%	oko 25%	oko 12%
Proizvodnja električnih mašina i aparata:	oko 18%	oko 25%	oko 30%

Grafikon br. 3.2.5. Struktura metalnog sektora u Centralnoj Srbiji i Vojvodini oko 1985. i oko 2000. godine

Struktura proizvodnje prerađivačkog dela metalnog sektora u Centralnoj Srbiji i Vojvodini oko 1985. godine:

Struktura proizvodnje prerađivačkog dela metalnog sektora u industrijama razvijenih tržišnih privreda oko 1985. godine

Struktura proizvodnje prerađivačkog dela metalnog sektora u Centralnoj Srbiji i Vojvodini oko 2000. godine:

Nezavisno od zastoja u realizaciji projekta privatizacije i strukturnog prilagođavanja, u ovom periodu prikupljena su značajna iskustva o tome šta je blokiralo njihovu realizaciju. Imajući u vidu ova iskustva i rezultate analize stanja u metalnom sektoru Srbije pred početak njegove privatizacije po verziju Zakona iz 2001. godine, pokušaće se da se u formi rezimea da naučno validan odgovor - "Šta je trebalo uraditi na planu privatizacije i strukturnog prilagođavanja i angažovanja javnog faktora u njihovoj realizaciji?".

3.3. Rezime

1. Period od 1990. do 2000. godine je nesumnjivo pokazao, da su uzroci i posledice krize metalnog sektora u Srbiji takve prirode i strukture, da samo fundamentalne promene u strategiji i redizajniranje poslovnih procesa u njegovim osnovnim celijama – preduzećima u funkciji redukcije troškova i poboljšanja kvaliteta u cilju stvaranja uslova za maksimalnu satisfakciju kupaca u cilnom (evropskom) okruženju predstavlja i izgradnja dobrog (nacionalnog, regionalnog, subregionalnog i lokalnog) poslovnog ambijenta za privatno investiranje u realni sektor i izvozne industrije, predstavljaju jedino racionalno rešenje za probleme, koji imaju svoje uzroke u teškoćama prilagođavanja nasledene organizacije i resursa promenama u nacionalnom i globalnom socio-ekonomskom okruženju.

2. Aktivnosti koje su preduzete u periodu od 1990. do 2000. godine na planu politike strukturnog prilagođavanja u tzv. problematičnim preduzećima metalnog sektora (karakteristični primeri su velika preduzeća: "ZASTAVA" – Kragujevac, MIN – Niš, EI – Niš) su pokazala da primena modela finansijske sanacije i promene u sastavu vodećeg menadžmenta nisu bile dovoljne da ih pokrenu na samostalno traženje izlaza uz stanja poslovne depresije. Sa druge strane, nije na pravi način registrovana ni činjenica, da je angažovanje javnog faktora na sanaciji velikih problematičnih preduzeća (karakterističan primer je upravo kompleks preduzeća u okviru "ZASTAVA"-e iz Kragujevca) dostiglo granice korišćenja raspoloživih znanja i finansijskih i kadrovskih resursa, pre svega, privredne administracije, javnih finansijskih, tržišta rada i sistema kontinualnog obrazovanja.

3. U ovom periodu, postalo je jasno da je, za Srbiju kao malu i siromašnu zemlju, sasvim svejedno šta će od metalnih dobara proizvoditi. U tom kontekstu, izbor prioriteta trebalo bi da zavisi, isključivo, od stepena internih sposobnosti preduzeća, odnosno njegovih preduzetnika, menadžera i stručnih timova da pokrenu proces izgradnje sopstvenih prednosti u međunarodnoj konkurenciji. Zbog toga predmet makroekonomske regulacije ne sme da bude metalni sektor kao celina ili neke njegove delatnosti – nego preduzeća, koja su spremna da se upuste u izazove globalizacije poslovnih aktivnosti. U tom smislu, politika strukturnog prilagođavanja i privatizacije se mora strukturirati na način koji obezbeđuje komplementarnost njenih ciljeva i akcija sa poslovnim aktivnostima preduzeća (u smislu naučno validne koncepcije poboljšanja konkurentnosti preduzeća, procesa i proizvoda). U skladu sa tim, osnovni (naučno preporučeni) zadatak makroekonomske

regulacije je da pomogne razvoj savremenog korporacijskog menadžmenta uslova i da pomogne njegovim akterima u prevazilaženju ograničenja u internom (individualnom) posmatranju položaja preduzeća u novoj (radikalno promenjenoj) konfiguraciji nacionalnog ekonomskog okruženja i njegovih veza sa ciljnim okruženjem.

4. Neefikasna (poslovna, mezo i makroekonomska) politika privatizacije i strukturnog prilagođavanja u ovom periodu je bila samo iskaz maglovite i manipulativne tranzicije u Srbiji. Njena suština je bila u periodičnim pojavama raznih struktura promena, koje su se delimično obavljale, menjale ili napuštale, na način, koji bez dubljeg razumevanja stvari nije omogućavao prepoznavanje stvarnih ciljeva, pravaca i sadržaja promena, koje su se sprovodile. Na kraju ovog perioda, reformama je bila stvorena čudesna mešavina raznih kvazitržišnih institucija i mehanizama, pseudo-manipulativnog planiranja i administrativnog upravljanja (pre svega, u formi tzv. koordinacionih timova) u funkciji podržavanja konkretnih distributivno-orijentisanih koalicija¹³ u (pre)raspodeli novostvorene vrednosti i nacionalnog bogatstva, naravno, po cenu opšte razvojne blokade, kontraproaktivne ekonomsko-socijalne stratifikacije i demografske regresije.

5. Zaključci pod (1), (2), (3) i (4) upućuju da bi osnovni zadatak politike privatizacije i strukturnog prilagođavanja u funkciji revitalizacije metalnog sektora (u naučno validnom smislu) trebalo da bude, pre svega, promena uticaja unutrašnjih ograničavajućih faktora u formiranju produktivnog (proizvodnog) preduzetništva, inovativnog društva, povećanja stepena slobode u regularnom izlazu iz starih poslova i privatizacije razvoja. U ovom kontekstu, u prvom koraku (fazi) osnovni zadatak javne regulacije je stvaranje podsticajnog institucionalnog okvira za realizaciju programa dekompozicije postojeće organizacione i programske strukture metalnog sektora i svakog postojećeg preduzeća u funkciji radikalne redukcije sekundarnih i tercijarnih poslovnih aktivnosti i radne snage (tzv. stanjivanje preduzeća u funkciji koncentracije na osnovne procese i proizvode). U drugom koraku (fazi), težište javne intervencije trebalo bi da bude na aktivnostima na poboljšanju performansi kadrovske strukture (preduzetnika, menadžera i stručnih timova u preduzećima) u funkciji prevazilaženja barijera na planu istraživanja, razvoja, tehnologije i informatike u cilju izgradnje kompetentnosti preduzeća u izvozu.

6. Iskustvo stečeno u ovom periodu, ukazuje da se rešenja za prestrukturiranje preduzeća u metalnom sektoru moraju tražiti i u širem uključivanju svih lokalnih, regionalnih i republičkih institucionalnih i političkih struktura na osnovu modela fleksibilnog prepoznavanja i podržavanja realnih eksternih i internih inicijativa za njihovo prestrukturiranje i pripremu za privatizaciju, sa jedne strane, odnosno, u usavršavanju humanog kapitala – razvojem preduzetničke kulture, profesionalnog menadžmenta, a pre svega, javnim inicijativama za povećanje prohodnosti sposobnostima za poslovno predviđanje i vođenje tržišne utakmice, s druge strane.

---

¹³ Pojam označava grupe specijalnog interesa – koje udruživanjem obezbeđuju poboljšanje svoje pozicije u raspodeli društvenog proizvoda i bogatstva bez adekvatnog ličnog doprinosa njihovom održanju i uvećavanju. Osnovna društveno-ekonomska obeležja distributivno-orijentisanih koalicija su: (1) sklonost prema razvoju monopolskih političkih, socijalnih i ekonomskih struktura, (2) slabljenje interesa za adaptaciju na socijalne, ekonomske i kulturne promene u okruženju, (3) sklonost prema (zlo)upotrebi administrativno-hijerarhijskih umesto tržišnih mehanizama evaluacije i alokacije i (4) sklonost prema podsticanju razvoja distributivno-orijentisanih koalicija na nižim nivoima društveno-ekonomske organizacije, kako bi se na taj način prikriale prave namere aktera ključnih grupa specijalnog interesa. Detaljnije videti u: Adžić, S. i Popović, D. (2005), *Fiskalni sistem i fiskalna politika – njihov doprinos unapređenju konkurentnosti privrede: Slučaj Srbije*, u “Ekonomija/Economics”, br 1, ss. 173 – 200.

Finansijski i strukturni efekti privatizacije metalnog sektora Srbije od 2001-2007. godine

4.1. Uvod

Početak privatizacije kao sastavnog dela strategije strukturnog prilagođavanja u Srbiji datira od 1989. godine, kada je donošenjem Saveznog zakona omogućeno zaposlenima da otkupe akcije preduzeća u kojima su zaposleni, pa je nastavljena preko Republičkog zakona o svojoj transformaciji ("Službeni glasnik Republike Srbije" br. 32/1997 i 10/2001) koji je omogućavao da zaposleni postanu većinski vlasnici preduzeća u kojima rade. Međutim, ukupni broj privatizovanih preduzeća je bio veoma mali, kako zbog izvršene revalorizacije privatizovanog kapitala po saveznom zakonu, navodno zbog visoke hiperinflacije iz 1992/1993. godine, ali više zbog nepostojanja realnog interesa da se krene u proces masovne privatizacije društvenih preduzeća. Ne postoje pouzdani podaci o rezultatima privatizacije preduzeća u metalnom sektoru po ovom osnovu u Srbiji, no činjenica je da su neka od njih (na primer Alfa Plam – Vranje i Metalac – Gornji Milanovac) uspela da se održe u ekonomskoj i proizvodnoj funkciji u celom posmatranom periodu).

Sa privatizacijom se ozbiljnije krenulo tek od 2002. godine, na osnovu Zakona o privatizaciji ("Službeni glasnik Republike Srbije" br. 38/2001, 18/2003 i 45/2005). Njegovo osnovno obeležje je metoda prodaje eksternim investitorima. Prilikom njegovog donošenja tvrdilo se da se njegova rešenja zasnivaju na najboljoj međunarodnoj praksi i iskustvima drugih privreda u tranziciji. Zakon predvđa tri načina privatizacije: (1) tendere – namenjene privatizaciji velikih preduzeća – nudeći strateškim investitorima barem 70% akcija, (2) aukcije – namenjene privatizaciji malih i srednjih preduzeća i (3) restruktuiranje u cilju pripreme velikih preduzeća gubitaša i njihovih delova za tendere ili aukcije. U skladu sa tim, izložice se osnovni finansijski i strukturni efekti privatizacije metalnog sektora kao i iskustva i ispoljeni problemi njegove primene (u formi rezimea) sa aspekta obnavljanja razvojne propulsije i povećanja zaposlenosti u srednjem i dugom roku.

4.2. Rezultati privatizacije u metalnom sektoru po važećim zakonskim propisima

U periodu od donošenja Zakona po modelu prodaje do 31.01.2008. godine u Srbiji je u metalnom sektoru privatizovano svega 9 preduzeća po modelu tendera (Tabela br. 4.2.1.) i 94 preduzeća po modelu aukcija. Prihod ostvaren od tenderske prodaje je 20.886.094 evra, dok su se njihovi kupci obavezali za ukupna investiciona ulaganja od 59.255.500 evra. Prihod ostvaren od aukcijske prodaje je 15.569.261.000 dinara, dok su se njihovi kupci obavezali na investiciona ulaganja od 2.362.736.260 dinara¹⁴. Akcijski fond je u ovom periodu na Beogradskoj berzi prodao manjinske

¹⁴ Podaci sa zvaničnog sajta Agencije za privatizaciju na dan 31.01.2008. godine. I ovde, slično drugim pokazateljima, postoji nesaglasnost između podataka iz raznih izvora. Tako je prema podacima Saveza samostalnih sindikata Srbije u periodu od 01.01.2002. godine do 15.03.2007. godine u metalnom sektoru privatizovano:

- Tenderskom prodajom, 10 preduzeća sa 12.709 zaposlenih, ostvareni prihod je 60.820.000 evra, dok su se njihovi kupci obavezali da će u investicije uložiti 85.494.000 evra, a u socijalne programe 13.134.000 evra.
- Aukcijskom prodajom, 174 preduzeća sa 23.812 zaposlenih, ostvareni prihod je 78.578.000 evra, dok su se njihovi kupci obavezali da će u investicije uložiti 35.995.000 evra.
- Na tržištu kapitala (prodajom manjinskih udela države), 38 preduzeća sa 10.884 zaposlenih, dok je ostvareni prihod 12.284.000 evra

udele koji su ostali u rukama države u preduzećima koja su bila privatizovana pre 2001. godine. Kao što se vidi, direktni rezultati privatizacije preduzeća u metalnom sektoru su veoma skromni.

Tabela br. 4.2.1. Rezultati privatizacije metalnog sektora u Centralnoj Srbiji i Vojvodini po modelu tendera od 2001. do 31.01.2008. godine

u EURO

Red. br.	Prodato preduzeća	Prodajna cena	Investicije
1.	2.	3.	4.
Prerada obojenih metala-prerada aluminijuma			
1.	2	6.825.000	17.735.500
Prerada obojenih metala-prerada ostalih obojenih metala			
2.	1	3.000.000	6.820.000
Metaloprerađivačka delatnost – proizvodnja repromaterijala			
3.	2	4.100.094	14.700.000
Mašingradnja-proizvodnja mašina i uređaja			
4.	2	5.011.000	9.500.000
Proizvodnja saobraćajnih sredstava - proizvodnja drumskih vozila			
5.	1	800.000	3.000.000
Proizvodnja saobraćajnih sredstava - proizvodnja i opravka šinskih vozila			
6.	1	1.150.000	7.500.000
Metalski sektor - ukupno			
	9	20.886.094	59.255.500

Izvor: www.priv.yu na dan 31.01.2008.godine

Tabela br. 4.2.2. Rezultati privatizacije metalnog sektora u Centralnoj Srbiji i Vojvodini po modelu aukcija od 2001. do 31.01.2008. godine

u RSD

Red. br.	Prodato preduzeća	Prodajna cena	Investicije
1.	2.	3.	4.
Crna metalurgija - proizvodnja gvožđa i čelika			
1.	9	11.870.837.000	411.801.000
Prerada obojenih metala - prerada bakra			
2.	2	284.000.000	93.936.000
Metaloprerađivačka delatnost - proizvodnja repromaterijala			
3.	37	1.311.103.000	965.284.280
Mašingradnja - proizvodnja poljoprivrednih mašina			
4.	1	40.510.000	22.552.000
Mašingradnja - proizvodnja mašina i uređaja			
5.	21	753.234.000	398.121.980
Mašingradnja - proizvodnja profesionalne opreme			
6.	4	192.310.000	89.869.000
Proizvodnja saobraćajnih sredstava - proizvodnja drumskih vozila			
7.	12	1.122.300.000	381.123.000
Proizvodnja saobraćajnih sredstava - proizvodnja i opravka šinskih vozila			
8.	8	672.967.000	300.497.000
Metalski kompleks - ukupno			
	94	15.569.261.000	2.362.736.260

Izvor: www.priv.yu na dan 31.01.2008.godine

Još su skromniji rezultati zabeleženi u sanaciji problematičnih velikih preduzeća u metalnom sektoru. U suštini, prestrukturiranje nijednog velikog preduzeća nije bilo uspešno. Proces prestrukturiranja se, prvenstveno, svodio na realizaciji socijalnih programa za redukciju zaposlenosti. Ova aktivnost je bila naročito izražena u toku 2005. godine. Osnovna ideja je bila da se jednokratnom isplatom naknade (obično sto evra za svaku godinu radnog staža) pomogne radnicima ovih preduzeća da pokrenu lični biznis. Iskustvo, ukazuje da je, ipak, većina sredstava

iskorišćena za ličnu potrošnju u skladu sa očekivanjima da će se u doglednom vremenu pronaći novo radno mesto.

Da vidimo kakvi su makroekonomski efekti privatizacije na obnavljanje razvojne propulsije (Tabela br. 4.2.3.) i zaposlenost (Tabela br. 4.2.4.) u metalnom sektoru Srbije.

Tabela br. 4.2.3. Indeksi proizvodnje nacionalne privrede, industrije i metalnog sektora u Centralnoj Srbiji i Vojvodini od 2001. do 2006. godine

u %, prethodna godina = 100

Red. br.		2001	2002	2003	2004	2005	2006	Indeks 2000 = 100
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.
1.	Nacionalna privreda	105,1	104,5	102,4	109,3	106,2	105,7	138,0
2.	Industrija	100,1	101,8	97,0	107,1	100,8	104,7	111,7
3.	Metalski kompleks	82,8	85,8	88,6	120,0	92,7	101,5	71,0
3.1.	Vađenje ruda metala	61,8	112,8	71,7	92,7	105,8	93,2	45,7
3.2.	Proizvodnja metala i metalnih proizvoda	88,7	105,3	99,8	132,2	116,7	118,3	160,8
3.2.1.	Proizvodnja osnovnih metala	90,9	107,6	101,5	141,9	121,8	122,7	210,5
3.2.2.	Proizvodnja metalnih proizvoda, osim mašina	85,5	101,6	96,9	112,0	103,2	104,5	101,7
3.3.	Proizvodnja ostalih mašina i uređaja	99,7	101,7	90,2	142,9	60,9	86,2	68,6
3.4.	Proizvodnja električnih i optičkih uređaja	90,2	117,4	88,1	106,0	82,8	91,0	74,3
3.4.1.	Proizvodnja kancelarijskih i računskih mašina	63,1	14,2	2,9	128,3	25,6	81,1	0,07
3.4.2.	Proizvodnja dr. električnih aparata i uređaja	94,1	107,5	93,7	115,9	104,9	99,5	113,7
3.4.3.	Proizvodnja radio, TV i komunikacione opreme	76,2	171,9	76,5	48,7	90,2	39,7	12,1
3.4.4.	Proizvodnja preciznih i optičkih instrumenata	94,2	98,0	72,8	111,2	80,4	92,7	55,7
3.5.	Proizvodnja saobraćajnih sredstava	86,9	112,8	90,5	97,3	114,7	92,3	91,4
3.5.1.	Proizvodnja motornih vozila i prikolica	86,8	114,6	91,2	99,7	120,3	91,2	99,2
3.5.2.	Proizvodnja ostalih saobraćajnih sredstava	87,6	105,6	87,4	88,9	92,9	98,0	65,4
3.6.	Reciklaža	112,9	97,4	88,2	125,6	66,0	128,7	103,5

Izvor: SGS-2006, ss. 120-123, 254-255, SGS-2007, ss.126-129, 254-255, RZS, Beograd. Izbor podataka i proračun autora

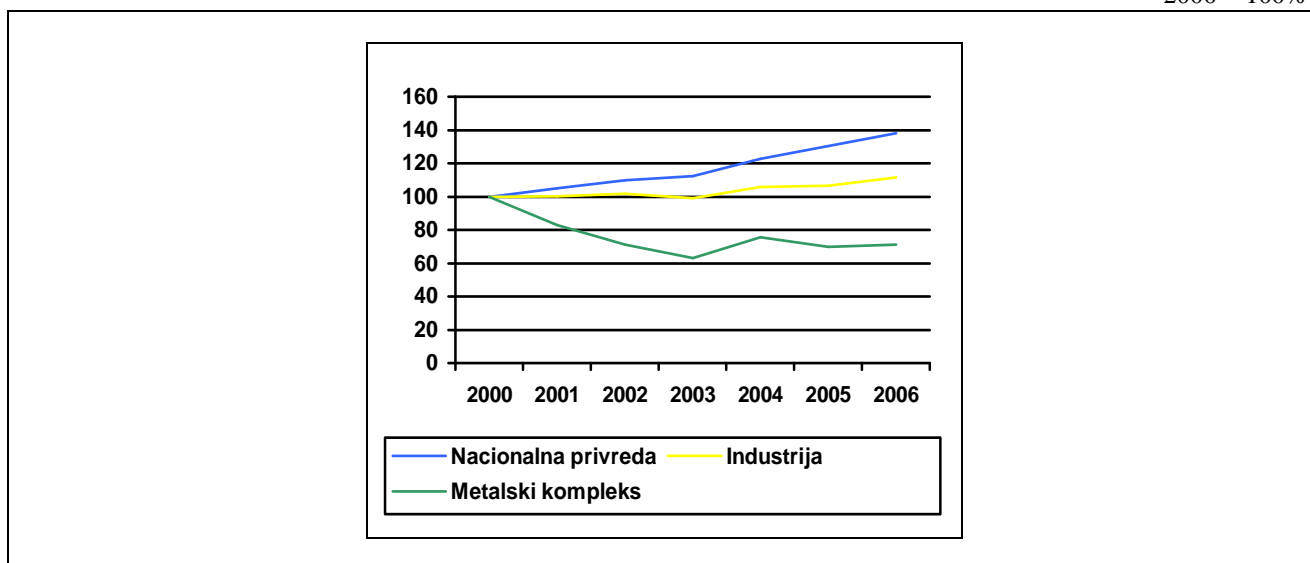
Tabela br. 4.2.4. Ukupna zaposlenost, zaposlenost u industriji i metalnom sektoru u Centralnoj Srbiji i Vojvodini u 2000. i 2006. godini

Red. br.		2000	2006	Indeks 2000 = 100	Prosečna stopa rasta
1.	2.	3.	4.	5.	6.
1.	Zaposleni	2.097.218	2.025.627	96,59	-0,58
2.	Industrija (bez proizv. el. energije, gasa i vode)	631.875	449.621	71,15	- 5,51
3.	Metalski kompleks	212.282	156.569	72,76	-4,95
3.1.	Vađenje ruda metala	8.920	4.830	54,15	-9,72
3.2.	Proizvodnja metala i metalnih proizvoda	70.449	53.194	75,51	-4,57
3.2.1.	Proizvodnja osnovnih metala	41.393	22.084	53,35	-9,94
3.2.2.	Proizvodnja metalnih proizvoda, osim mašina	29.056	31.110	107,07	1,14
3.3.	Proizvodnja ostalih mašina i uređaja	38.560	30.763	79,78	-3,70
3.4.	Proizvodnja električnih i optičkih uređaja	37.612	29.512	78,46	-3,96
3.4.1.	Proizvodnja kancelarijskih i računskih mašina	2.511	4.733	188,49	11,14
3.4.2.	Proizvodnja dr. električnih aparata i uređaja	19.294	14.415	74,71	-4,74
3.4.3.	Proizvodnja radio, TV i komunikacione opreme	7.772	4.099	52,74	-10,11
3.4.4.	Proizvodnja preciznih i optičkih instrumenata	8.035	6.265	77,97	-4,06
3.5.	Proizvodnja saobraćajnih sredstava	54.854	36.049	65,72	-6,76
3.5.1.	Proizvodnja motornih vozila i prikolica	41.321	26.726	64,68	-7,00
3.5.2.	Proizvodnja ostalih saobraćajnih sredstava	13.533	9.232	68,22	-6,18
3.6.	Reciklaža	1.887	2.722	144,25	6,30

Izvor: Interni podaci RZS. Izbor podataka i proračun autora

Grafikon br. 4.2.1. Indeksi fizičkog obima proizvodnje privrede, industrije i metalnog sektora u Centralnoj Srbiji i Vojvodini u periodu od 2001. do 2006. godine

2000 = 100%

Nivo fizičke proizvodnje u proizvodnji osnovnih metala je u 2006. bio veći za 110,5% u odnosu na 2000. godinu. Posebno je visoki rast od 2004. godine. To je posledica nekoliko uspešno izvedenih privatizacija u ovoj industrijskoj delatnosti. Zahvaljujući manjim investicionim ulaganjima izvršena je tehnološka rehabilitacija postojećih kapaciteta, a njihovim uključivanjem u šire reprodukcione celine matičnih kompanija obezbeđeno je efikasnije poslovanje. To je značajno uticalo na povećanje izvoza, tako da je 2006. godine njegovo učešće u izvozu nacionalne privrede bilo 24,46%, a u uvozu 8,36% pa je ostvaren suficit u spoljotrgovinskoj razmeni od 561,0 mln. US dolara (odnosno 233,0 mln. dolara ako se uključi deficit u uvozu ruda metala). Broj zaposlenih u 2006. godini je bio 22.084 lica, što je manje za 19.309 lica u odnosu na 2000. godinu. Rezultati bi bili i bolji da je bila izvršena i privatizacija RTB Bor-a.

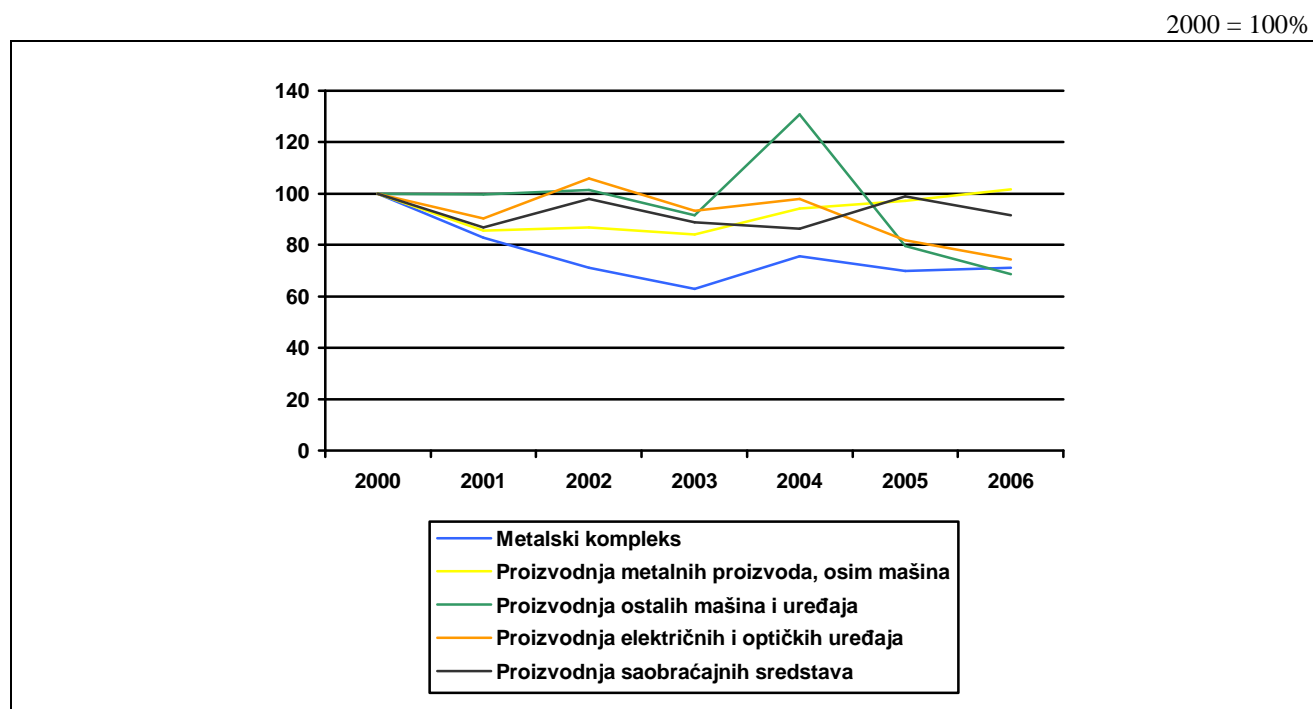
Nivo fizičke proizvodnje u proizvodnji metalnih proizvoda, osim mašina je u 2006. bio veći za 1,7% u odnosu na 2000. godinu. Rast proizvodnje u 2004. (12,0), 2005. (3,2%) i 2006. (4,5%) godini nagoveštava blagi oporavak ove industrijske delatnosti. To nije samo posledica nekoliko uspešno izvedenih privatizacija (neke od njih su bile izvršene i pre 2001. godine), nego i pojave novih privatnih preduzeća u ovoj industrijskoj delatnosti. Proizvodnja metalnih proizvoda, osim mašina je u 2006. godine učestovala u izvozu i uvozu nacionalne privrede sa oko 2,65%, pa je deficit u spoljotrgovinskoj razmeni ovih proizvoda iznosio 206,0 mln. US dolara (pre 1990. godine ova delatnost je beležila stalan suficit u razmeni sa inostranstvom). Broj zaposlenih u 2006. godini je bio 31.110 lica, što je više za 2.044 lica u odnosu na 2000. godinu.

Nivo fizičke proizvodnje u proizvodnji ostalih mašina i uređaja je u 2006. bio manji za 31,4% u odnosu na 2000. godinu (ili svega 5 do 6% od predtranzicionog maksimuma!). Proizvodnja ostalih mašina i uređaja je u 2006. godine učestovala u izvozu sa oko 5,63%, a u uvozu nacionalne privrede čak sa oko 9,86%, pa je deficit u spoljotrgovinskoj razmeni ovih proizvoda iznosio 937,0 mln. US dolara. Broj zaposlenih u 2006. godini je bio 30.763 lica, što je manje za 7.797 lica u odnosu na 2000. godinu.

Nivo fizičke proizvodnje u proizvodnji električnih i optičkih uređaja (najpropulsivnije delatnosti u svetskoj industriji!) je u 2006. bio manji za 25,7% u odnosu na 2000. godinu. Proizvodnja električnih i optičkih uređaja je u 2006. godine učestovala u izvozu sa oko 4,81%, a u uvozu nacionalne privrede sa oko 9,86%, pa je deficit u spoljotrgovinskoj razmeni ovih proizvoda iznosio 990,0 mln. US dolara (od 1980. do 1990. godine ova delatnost je imala suficit u razmeni sa inostranstvom!). Broj zaposlenih u 2006. godini je bio 29.512 lica, što je manje za 8.100 lica u odnosu na 2000. godinu.

Nivo fizičke proizvodnje u proizvodnji saobraćajnih sredstava je u 2006. bio manji za 8,6% u odnosu na 2000. godinu. Proizvodnja saobraćajnih sredstava je u 2006. godine učestovala u izvozu sa oko 2,30%, a u uvozu nacionalne privrede sa oko 7,77%, pa je deficit u spoljotrgovinskoj razmeni ovih proizvoda iznosio 976,0 mln. US dolara. Broj zaposlenih u 2006. godini je bio 36.049 lica, što je manje za 18.805 lica u odnosu na 2000. godinu.

Grafikon br. 4.2.2. Indeksi fizičke proizvodnje u metalском sektoru u Centralnoj Srbiji i Vojvodini od 2001. do 2006. godine

Izneti pokazatelji ukazuju da su makroekonomski efekti privatizacije i pripreme društvenih preduzeća za privatizaciju u prerađivačkom delu metalnog sektora u Srbiji po važećem zakonu iz 2001. godine bili negativni. Relevantne činjenice ukazuju da su reakcije i akcije na prilagođavanju nacionalnih preduzeća u metalnom sektoru izazovima tržišnog poslovanja i nakon osamnaest godina od restauracije kapitalizma i početka realizacije projekta (post) socijalističke tranzicije još daleko od obrazaca njihovog ponašanja u savremenim tržišnim privredama. Pokazalo se, ne samo u slučaju Srbije, da je odnos između tranzicije, kao prevashodno političkog i makroekonomskog fenomena i prilagođavanja i razvoja preduzeća kao mikroekonomskog fenomena mnogo kompleksniji. Nesumnjivo je da je 2001. godine kod nacionalnih kreatora tranzicionog makromenadžmenta, vladalo uverenje da će makroekonomska stabilizacija, liberalizacija i privatizacija automatski pokrenuti svako postojeće preduzeće na prestrukturiranje u pravcu veće efikasnosti, a svako novo na ponašanje primereno tržišnom poslovanju. No, pokazalo se da veze između ova dva fenomena, nisu ni jednostavne ni jednoznačne i da je u velikom broju slučajeva izostalo stvaranje savremenog globalno orijentisanog preduzeća (odnosno da je takvih preduzeća u metalnom kompleksu veoma malo i da su trenutno, uglavnom u vlasništvu stranog kapitala – Tabela br. 4.3.5. i Tabela br. 4.3.6).

Sa druge strane, parcijalna istraživanja ukazuju da su u većini preduzeća metalnog sektora, nakon privatizacije, preduzete mere za radikalno kardovsko, organizaciono i motivaciono prestrukturiranje, ali je nejasno koliko su te promene bile u funkciji realnog prilagođavanja tržišnim uslovima privređivanja¹⁵. Slabi impulsi privatizacije na unapređenje konkurentnosti Srbije na

¹⁵ Parcijalna istraživanja konkurentnosti privatizovanih preduzeća ukazuju da se prestrukturiranje odvija sporo i neujednačeno. Poslovanje privatizovanih preduzeća karakteriše niska dobit (profit), visoka zaduženost, visoki troškovi proizvodnje i velike teškoće u upravljanju gotovinom. Za detalje videdi u: Studiji (2006): *Konkurentnost privrede*

relativnoj skali njenog merenja u globalnim okvirima¹⁶, indirektno sugerišu da su te promene bile u funkciji nekih drugih ciljeva novih vlasnika, ali i direktno - da su njihove (produktivne) preduzetničke performanse veoma niske.

Tabela br. 4.3.5. Najuspešnija preduzeća u Centralnoj Srbiji i Vojvodini: Sektor prerade osnovnih metala

u 000 RSD

Rang 2006	Rang 2005	Naziv preduzeća	Grad	Poslovni prihod 2006	Poslovni prihod 2005	Rast poslovnog prihoda	Broj zaposlenih
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.
1	1	U.S. Steel	Smederevo	68.587.863	49.787.325	37,8%	5.822
2	3	Topionica i rafinacija bakra Bor	Bor	8.349.406	4.719.515	76,9%	2.442
3	4	Valjaonica bakra Sevojno	Sevojno	5.845.435	3.570.991	63,7%	1.454
4	2	Valjaonica aluminijuma Sevojno	Sevojno	5.677.850	5.415.579	4,8%	562
5	6	Fabrika bakarnih cevi	Majdanpek	5.029.362	2.469.394	103,7%	502
6	5	Livnica Kikinda	Kikinda	2.840.071	3.234.137	-12,2%	2.504
7	7	NISSAL	Nis	1.518.426	1.269.414	58,5%	649
8	8	Alpos	Aleksinacki Rudnik	1.372.322	1.265.590	20,2%	267

Izvor: EKONOMIST, Ekonomist medija group, dvojezično godišnje izdanje decembar 2007. godine

Tabela br. 4.3.6. Najuspešnija preduzeća u Centralnoj Srbiji i Vojvodini: Proizvodnja ostalih mašina i uređaja

u 000 RSD

Rang 2006	Rang 2005	Naziv preduzeća	Grad	Poslovni prihod 2006	Poslovni prihod 2005	Rast poslovnog prihoda	Broj zaposlenih
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.
1	1	Alfa-Plam	Vranje	3.003.598	3.033.634	1,1%	986
2	2	Goša - Fabrika opreme i mašina	Smederevska Palanka	3.067.826	2.562.549	-9,6%	1.085
3	6	Prvi Partizan	Užice	2.315.373	1.446.764	27,9%	767
4	4	Galeb Group	Sabac	1.850.157	1.712.483	-12,8%	627
5	5	Magnohrom	Kraljevo	1.493.260	1.542.359	-13,8%	2.565
6	3	IMT	Beograd	1.329.487	1.987.819	-30,6%	1.417
7	8	Zastava oružje	Kragujevac	1.323.868	1.087.024	21,8%	2.632
8	7	Milan Blagojević	Smederevo	929.943	1.202.568	-22,7%	1.098

Izvor: EKONOMIST, Ekonomist medija group, dvojezično godišnje izdanje decembar 2007. godine

Poseban problem u privatizaciji predstavljaju pojave kršenja kupoprodajnih ugovora, pre svega u delovima koji se odnosi na socijalni program i investicije, kao i nepoštovanje pojedinačnih kolektivnih ugovora, posebno kada su u pitanju isplate zarada i drugih primanja, kao i ispunjavanje obaveza koje se odnose na zbrinjavanje viškova zaposlenih. Ugovori o kupoprodaji sa Agencijom za privatizaciju obično predviđaju da kupac neće vršiti otpuštanja zaposlenih u periodu od jedne godine od stupanja u posed. Međutim, često se odmah pristupa prodaji delova preduzeća ili se menja njegova osnovna delatnost, naročito kada poseduju atraktivne lokacije, zbog čega su u suštini i bila kupljena. Vršiti se otpuštanje zaposlenih mimo kriterijuma iz kolektivnog ugovora, često kasne ili se ne neplaćuju delimično ili u potpunosti zarade, doprinosi za zdravstveno i penzijsko osiguranje, nadoknade za noćni i prekovremeni rad. Istovremeno, se striktno insistira na odredbama kolektivnog ugovora, koje se odnose na radnu disciplinu i odgovornost zaposlenih. Prisutne su i

Srbije, Jefferson Institute, Beograd, ss. 121-133. Važno je napomenuti, da se rezultati zasnivaju na uzorku koji nije statistički relevantan (u uzorak su bila uključena i tri preduzeća iz metalnog sektora koja su bila prodana na tenderu, a koja su skoro u potpunosti tehnološki i poslovno revitalizovana).

¹⁶ Srbija je prema podacima Svetskog ekonomskog foruma, prema Indeksu ukupne konkurentnosti (GCI) pala sa 85. pozicije u 2005, na 87. mesto u 2006. i 91. mesto u 2007. godini (za detalje vidi tačku 6.4)

pojave da se preduzeća namerno šalju u stečaj kako se ne bi ispunile akumulirane obaveze prema zaposlenim i poveriocima.

4.3. Rezime

1. Izneto ukazuje da rešenje privatizacije društvenih preduzeća prema Zakonu o privatizaciji iz 2001. godine, bar u slučaju prerađivačkog dela metalnog sektora, nije uspelo da ni nakon sedam godina pronađe prave odgovore na osnovna pitanja:

- Kako meriti efikasnost privatizacije?
- Kada se završava privatizacija?
- Ko su i kakve su (produktivne) preduzetničke performanse (potencijalnih) vlasnika privatizovanih preduzeća?
- Kada je i kako potrebno preispitati izvršenu privatizaciju?
- Kako u uslovima institucionalne neuređenosti (dominacije interesa distributivno-orijentisanih koalicija, nestabilnog političkog sistema, nerazvijene pravne države, nejasne političke i ekonomske strategije razvoja Srbije, centralizovanog, neefikasnog i skupog finansijskog sistema) povećati efikasnost privatizacije?
- Kako otkloniti uska grla u javnoj infrastrukturi za realizaciju i nadzor privatizacije?

2. Događanja u vezi sa privatizacijom, ukazuju da je osnovna uloga javne regulacije privatizacije obezbeđivanje relativne ravnoteže interesa između politokratije i birokratije, sa jedne strane, i poverilaca, asocijacija preduzetnika i menadžera, sindikata i stranog faktora, sa druge strane - u kojima bi naponi za prevazilaženje konflikata trebali da imaju prioritet. Za realizaciju ove koncepcije, potrebno je:

- Napustiti zabludu da se s postojećim modelom i institucionalnom i tržišnom infrastrukturom može izvršiti privatizacija svih preduzeća u metalnom sektoru - malih, srednjih, velikih, više i manje (ne)uspešnih (potencijalno uspešna su davno prodana!) u nekim realno merljivim vremenskim okvirima.
- Izvršiti kritičku evaluaciju realne uloge stranog faktora u privatizaciji preduzeća prerađivačkog dela metalnog sektora na osnovu kriterijuma dinamičnog povećanja izvoza.
- Izvršiti realnu procenu dometa i efekata regulative stečaja preduzeća i njegovog uticaja na dinamiziranje procesa privatizacije u funkciji njihove poslovne rehabilitacije.
- Obezbediti punu kontrolu javnosti i predstavničkog tela uspostavljanjem posebne Agencije za evaluaciju procesa privatizacije pod direktnom ingerencijom (dvotrećinske većine) Skupštine Srbije.

3. U kontekstu ograničenja navedenih pod (1) i (2), kao i najave da bi proces privatizacije trebalo završiti do kraja 2008. godine, čini se da je realna opasnost od masovnog otpisivanja proizvodnog kapitala (prerađivačkog dela) metalnog sektora iz sistema društvenog računovodstva, pre svega, potpunom fizičkom eliminacijom kapaciteta.

Zaposlenost u metalnom sektoru Srbije od 1990 – 2006. godine i prognoza trendova do 2012. godine

5.1. Uvod

Zbog karakteristika proizvodnih i radnih procesa u većem delu metalnog sektora - veliki broj delova i tehnoloških postupaka izrade, montaža, proizvodnja u kooperaciji, servisiranje i remont u fazi eksploatacije, njegov udeo u zaposlenosti u industrijama koje se nalaze u trećoj fazi industrijalizacije (kao što je to u slučaju Srbije)¹⁷ je obično nešto veći od udela u stvaranju nove vrednosti. No kada se dinamika rasta proizvodnje stavi u odnos sa dinamikom rasta zaposlenosti, prema naučnim preporukama njegovo učešće u stvaranju razvojnog potiska trebalo bi da bude 30 do 50%, a produktivnost rada od 70 do 50%. U prošlosti ova proporcija nije nikada bila dostignuta. Posle 1980. godine dolazi do pojave neravnomernog (prvo u metaloprerađivačkoj a od 1985. godine u svim delatnostima), upornog i kontinualnog smanjenja produktivnosti u odnosu na dostignute maksimume. Do preloma nije došlo ni u periodu tranzicije, izuzev u delatnosti proizvodnje primarnih metala, gde je u vrlo kratkom vremenskom periodu (2003-2006) u nekoliko privatizovanih preduzeća došlo do višestrukog povećanja produktivnosti, delimično na osnovu radikalne redukcije postojećih viškova radne snage, ali, pre svega, zbog poboljšanja u snabdevanju sirovinama i poluproizvodima i bolje organizacije proizvodnje u odnosu na predtranzicioni period. U skladu sa tim, izložiće se autorova procena kretanja zaposlenosti u metalnom sektoru u periodu od 1990. do 2006. godine, kao i njegovo viđenje šta bi trebalo uraditi u domenu industrijske politike, kako bi se u narednom periodu otvorio realan prostor za novo zapošljavanje u uslovima dinamičkih zahteva za povećanjem ekonomske efikasnosti.

5.2. Kretanje zaposlenosti u metalnom sektoru od 1990-2006

Analiza zaposlenosti u periodu od skoro dve decenije se suočava sa krupnim metodološkim problemom. Naime posle 2000. godine u sklopu tranzicije statističkog sistema promenjena je definicija sadržaja industrije i njenih delatnosti i metodologija prikupljanja podataka u skladu sa projektom harmonizacije nacionalnog statističkog sistema sa međunarodnim i evropskim standardima i klasifikacijama (tzv. *acquis communautaire* u području statistike). Osnovno obeležje promenjene metodologije je nova klasifikacija delatnosti, proširenje pojma industrije uključivanjem proizvodnog zanatstva i uvođenje metode procene u ocenjivanju proizvodnih i ekonomskih rezultata preduzeća kod kojih se ne koristi metoda direktnog popisa ostvarenih rezultata. Zbog toga

---

¹⁷ Za detalje videti u: Savić, Lj. (2007), *Ekonomika industrije*, Ekonomski fakultet, Beograd, ss. 107-110. U savremenim tržišnim privredama čije se industrije nalaze u fazi prelaska iz četvrte u petu fazu industrijalizacije, zbog efekata dislokacije sekundarnih i tercijarnih poslovnih aktivnosti na tzv. servisnu industriju i koncentracije resursa preduzeća na osnovne poslovne procese i proizvode (tzv. stanjivanja preduzeća) važe obrnute relacije. Tako je metalni sektor u 15 starih država-članica EU (tzv. EU-15) u 2001. godini participirao sa 46% u prometu, 48,1% u stvaranju nove vrednosti i samo sa 38,4% u zaposlenosti krupne prerađivačke industrije (koja obuhvata preduzeća sa više od 20 zaposlenih)

je analiza vremenskih serija podjeljena u dva dela. U prvom delu, obrađena je dinamika promena zaposlenosti u metalnom sektoru za 1990, 1995 i 2000. godinu na osnovu podataka prikupljenih starom metodologijom (Tabele br. 5.2.1. i 5.2.2.).

Tabela br. 5.2.1. Dinamika zaposlenosti u metalnom sektoru (po staroj klasifikaciji delatnosti) u Centralnoj Srbiji i Vojvodini od 1990 do 2000 godine

No	Delatnost	Predtranzacioni maksimum		1990		1995		2000	
		Broj zaposlenih	Index 1990=100	Broj zaposlenih	Index 1990=100	Broj zaposlenih	Index 1990=100	Broj zaposlenih	Index 1990=100
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.
1.	INDUSTRIJA	952.069	110,24	863.606	100,00	716.162	82,93	596.465	69,10
2.	METALSKI SEKTOR	373.974	117,31	318.790	100,00	249.871	78,38	202.595	63,55
2.1.	Proizvodnja rude gvožđa	1.094	3.125,71	35	100,00	9	25,71	-	0,00
2.2.	Crna metalurgija	10.554		14.018	100,00	13.614	97,12	11.088	79,10
2.3.	Proizvodnja ruda obojenih metala	10.355	75,29	11.094	100,00	9.214	83,05	8.450	76,17
2.4.	Proizvodnja obojenih metala	4.996	104,61	4.776	100,00	3.835	80,30	3.793	79,42
2.5.	Prerada obojenih metala	8.796	122,60	7.175	100,00	5.830	81,25	5.559	77,48
2.6.	Metaloprerađivačka delatnost	113.368	127,60	88.851	100,00	68.087	76,63	55.794	62,80
2.7.	Mašinogradnja	68.892	124,03	55.544	100,00	42.206	75,99	29.333	52,81
2.8.	Proizvodnja saobraćajnih sredstava	77.268	115,89	66.672	100,00	56.826	85,23	45.640	68,45
2.9.	Brodogradnja	6.549	108,99	6009	100,00	3.870	64,40	3.616	60,18
2.10.	Proizvodnja električnih mašina i aparata	63.238	110,96	56.992	100,00	44.537	78,15	35.713	62,66
2.11.	Reciklaža sekundarnih sirovina	6.053	145,61	4.157	100,00	2.844	68,41	1.887	45,39
2.12.	Proizvodnja raznovrsnih proizvoda	4.403	127,66	3.449	100,00	2.409	69,85	1.722	49,93

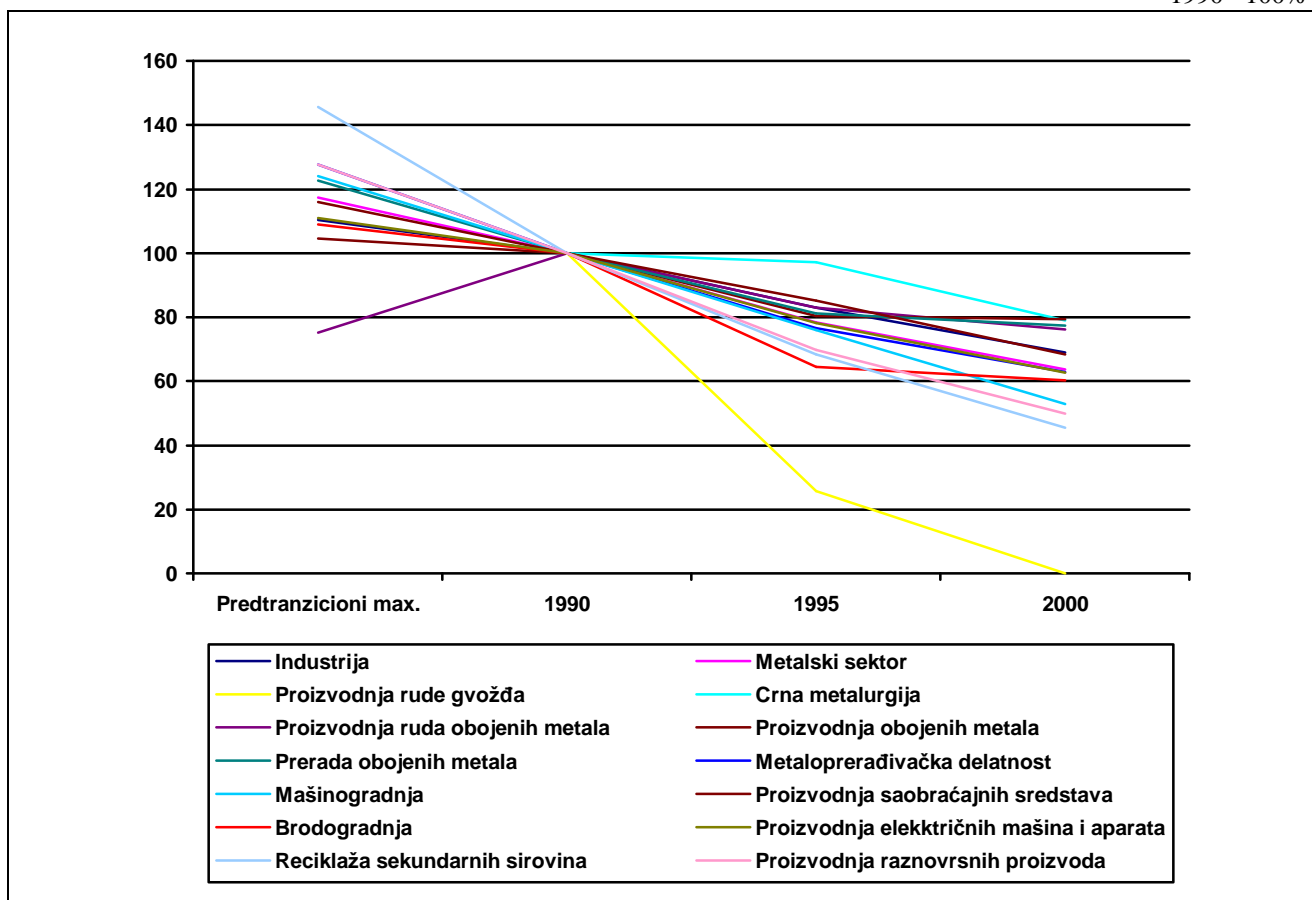
Izvor: Bilten (1991): *Industrija Srbije 1990*, ss. 64-65, RZS, Beograd, Bilten (1996): *Industrija Srbije 1995*, ss. 62-63, RZS, Beograd, Bilten (2001): *Industrija Srbije 2000*, ss. 59-60, RZS, Beograd,

Tabela br. 5.2.2. Učešće metalnog sektora (po staroj klasifikaciji delatnosti) u zaposlenosti u industriji u Centralnoj Srbiji i Vojvodini u periodu od 1990 do 2000. godine

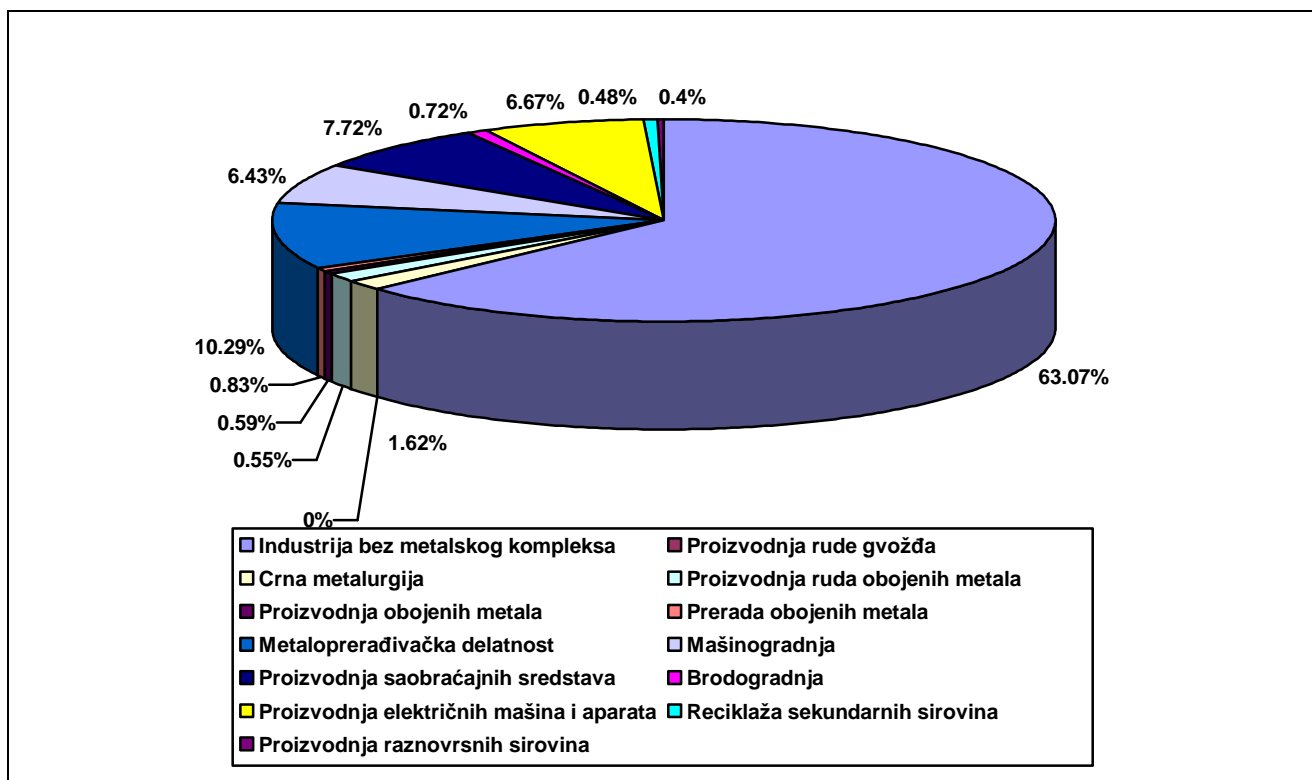
No	Delatnost:	1990	1995	2000
1.	2.	4.	5.	6.
1.	INDUSTRIJA - UKUPNO	100,00	100,00	100,00
2.	METALSKI SEKTOR	36,93	34,89	33,97
2.1.	Proizvodnja rude gvožđa	0,00	0,00	-
2.2.	Crna metalurgija	1,62	1,90	1,86
2.3.	Proizvodnja ruda obojenih metala	1,29	1,29	1,43
2.4.	Proizvodnja obojenih metala	0,55	0,54	0,64
2.5.	Prerada obojenih metala	0,83	0,81	0,93
2.6.	Metaloprerađivačka delatnost	10,29	9,65	9,35
2.7.	Mašinogradnja	6,43	5,89	4,92
2.8.	Proizvodnja saobraćajnih sredstava	7,72	7,93	7,65
2.9.	Brodogradnja	0,72	0,54	0,61
2.10.	Proizvodnja električnih mašina i aparata	6,60	6,22	5,99
2.11.	Reciklaža sekundarnih sirovina	0,48	0,40	0,32
2.12.	Proizvodnja raznovrsnih proizvoda	0,40	0,34	0,30

Grafikon br. 5.2.1. Indeksi zaposlenost u metalnom sektoru (po staroj klasifikaciji delatnosti) u Centralnoj Srbiji i Vojvodini od 1990 do 2000 godine

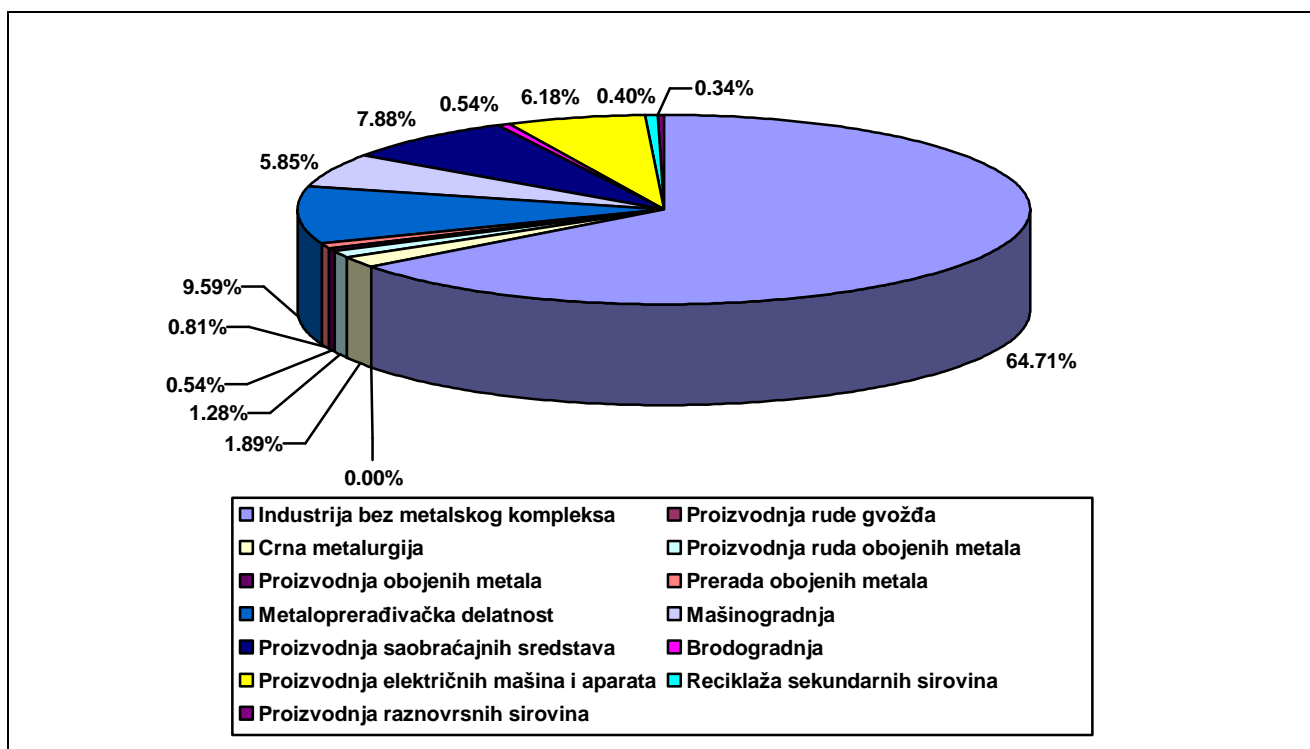
1990= 100%

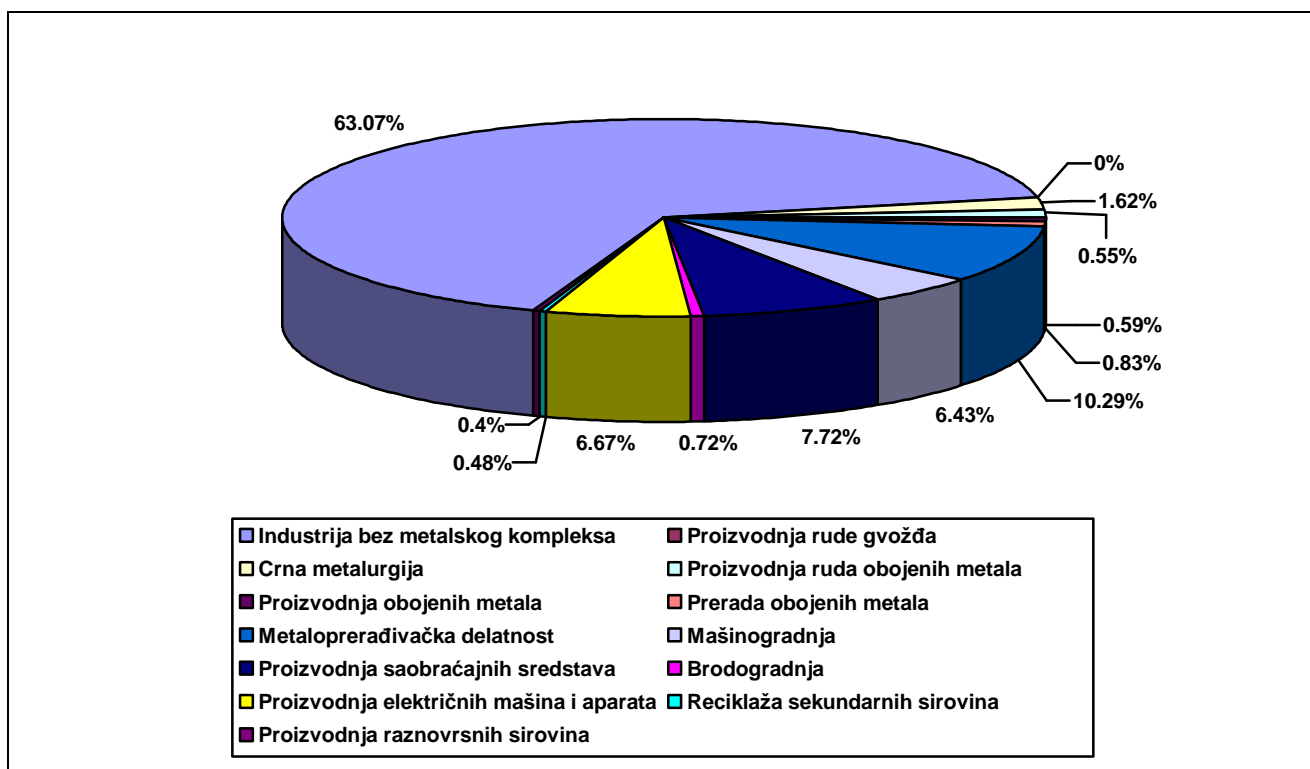
Grafikon br. 5.2.2. Struktura zaposlenosti u metalnom sektoru (po staroj klasifikaciji delatnosti) u Centralnoj Srbiji i Vojvodini u 1990. godini

Grafikon br. 5.2.3. Struktura zaposlenosti u metalnom sektoru (po staroj klasifikaciji delatnosti) u Centralnoj Srbiji i Vojvodini u 1995. godini

Grafikon br. 5.2.4. Struktura zaposlenosti u metalnom sektoru (po staroj klasifikaciji delatnosti) u Centralnoj Srbiji i Vojvodini u 2000. godini

U drugom delu je zahvaljujući naporima odgovarajućih službi Republičkog zavoda za statistiku, prikazana dinamika promene zaposlenosti po novoj metodologiji za 1995, 2000 i 2006. godinu (Tabele br. 5.2.3. i 5.2.4), kako bi se komparativnom analizom povećala verodostojnost procena o dinamici zaposlenosti u posmatranom periodu. Uporedna analiza, ukazuje da je u periodu pre 2000. godine procena obima zaposlenosti u industriji, a posebno u metalnom sektoru, bila značajno podcenjena, odnosno da je statističko praćenje jednog njegovog dela bilo organizovano u okvirima prerađivačkog zanatstva (sitne industrije). Dovođenjem u ravan sa podacima o kretanju proizvodnje u ovom periodu može se direktno zaključiti da je višak zaposlenih u metalnom sektoru krajem 2006. godine bio preko 2/3 radne snage!

Tabela br. 5.2.3. Dinamika zaposlenosti u metalnom sektoru (po novoj klasifikaciji delatnosti) u Centralnoj Srbiji i Vojvodini od 1995 do 2006 godine

No	Delatnost:	1995		2000		2006	
		Broj zaposlenih	Index 1995=100	Broj zaposlenih	Index 1995=100	Broj zaposlenih	Index 1995=100
1.	INDUSTRIJA - UKUPNO	767.853	100,00	631.875	82,29	449.621	58,55
1.1.	Vađenje ruda i kamena	39.036	100,00	38.057	97,49	28.664	73,43
1.2.	Prerađivačka industrija	728.817	100,00	593.818	81,48	420.957	57,76
2.	METALSKI SEKTOR	263.600	100,00	212.282	80,53	156.569	59,40
2.1.	Vađenje rude metala	9.440	100,00	8.920	94,49	4.830	51,17
2.2.	Proizvodnja metala i metalnih proizvoda	79.675	100,00	70.449	88,42	53.194	66,76
2.2.1.	Proizvodnja osnovnih metala	45.712	100,00	41.393	90,55	22.084	48,31
2.2.2.	Proizvodnja standardnih metalnih proizvoda, osim mašina i uređaja	33.963	100,00	29.056	85,55	31.110	91,60
2.3.	Proizvodnja ostalih mašina i uređaja	52.851	100,00	38.560	72,97	30.763	58,21
2.4.	Proizvodnja električnih i optičkih uređaja	46.276	100,00	37.612	81,28	29.552	63,86
2.4.1.	Proizvodnja kancelarijskih i računskih mašina	3.747	100,00	2.511	67,01	4.733	126,31
2.4.2.	Proizvodnja dr. električnih aparata i uređaja	22.930	100,00	19.294	84,14	14.415	62,87
2.4.3.	Proizvodnja radio, TV i komunikacione opreme	11.108	100,00	7.772	69,97	4.099	36,90
2.4.4.	Proizvodnja preciznih i optičkih instrumenata	8.941	100,00	8.035	89,87	6.265	70,07
2.5.	Proizvodnja saobraćajnih sredstava	72.064	100,00	54.854	76,12	36.049	50,02
2.5.1.	Proizvodnja motornih vozila i prikolica	55.675	100,00	41.321	74,22	26.276	47,20
2.5.2.	Proizvodnja ostalih saobraćajnih sredstava	16.839	100,00	13.533	80,37	9.232	54,83
2.6.	Reciklaža	2.844	100,00	1.887	66,35	2.722	95,71

Grafikon br. 5.2.4. Indeksi zaposlenosti u metalnom sektoru (po novoj klasifikaciji delatnosti) u Centralnoj Srbiji i Vojvodini od 1995 do 2006 godine

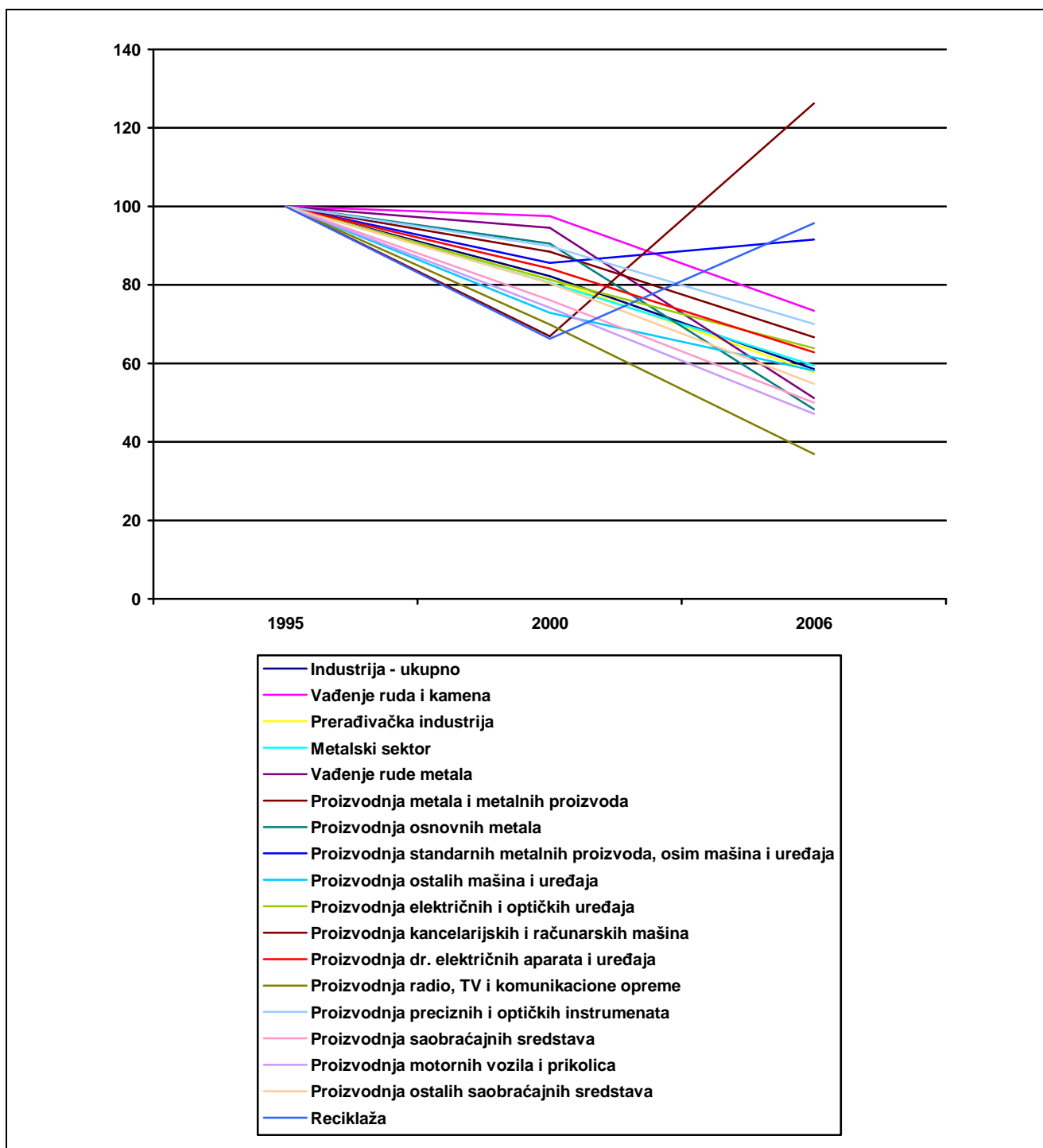

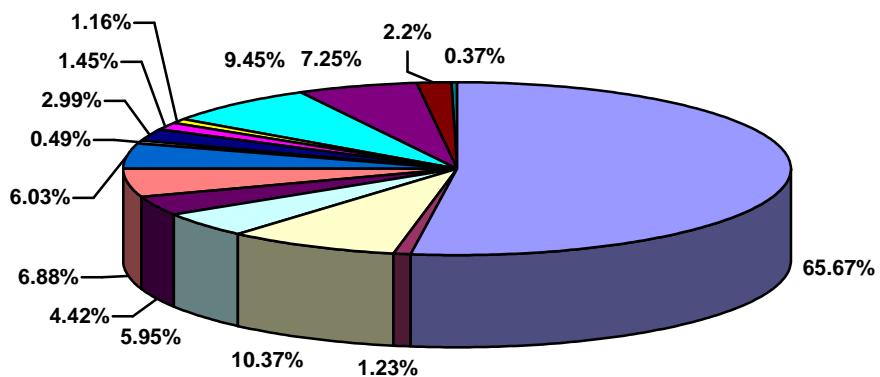

Tabela br. 5.2.4. Učešće metalnog sektora (po novoj klasifikaciji delatnosti) u zaposlenosti u industriji Centralne Srbije i Vojvodine u periodu od 1995 do 2006. godine

u %

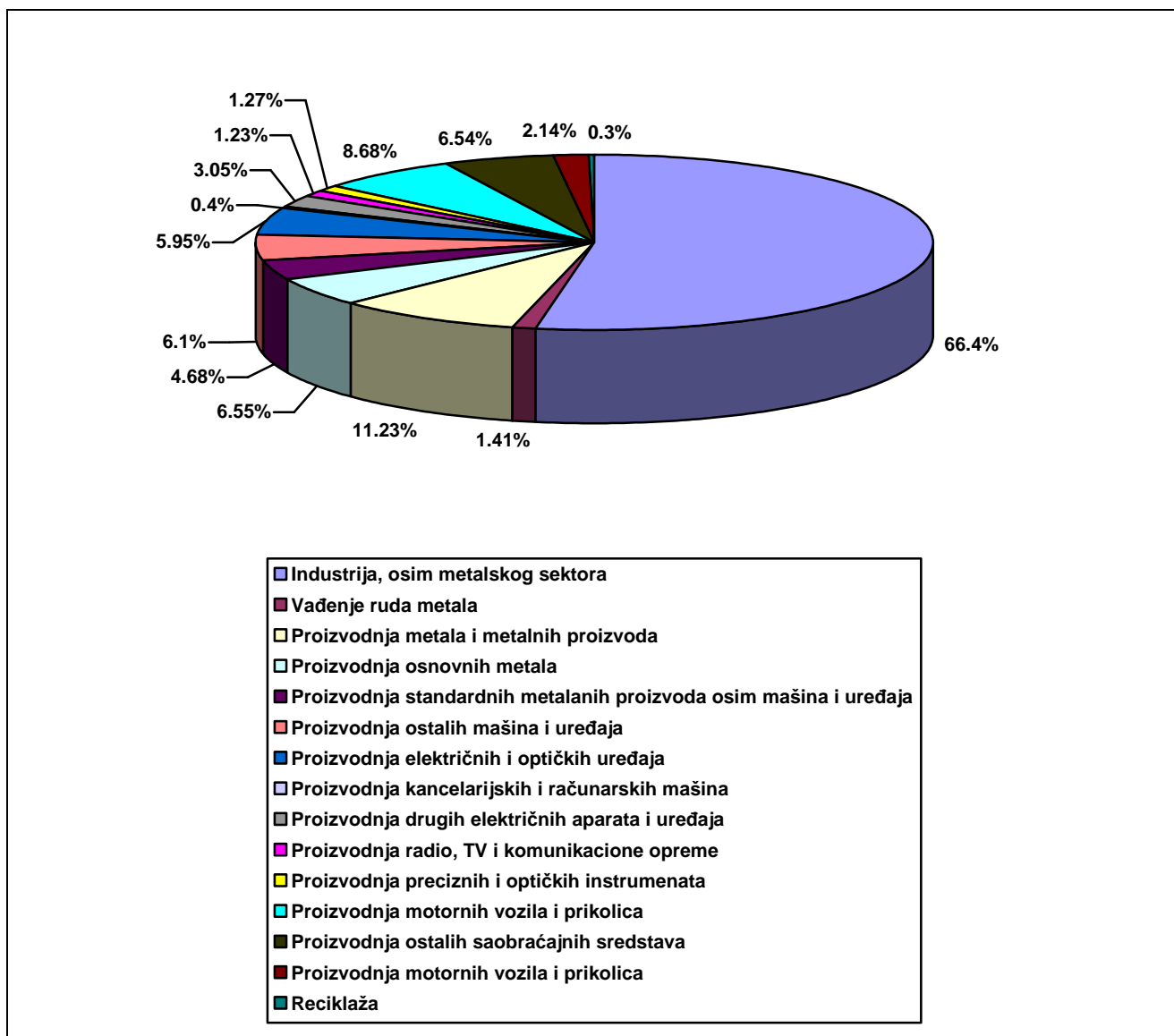
No	Delatnost:	1995	2000	2006
1.	2.	4.	5.	6.
1.	INDUSTRIJA - UKUPNO	100,00	100,00	100,00
1.1.	Vađenje ruda i kamena	5,08	6,02	6,38
1.2.	Prerađivačka industrija	94,92	93,98	93,62
2.	METALSKI SEKTOR	34,33	33,60	34,82
2.1.	Vađenje rude metala	1,23	1,41	1,07
2.2.	Proizvodnja metala i metalnih proizvoda	10,37	11,23	11,83
2.2.1.	Proizvodnja osnovnih metala	5,95	6,55	4,91
2.2.2.	Proizvodnja standardnih metalnih proizvoda, osim mašina i uređaja	4,42	4,68	6,92
2.3.	Proizvodnja ostalih mašina i uređaja	6,88	6,10	6,84
2.4.	Proizvodnja električnih i optičkih uređaja	6,03	5,95	6,57
2.4.1.	Proizvodnja kancelarijskih i računskih mašina	0,49	0,40	1,05
2.4.2.	Proizvodnja dr. električnih aparata i uređaja	2,99	3,05	3,21
2.4.3.	Proizvodnja radio, TV i komunikacione opreme	1,45	1,23	0,91
2.4.4.	Proizvodnja preciznih i optičkih instrumenata	1,16	1,27	1,39
2.5.1.	Proizvodnja motornih vozila i prikolica	9,45	8,68	7,89
2.5.2.	Proizvodnja ostalih saobraćajnih sredstava	7,25	6,54	5,84
2.5.1.	Proizvodnja motornih vozila i prikolica	2,20	2,14	2,05
2.6.	Reciklaža	0,37	0,30	0,61

Grafikon br. 5.2.6. Struktura zaposlenosti u metalnom sektoru (po novoj klasifikaciji delatnosti) u Centralnoj Srbiji i Vojvodini u 1995. godini

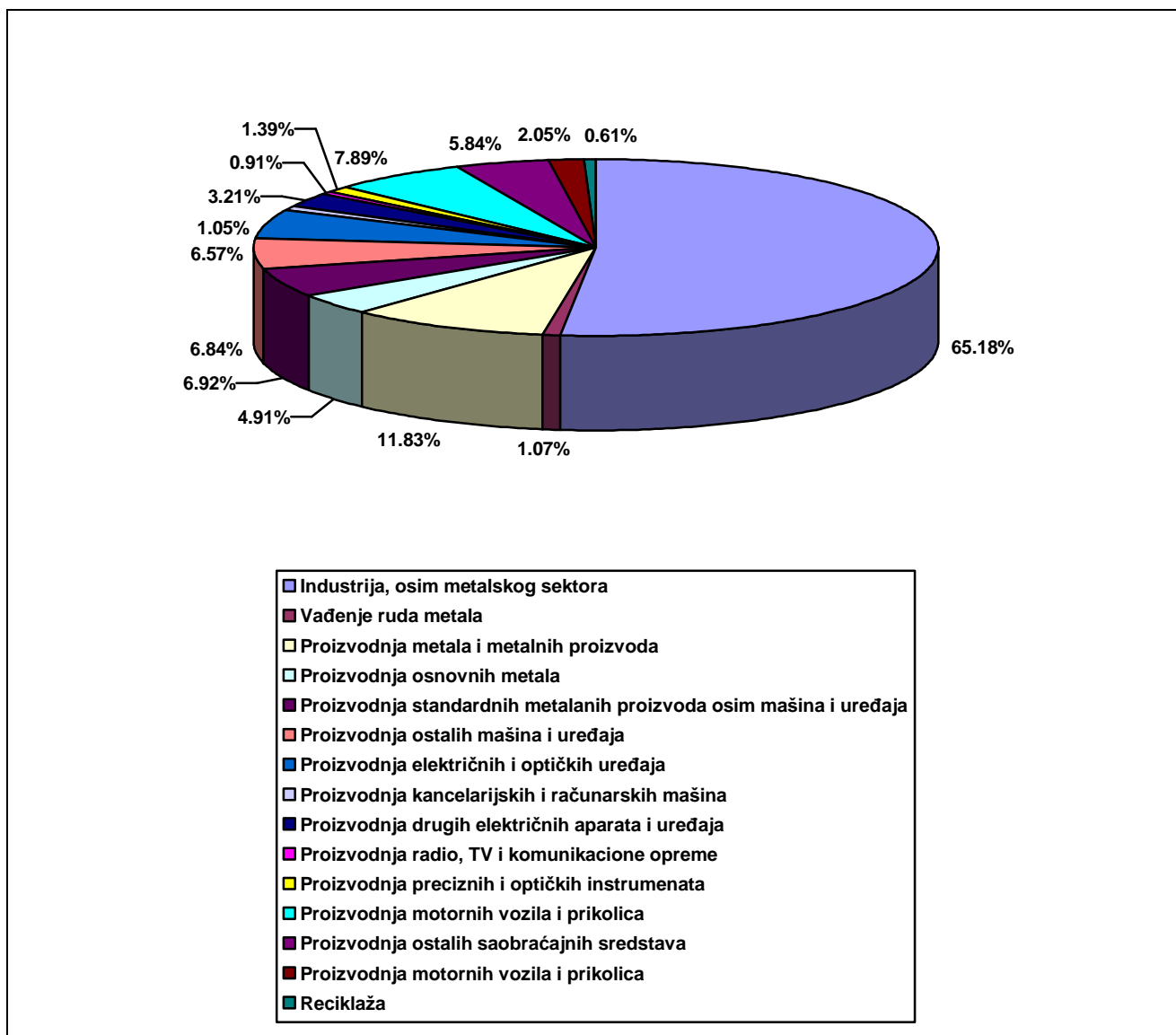

- Industrija, osim metalnog sektora
- Vađenje ruda metala
- Proizvodnja metala i metalnih proizvoda
- Proizvodnja osnovnih metala
- Proizvodnja standardnih metalanih proizvoda osim mašina i uređaja
- Proizvodnja ostalih mašina i uređaja
- Proizvodnja električnih i optičkih uređaja
- Proizvodnja kancelarijskih i računarskih mašina
- Proizvodnja drugih električnih aparata i uređaja
- Proizvodnja radio, TV i komunikacione opreme
- Proizvodnja preciznih i optičkih instrumenata
- Proizvodnja motornih vozila i prikolica
- Proizvodnja ostalih saobraćajnih sredstava
- Proizvodnja motornih vozila i prikolica
- Reciklaža

Grafikon br. 5.2.7. Struktura zaposlenosti u metalnom sektoru (po novoj klasifikaciji delatnosti) u Centralnoj Srbiji i Vojvodini u 2000. godini

Grafikon br. 5.2.8. Struktura zaposlenosti u metalnom sektoru (po novoj klasifikaciji delatnosti) u Centralnoj Srbiji i Vojvodini u 2006. godini

Iako je sigurno da značajan deo metalnog sektora neće moći (niti postoji bilo kakvo ekonomsko i socijalno opravdanje za nastavljanje sada skoro dvodecenijske agonije) preživeti proces tranzicije, odnosno okončavanje projekta privatizacije postavlja se pitanje šta bi trebalo uraditi da bi se u dogledno vreme stvorili uslovi za preokret u negativnim tokovima novog zapošljavanja. Naime, akumulirano iskustvo iz prethodnih 27 godina ukazuje da osnovni problem prosečnog preduzeća u (prerađivačkom delu) metalnog sektora nisu nedostatak posla, zastarela i izraubovana oprema i oskudni finansijski resursi, nego profesionalni voluntarizam u korišćenju ljudskog faktora kao osnovnog faktora poslovanja. Profesionalni voluntarizam u koncipiranju: organizacije, konstituisanju menadžerske strukture, obuci stručnih kadrova, kreiranju sistema motivacije, dokumentacije i konfigurisanju informacionog sistema, kao i proces kadrovske devastacije u protekle tri decenije su doveli do zakržljavanja svih vitalnih funkcija potrebnih za održavanje egzistencije i razvoj preduzeća u metalnom kompleksu – posebno u sferama istraživanja i razvoja procesa i proizvoda, razvoja poslovne saradnje, kooperacije i podele rada, kao i globalizacije procesa nabavke i distribucije. U tome se ne može eliminisati uloga javnog faktora, koja je u Srbiji nažalost izostala, i pored brojnih nacionalnih i međunarodnih pozitivnih iskustava.

5.3. Šta bi trebalo da bude predmet delovanja industrijske politike u metalnom sektoru u narednom periodu?

Prestruktuiranje (prerađivačkog dela) nacionalnog metalnog sektora u smislu stvaranja uslova za obnovu razvojne propulsije, koja bi trebala da pokrene proces novog zapošljavanja kadrova sa najvećim stručnim i radnim sposobnostima je jedino moguće izvršiti na osnovu njegove potpune spoljne reintegracije. Ovaj stav je u našoj najužoj naučnoj i stručnoj javnosti bio prihvaćen još polovinom osamdesetih godina prošlog stoleća¹⁸. No, vratimo se aktuelnim društveno-ekonomskim procesima i poukama koje se mogu izvesti iz dinamike i strukture obnove industrijskog razvoja u privredama u tranziciji, posebno u zemljama Centralne Evrope, u drugoj polovini devedesetih godina prošlog stoleća. U prvoj etapi tranzicije u svim (bivšim evropskim socijalističkim) zemljama u metalnom sektoru je registrovan veći pad zaposlenosti i proizvodnje od prosečnog. Međutim, u drugoj polovini devedesetih godina prošlog stoleća, metalni sektor je preuzeo ulogu generatora obnavljanja industrijske proizvodnje. Obnavljanje generičke uloge metalnog sektora u industriji je bio posledica kombinovanog uticaja više faktora – dekompozicije parazitske kombinatske organizacije proizvodnje (koja u našem slučaju nije ni brzo ni dosledno izvedena), privatizacije, priliva stranih direktnih investicija, a posebno, je bila značajna uloga faktora razvoja intra-industrijske trgovine¹⁹ metalnim proizvodima uključivanjem u globalne reprodukcione celine – preuzimanjem, povezivanjem i saradnjom sa odgovarajućim preduzećima u Evropskoj Uniji. Spoljna reintegracija metalnog sektora je bila, pre svega, zasnovana na iskorišćavanju faktora konkurentnosti koja su izgradila domicilna preduzeća oslobođena balasta viška radne snage i sekundarnih i tercijarnih poslovnih aktivnosti, odnosno, afilijacije stranih Međunarodnih preduzeća u svom internom i lokalnom okruženju za organizaciju proizvodnje (metalnih) dobara za ciljne segmente globalnog tržišta.

U ovom značenju, uloga javnog faktora u Srbiji je da stvori podsticajni makroekonomski okvir za podržavanje individualne orijentacije preduzeća u metalnom sektoru na njegovo efikasnije i naročito dinamičnije prilagođavanje globalnim uslovima poslovanja²⁰. U određivanju sadržaja makroekonomske intervencije u metalnom sektoru potrebno je imati u vidu osnovni sadržaj njegovih problema koji se mogu kratko svesti na trijadu: **slabo korišćenje resursa - zastarelost i devastiranost kapaciteta – opadajuća konkurentnost**. No za potrebe određivanja sadržaja makroekonomske intervencije u vidu eksplicitne ili implicitne verzije industrijske politike potrebna

---

¹⁸ Spomenimo na ovom mestu dva makroekonomska projekta razvoja metalnog sektora lansirana u drugoj polovini osamdesetih godina dvadesetog stoleća. Prvi je **JUGO – Amerika**, a drugi je bio implicitno integrisan u okvire **Strategije tehnološkog razvoja Jugoslavije 1987-1989**. Ne ulazeći detaljnije u strukturu njihovih ciljeva i stručne i fizičke resurse za njihovu realizaciju (njihova naučna i društveno-ekonomska zasnovanost je neosporna, posebno u svetlu naknadnih događanja vezanih za globalizaciju i iskorišćavanje njenih efekata), neosporno je da razloge za njihovo neizvršenje ne treba tražiti u njihovim ključnim akterima (menadžmentu Zastave, odnosno, naučnoj eliti bivše (SFR) Jugoslavije) nego u samim osnovama funkcionisanja društveno-ekonomskog sistema i realnim odnosima u raspodeli društveno-ekonomske moći, koji su, u slučaju Srbije, rezultirali maglovitom i manipulativnom tranzicijom, kako danas vidimo u funkciji uspostavljanja i održavanja tzv. **burazerske verzije kapitalizma**.

¹⁹ Intra-industrijska trgovina označava nabavljanje intermedijarnih inputa na prekograničnim tržištima. Prema procenama OECD preko polovine uvoza visokorazvijenih zemalja otpada na intra-industrijsku trgovinu. Njena osnovna obeležja su: (1) značajan deo međunarodne trgovine odvija se između zemalja sa sličnom raspoloživošću faktora proizvodnje i razvoja, (2) trgovina između sličnih zemalja ima intraindustrijsko obeležje i (3) rast intra-industrijske trgovine nije doveo do efekta distribucije dohotka, odnosno preovlađuju dobici od većeg tržišta - ukoliko su zemlje partneri dovoljno slične. Za merenje uticaja intra-industrijske trgovine koristi se indeks međusobne povezanosti koji se određuje kao odnos inostranih i domaćih inputa u proizvodnji nekog industrijskog proizvoda.

²⁰ Sa naučnog aspekta, Srbija svoje osnovne ekonomske probleme (nezaposlenost, javni dug, spoljni dug, deficit u spoljno-ekonomskom i platnom bilansu) može rešiti samo povećanjem proizvodnje i zaposlenosti u industriji na osnovu izvoza, pre svega metalnih proizvoda. Pretpostavka, ali ne i konačno rešenje je, naravno odgovarajuća (aktivna) verzija eksplicitne ili implicitne industrijske politike čiji je osnovni cilj rast proizvodnje i zaposlenosti u industriji na bazi izvoza, uz maksimalno zadržavanje makroekonomske stabilnosti. Autorovo viđenje aktivne verzije nacionalne industrijske politike videti u: Adžić, S. (2005), *Da li je Srbiji potrebna aktivna industrijska politika?*, u "Ekonomist", Tematski broj 1, ss. 62-75.

je detaljnija analiza problema koji opterećuju metalni sektor. U tom smislu konstruisana je matrica aktuelnih problema metalnog sektora u Srbiji (Tabela br. 5.3.1):

Tabela br. 5.3.1. Matrica problema u metalnom sektoru u Srbiji

<p>Makroekonomska ograničenja:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Dominacija interesa distributivno-orijentisanih koalicija • Meko budžetsko ograničenje • Slaba i deformisana kultura rada i poverenja • Nerazvijeno i monopolski konstituisano tržište kapitala (bankocentrična organizacija finansijskog tržišta orijentisana na finansiranje uvoza i stanovništva) • Nerazvijeno i deformisano tržište rada (posebno tržište menadžera i tržište stručnjaka) • Privatizacija po volji birokratije i brokerski orijentisane preduzetničko-menadžerske elite • Neefikasna proizvodnja javnih dobara i usluga javne uprave • Visoke tržišne i međuindustrijske barijere zbog kašnjenja u procesu prestrukturiranja nacionalne industrije i potiskivanja realnog sektora i izvoznih industrija u korist javnih finansija i finansijskog sektora • Nerazvijene i skupe trgovinske i infrastrukturne usluge na unutrašnjem i ciljnim segmentima globalnog tržišta 	<p>Marketing:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Nedostatak istraživanja tržišta • Slabo razvijeni marketing na ciljnim segmentima globalnog tržišta • Slaba povezanost marketinga sa ostalim prganizacijskim funkcijama u preduzeću
<p>Slab nivo mezo organizovanosti i upravljanja:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Pokidane horizontalne i vertikalne veze sa unutrašnjim i spoljnim partnerima u lancu reprodukcije • Nema velikih, posebno (nacionalnih) multinacionalnih preduzeća • Slabe i neorganizovane inicijative za formiranje poslovnih mreža i alijansi i izvoznih klastera 	<p>Odnos prema potrošačima:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Slab odnos prema kupcima • Slabo praćenje potreba kupaca i korisnika • Nerazvijena i skupa mreža za postprodajnu podršku
<p>Slab nivo mikro organizovanosti i upravljanja:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Prevaziđena liderski obojena kultura preduzetništva i menadžmenta • Konzervativan, pasivan i prevaziđen menadžment • Slaba organizacija funkcija i zadataka • Slaba konkurentnost na unutrašnjem tržištu rada zbog nejasnog, netransparentnog i nepreciznog sistema motivacije i razvoja kadrova • Malo ulaganje u razvoj humanog kapitala 	<p>Cene i uslovi nabavke faktora proizvodnje:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Niska cena rada ne pogoduje zapošljavanju kadrova sa najvećim znanjima i veštinama • Visoka cena kapitala u odnosu na konkurente • Cene domaćih sirovina i reprodukcioni materijala su često visoke (monopoli) • Nerazvijen tercijarni sektor (industrija poslovnih usluga)
<p>Razvoj:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Nejasno strateško pozicioniranje i razvoj zbog neproduktivne društveno-ekonomske stratifikacije i odsustva napora za uspostavljanje opšteg konsenzusa oko sadržaja osnovnih društveno-ekonomskih ciljeva i akcija za njihovo ostvarivanje u Srbiji prema (evropskoj verziji) koncepta kreativnog društva i inovativne privrede • Nerazvijena i ekonomski neefikasna NTIOK (<u>N</u>auka, <u>T</u>ehnologija, <u>I</u>nformacije, <u>O</u>brastovanje, <u>O</u>rganizacija, <u>K</u>omunikacije) infrastruktura prema evropskim standardima • Nerazvijeno produktivno (proizvodno) preduzetništvo • Preovladava kratak rok • Mala ulaganje u razvoj proizvoda i procesa • Nema praćenja drugih 	<p>Odnos prema dobavljačima:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Mreža dobavljača je nerazvijena a njihove ekonomske i tehničke performanse su često veoma slabe • Slab odnos prema dobavljačima, posebno redovno izvršavanje finansijskih i drugih obaveza • Slabo praćenje potreba i razvoja dobavljača

Proizvodno-tehnološka ograničenja:	Investiranje:
<ul style="list-style-type: none"> • Zastareli i devastirani kapaciteti sa veoma niskim tehničko-tehnološkim nivoom • Preovlađuju tehnologije sa niskim tehničko-tehnološkim sadržajem • Praktično ne postoje sopstvena rešenja • Sporo i tehnološki-ekonomski neefikasno osvajanje tuđih rešenja 	<ul style="list-style-type: none"> • Veoma nizak nivo investicija • Dominiraju ulaganja u obrtni kapital • Nema pravih razvojnih projekata • Nema pravog povezivanja sa spoljnim partnerima • Slab interes domaćeg i stranog kapitala za greenfield investicije u izvozne industrije sa srednjim i visokim tehničko-tehnološkim sadržajem

U ovom kontekstu, u određivanju odgovarajućeg sadržaja makroekonomskog okvira koji bi trebao da pokrene razvoj metalnog sektora u Srbiji sa mrtve tačke, trebalo bi imati u vidu kratki, srednji i dugi rok.

Na kratki rok, ono što Srbija nudi je baštinjenje postojećeg proizvodnog kapitala i položajne rente (ili tržišta) na bazi zajedničkih ulaganja i dokapitalizacije postojećih preduzeća, ulaganja u revitalizaciju, modernizaciju i novogradnju infrastrukture, direktnih stranih ulaganja u nova preduzeća i ulaganja domaćeg faktora u razvoj novih, pretežno, malih i srednjih preduzeća. Osnovna dilema u ovom projektu je - "Koje bi delatnosti trebalo obnoviti, a koje ugaziti?", odnosno, preciznije, "Koje proizvodnje (proces i proizvodi) u metalnom sektoru treba da predstavljaju predmet makroekonomske intervencije?".

U srednjem roku, osnovna uloga strategije prestrukturiranja metalnog sektora je stvaranje sistemskih uslova za povećanje dobiti u poslovanju preduzeća i oživljavanje investicione aktivnosti. Samo kombinacija efekata povećanja stope dobiti na osnovu rasta izvoza, novih investicija i porasta njihove efikasnosti može da obezbedi bolju alokaciju resursa i priliv domaćeg i inostranog kapitala u funkciji revitalizacije, modernizacije i povećanja kapaciteta i obezbeđenja obrtnog kapitala. U tome ključnu ulogu trebalo bi da ima stvaranje sposobnih upravljačkih ekipa (sastavljenih od preduzetnika, menadžera i stručnih timova) u preduzećima.

I za jedno, i za drugo, potrebno je pretvoriti Srbiju u ugodno mesto za (privatno) proizvodno investiranje, kako bi se otvorio prostor za dinamiziranje razvoja tzv. investiciono vučene privrede, kao jedinog realnog rešenja. Sa druge strane, razvoj efikasnog preduzeća i investiranje su složeni i neizvesni upravljački zadaci. Naime, ne postoje nikakve garancije da je doneta razvojna, odnosno investiciona odluka dobra, a još manje da je optimalna.

No, dugoročno Srbija bi morala da razvije još jedan put, a to je put oslanjanja na sopstvene snage u razvoju ključnih tehnologija i strategijske industrijske infrastrukture. Oslanjanje na sopstvene snage u unapređenju tehnologija nije zagovaranje ksenofobije i izolacije. Da bi se Srbija efikasno uključila u evropske integracije mora raspolagati sa sopstvenim resursima u domenu visokih tehnologija. Zbog toga, bi država morala postaviti ambiciozne ciljeve i pronaći originalne puteve za njihovu realizaciju. To će biti veoma teško, pre svega, zbog izuzetno snažnog uticaja distributivno-orijentisanih koalicija stvorenih simbiozom pohlepkih političara i kleptokratskog dela novih preduzetnika, ukorenjene korupcije, nesposobne državne administracije i duboke nacionalne (kulture) averzije prema riziku, ali bi trebalo verovati i raditi na pronalaženju odgovarajućih rešenja²¹.

²¹ Naučno preporučena varijanta (sadržana i u tzv. Lisabonskoj strategiji (agendi) kao osnovnom dokumentu koji definiše strategiju razvoja industrije u Evropskoj Uniji) se zasniva na implementaciji modela razvoja zasnovanog na paradigmatama: *uspešna privreda, kreativno društvo i inovativna privreda*.

Osnova uspešne privrede je dobro funkcionisanje privrednog sistema u korist svih njegovih subjekata. To znači obezbeđenje uslova za stalan i primetan rast proizvodnje i zaposlenosti iz godine u godinu i raspodelu novostvorene vrednosti na sve članove društva. Za detalje videti u Adžić, S. (2006), *Privredni sistem i ekonomska politika*, Ekonomski fakultet, Subotica, ss. 137-140.

Konceptija razvoja kreativnog društva i inovativne privrede se zasniva na jačanju istraživačkih i tehnoloških potencijala produktivnim povezivanjem obrazovanja, naučno-istraživačkih aktivnosti, proizvodnje javnih dobara i usluga javne uprave na način koji obezbeđuje efikasno sticanje novih znanja i veština, difuzija i implementacija novih tehnologija kao ključnih faktora dinamiziranja privrednog, socijalnog i kulturnog razvoja u savremenim tržišnim privredama. Naravno, da se pojmovi kreativno društvo i inovativna privreda moraju posmatrati u pluralističkom konceptu. Kreativno društvo i inovativna privreda su samo jedan od (pod) sistema (u ovom slučaju nacionalnog)

5.4. Koje proizvodnje treba da predstavljaju predmet industrijske politike u metalnom sektoru?

Na kratki rok, rešenja za prestrukturiranje metalnog sektora trebalo bi tražiti, pre svega, odabirom proizvodnji koje bi trebalo obnoviti i razvijati, odnosno, potpuno ugasiti imajući u vidu kako dugoročne tendencije konjunktura na svetskom tržištu, tako i već izgrađene ili revitalizovane proizvodne potencijale u susednim zemljama. Pri tome je polazna osnova u izboru strateških opredeljenja – “Koje proizvodnje treba obnoviti, a koje ugasiti?”, prilično nejasna i neprecizna.

Za Srbiju kao malu i siromašnu zemlju je sasvim svejedno šta će se proizvoditi od metalnih proizvoda. U takvim okolnostima, izbor prioriteta trebalo bi da zavisi, isključivo, od stepena internih sposobnosti preduzeća da pokrene proces izgradnje sopstvenih konkurentskih prednosti u međunarodnoj konkurenciji. U tom smislu, urađena je veoma detaljna analiza uvoznih i izvoznih tokova metalnih proizvoda u 1990, 2000 i 2006. godini na osnovu stava da na kratki rok rešenja treba tražiti u postojećim kapacitetima i proizvodima. Analitička građa je zbog svoje obimnosti data u okviru posebnog priloga uz ovo poglavlje. Njeni rezultati se poklapaju sa dešavanjima u procesu privatizacije, jer se realna poslovna i tehnološka rehabilitacija preduzeća u metalnom sektoru poklapa sa osnovnim rezultatima analize. Ono što je (samo na prvi pogled) iznenađujuće, to je da je time i spisak prioriteta proizvodnji za poslovnu rehabilitaciju uglavnom iscrpljen. No, sa druge strane, kada se ima u vidu da je tehničko-tehnološko zaostajanje u metalnom sektoru počelo 1980. godine to nije neočekivano. Metalno preduzeće sa proizvodima i tehnologijama iz sedamdesetih godina prošlog stoleća može biti atraktivno za privatni kapital samo kao građevinska lokacija. Izvedena analiza ukazuje da su mogućnosti industrijske politike na kratki rok u metalnom sektoru veoma ograničene i da bi rešenja trebalo tražiti u novim pristupima.

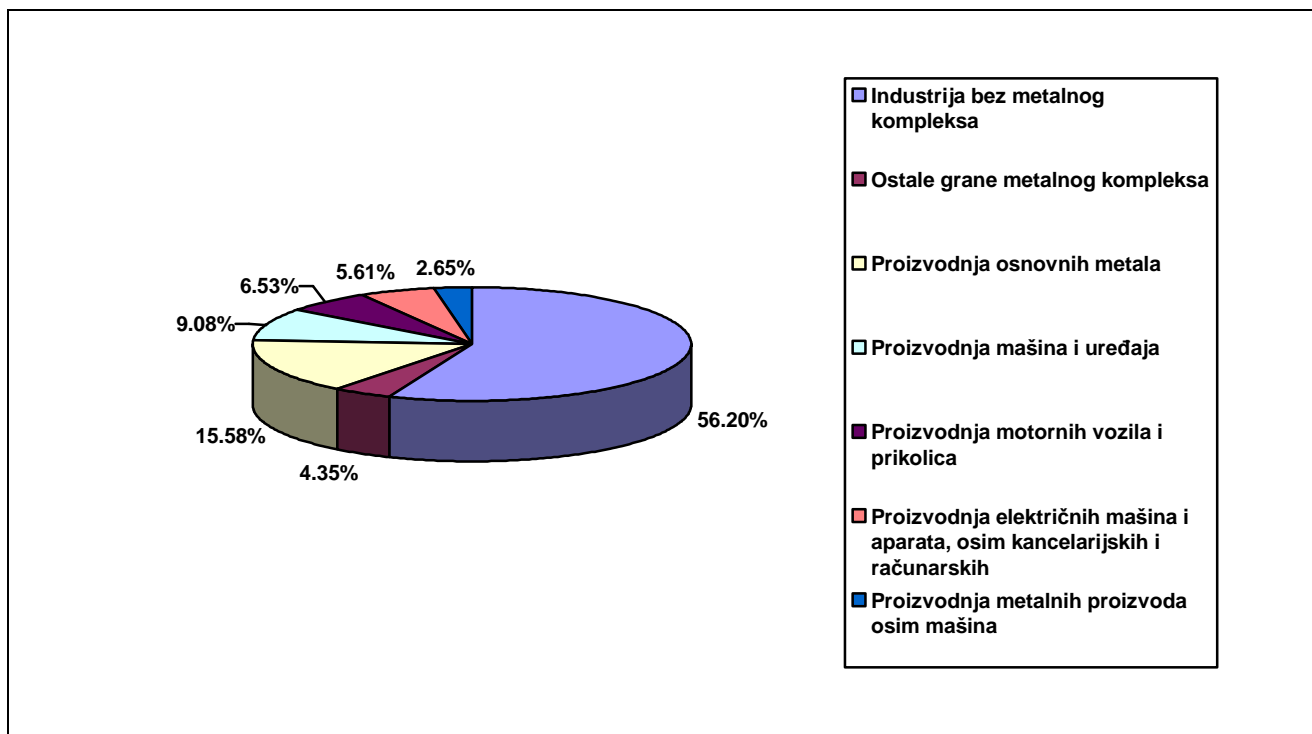
---

ekonomskog, socijalnog i kulturnog sistema. U svakom realnom društveno-ekonomskom sistemu – kreativno društvo i inovativna privreda funkcionišu uporedo sa drugim društveno-ekonomskim (pod) sistemima, ali ono što suštinski obeležava savremena društva i privrede, to je njihova ključna uloga u struktuiranju faktora privrednog razvoja, rastu (ili padu) konkurentnosti, zaposlenosti i kvaliteta života (životnog standarda). Za detalje videti u: Adžić, S. (2006), *Kreativno društvo, inovativna privreda i tranzicija – Studija slučaja za Vojvodinu*, Zbornik radova: “Socijalni kapital i društvena integracija”, Filozofski fakultet u Novom Sadu, Odsek za sociologiju, Novi Sad, ss 315-339.

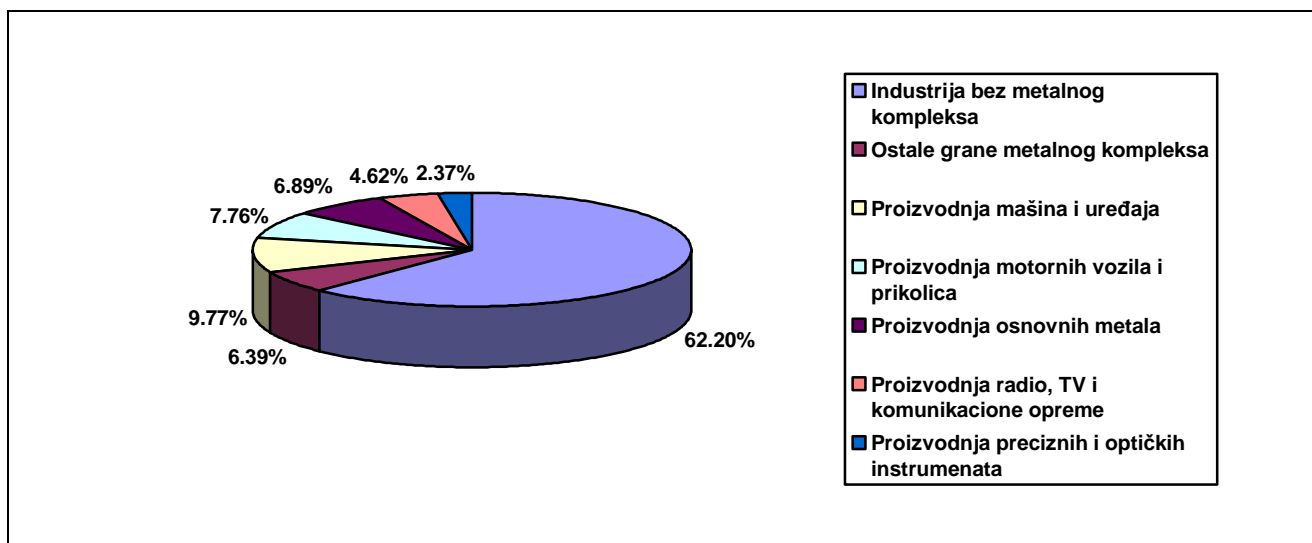
Osnovni zadatak implementacije ove tri koncepcije je da svi članovi društva koji to žele dođu do zaposlenja. Zbog toga je osnova za njihovu implementaciju, pragmatična ekonomska politika, koja se zasniva na tezi da je u kreiranju sadržaja ciljeva i akcija, umesto slepog podržavanja nekog intelektualno zavodljivog teorijskog koncepta ili preporuka međunarodnih političkih i ekonomskih organizacija, potrebno bolje razumevanje problema, odgovarajuća regulativa i kontrola njene implementacije u cilju skraćivanja perioda smanjenja ekonomske aktivnosti, ali i orijentacija na neutralisanje onih društveno neprihvatljivih pojava u periodima rastuće ekonomske aktivnosti, koja nesumnjivo deluju na kasniju pojavu njenog smanjenja, odnosno umanjevanje ličnih nevolja i tegoba koje nosi nezaposlenost izazvana cikličnim kretanjima privredne aktivnosti. Za detalje videti u: Adžić, S. (2006), *Privredni sistem i ekonomska politika*, Ekonomski fakultet, Subotica, ss. 140-144.

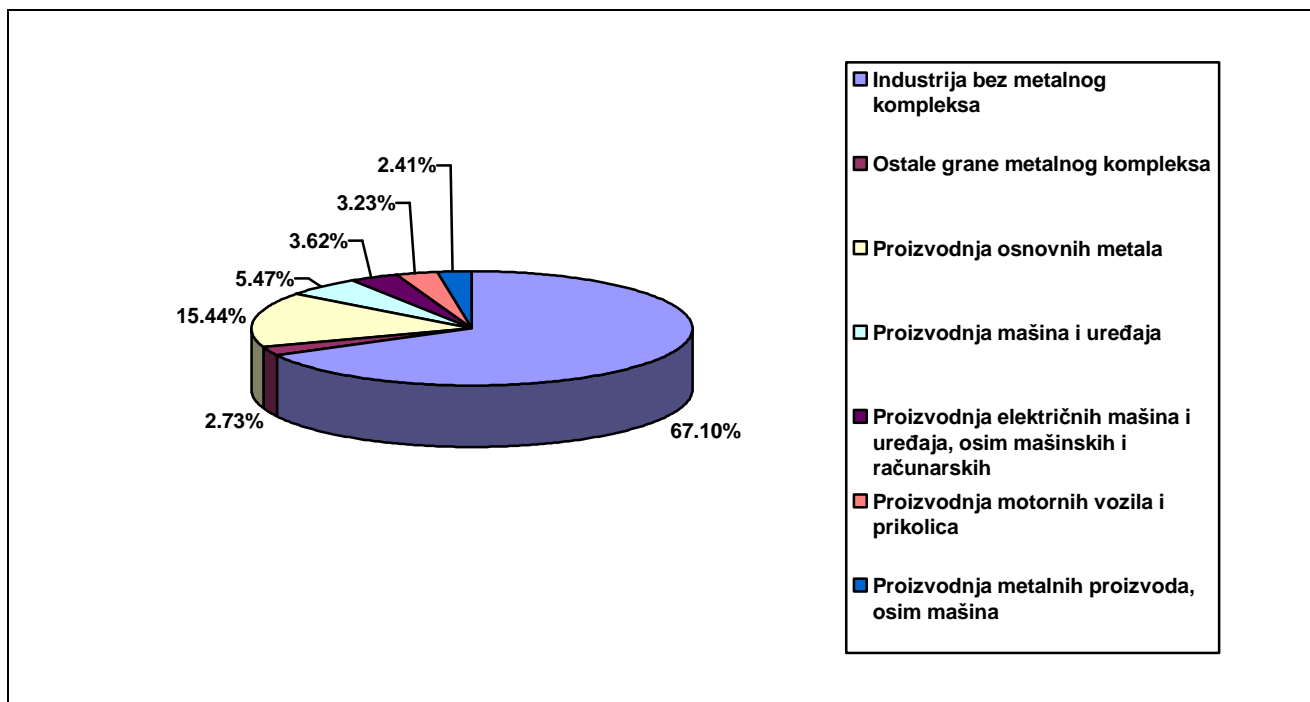
Grafikon br. 5.4.1. Struktura izvoza industrije Republike Srbije po delatnostima u 1990. godini

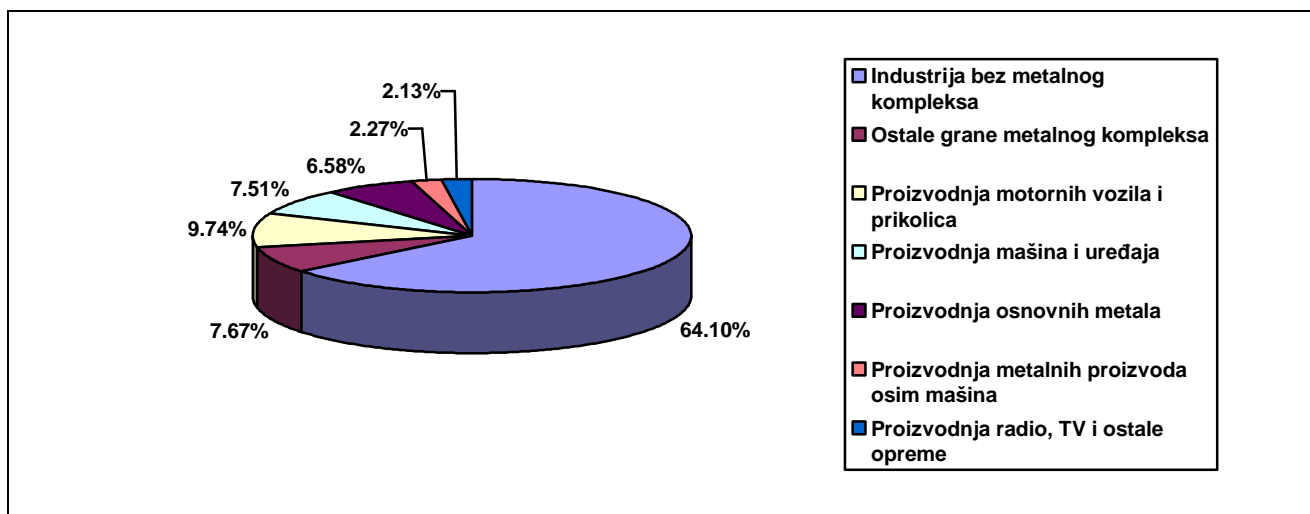
Grafikon br. 5.4.2. Struktura uvoza industrije Republike Srbije po delatnostima u 1990. godini

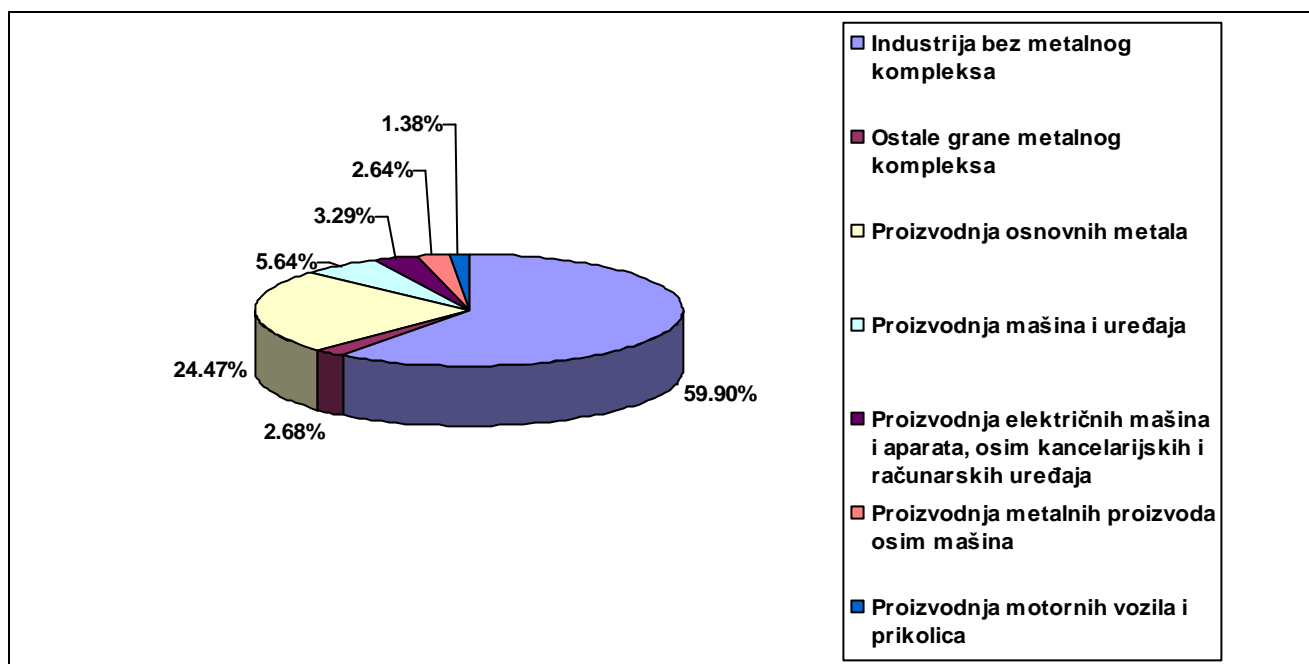
Grafikon br. 5.4.3. Struktura izvoza industrije Republike Srbije po delatnostima u 2000. godini

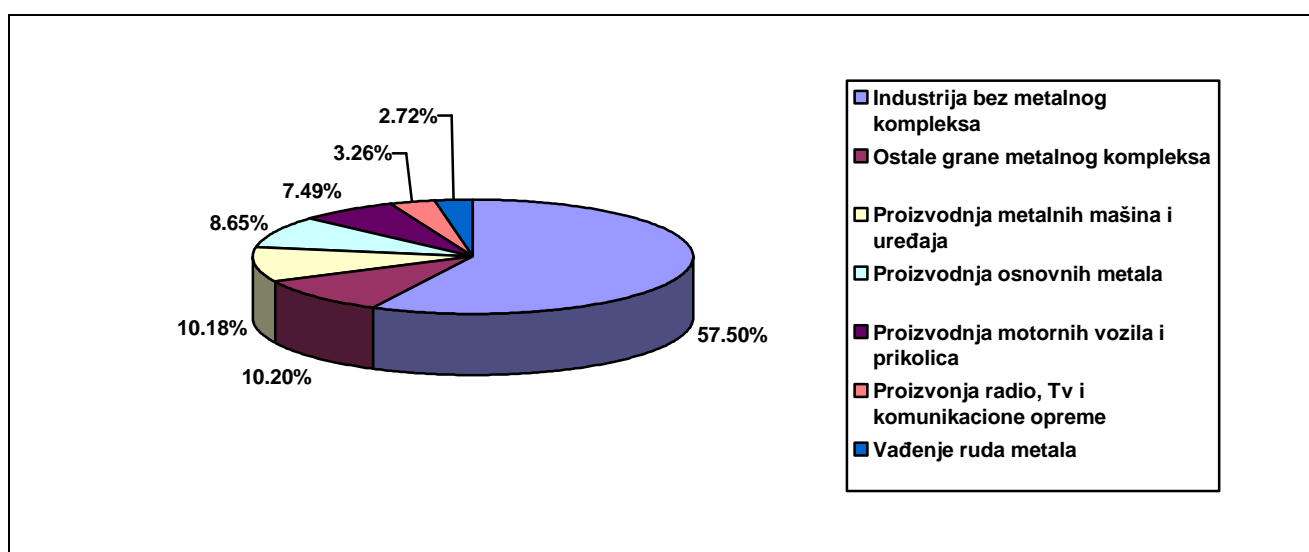
Grafikon br. 5.4.4. Struktura uvoza industrije Republike Srbije po delatnostima u 2000. godini

Grafikon br. 5.4.5. Struktura izvoza industrije Republike Srbije po delatnostima u 2006. godini

Grafikon br. 5.4.6. Struktura uvoza industrije Republike Srbije po delatnostima u 2006. godini

5.5. Ciljevi i akcije industrijske politike u metalnom sektoru

Pre svega, kao što smo videli, predmet makroekonomske regulacije (u smislu podsticanja) ne bi trebalo da budu pojedine delatnosti – nego preduzeća koja su spremna da se upuste u izazov globalizacije poslovnih aktivnosti. U tom smislu, industrijska politika u metalnom sektoru trebalo bi da predstavlja komplementarnu aktivnost s korporacijskim menadžmentom, s osnovnom funkcijom da obezbedi prevazilaženje ograničenja u internom individualnom posmatranju položaja preduzeća u novoj konfiguraciji nacionalnog ekonomskog okruženja i njegovih veza sa ciljnim okruženjem.

U skladu sa ovakvom funkcijom, javna intervencija u funkciji rehabilitacije metalnog sektora trebalo bi da, pored ekonomske politike tranzicije i privatizacije (u kojima nažalost nikada nije došla do izraza specifična težina problema tranzicije i privatizacije u metalnom sektoru), obuhvata čitav niz drugih aktivnosti vlade i njenih institucija – razne savetodavne, podsticajne, regulatorne i infrastrukturne aktivnosti kojima bi se pomoglo preduzećima u njihovim nastojanjima

da se uključe u globalnu privredu. Ovakvo određenje područja delovanja industrijske politike predpostavlja široko definisani i čvrsto strukturirani konsenzus najvažnijih partnera – preduzeća, banaka, sindikata, naučno-istraživačkih organizacija, javne naučno-tehnološke infrastrukture, metrologije i standardizacije u cilju stvaranja specifične kulture saradnje i solidarnosti.

Napuštanje principa direktnog određivanja prioriteta u javnoj regulaciji predpostavlja doslednu aplikaciju višekriterijumskog pristupa u određivanju sadržaja delovanja javnog faktora, posebno u domenu njene realizacije. Potrebno je doslednije razmatranje posledica ključnih makroekonomskih odluka na: (1) preduzetništvo, dezintegraciju, udruživanje i povezivanje preduzeća u metalnom sektoru, (2) razvojne tendencije i prenos njenih posledica na lokalne sredine, aktivne generacije, generacije koje dolaze i okolinu, (3) finansijske i socijalne posledice i (4) štednju i investicije. U tom smislu, u alokaciji konkretnog sadržaja akcija industrijske politike na pojedine segmente metalnog sektora potrebno je prethodno naći adekvatna društvena i ekonomska rešenja za: (1) uspostavljanje modela multidisciplinarnе saradnje između javnih subjekata, privrednih i neprivrednih organizacija na razvoju metoda višekriterijumske analize i multiatributne analize korisnosti makroekonomskih odluka koje predstavljaju sastavni deo industrijske politike i (2) bolju komunikaciju sa javnošću. Procena ispravnosti odluka o konkretnom sadržaju ciljeva i akcija industrijske politike je posao u kojem pored javnih predstavnika, državnih službenika i zvaničnih eksperata, mora učestovati i široki krug nezavisnih eksperata, predstavnika menadžera i preduzetnika i sindikata, i pre svega, onih koji će snositi troškove pojedinih odluka;

Osnovna teškoća za realizaciju uspešne industrijske politike po meri metalnog sektora su njene socijalne i političke dimenzije. Na sadašnjem obimu proizvodnje, za realizaciju maksimalnog obima produktivnosti koji je ostvaren u predtranzicionom periodu bilo bi potrebno nivo zaposlenosti u metalnom sektoru svesti sa oko 156.000 lica krajem 2006. godine na svega oko 40.000 lica! U svakom slučaju, program rekonstrukcije metalnog sektora u funkciji obnavljanja razvojne propulsijske sugerije da je naučna preporuka da se zaposlenost najkasnije do kraja 2010. godine svede na oko 60.000 lica od čega bi najmanje 1/3 trebalo da predstavlja nova radna snaga, što znači da bi ukupna redukcija radne snage u metalnom sektoru u naredne 3 godine trebalo da iznosi oko 116.000 lica!

U svakom slučaju, za efikasnu akciju ovog obima neophodno je izgraditi odgovarajuću institucionalnu infrastrukturu za podršku individualnih programa prestrukturiranja organizacione i programske strukture sa sledećim zajedničkim elementima:

Prvo, obezbeđenje stručne i finansijske pomoći za analizu unutrašnje organizacione i programske strukture u cilju utvrđivanja ključnih poslovnih procesa i njihove potencijalne profitabilnosti u uslovima otvorene tržišne privrede.

Drugo, obezbeđenje stručne i finansijske pomoći za izradu predloga dekompozicije preduzeća i prestrukturiranja radne snage.

Treće, inicijativu za formiranje regularnog tržišta tzv. kriznih menadžera sa odgovarajućim znanjima i sposobnostima za realizaciju programa prestrukturiranja preduzeća.

U srednjem roku, osnovni zadatak industrijske politike u funkciji obnavljanja razvojne propulsijske je poboljšanje performansi kadrovske strukture i prevazilaženje barijera na planu istraživanja, razvoja, tehnologije i informatike u cilju izgradnje kompetentnosti preduzeća u izvozu. To podrazumeva realizaciju sledećih ciljeva:

Prvo, promociju kulture inovacija i profesionalnog menadžmenta u duhu koji omogućava preduzećima u metalnom sektoru da se suoče sa svim izazovima globalizacije.

Drugo, uspostavljanje transparentnog regulacionog okvira za poboljšanje ekonomskog položaja menadžera i stručnih timova iz *vidljivih* izvora.

Treće, promociju nove kulture preduzeća i sposobnosti koje su potrebne za njegovo funkcionisanje. Osnovu javne infrastrukture za ovaj oblik promocije trebalo bi da predstavlja međunarodno kompetentni sistem kontinualnog obrazovanja preduzetnika, menadžera i stručnjaka – koji bi trebalo na osnovu saradnje javnog i privatnog sektora formirati u svakom subregionalnom centru (Okругu). Program bi trebao da ima preciznu i transparentnu strukturu sastavljenu od obaveznih i varijabilnih (po izboru) modula. Navodim ključne module. Obavezni moduli: Aktivno

(i međunarodno verifikovano) znanje poslovnog, odnosno stručnog engleskog jezika; Potpuna (poslovna, odnosno tehnička) informatička pismenost; Razvoj preduzeća na osnovama poslovne saradnje, podele rada, kooperacije i udruživanja; Varijabilni moduli: Razvoj materijalnih i nematerijalnih proizvoda; Razvoj procesa i osiguranja kvaliteta; Razvoj kadrova; Preduzeće i finansijski inženjering; Preduzeće i spoljnoekonomski odnosi;

Četvrto, razvoj sistema naučno-tehnoloških informacija za potrebe metalnog sektora, gde bi trebalo izdvojiti: (1) stručnu i finansijsku pomoć za obezbeđivanje domaćih i međunarodnih informacija relevantnih za tehničko-tehnološki razvoj u metalnom sektoru (knjige, časopisi, razni izveštaji, pregledi, patentna dokumentacija i slično); (2) stručnu i finansijsku pomoć za informaciono povezivanje proizvođača i korisnika naučno-tehnoloških i tehničko-komercijalnih informacija u zemlji i inostranstvu prema Internet koncepciji, (3) stručnu i finansijsku pomoć za formiranje i ažuriranje odgovarajućih baza naučno-tehnoloških i tehničkih-komercijalnih podataka i informacija u preduzećima prema Internet koncepciji, (4) formiranje sistema kontinualnog obrazovanja za osposobljavanje kadrova u metalnom sektoru za uključivanje u javne sisteme naučno-tehnoloških i komercijalno-tehničkih informacija i po toj osnovi formiranje internih sistema u preduzećima prema internet koncepciji.

Peto, promociju nacionalnog programa unapređenja kvaliteta procesa i proizvoda metalnog sektora u funkciji integracije u Evropsku Uniju. Osnovu programa trebalo bi da predstavlja Strategija implementacije apstraktnih institucija iz oblasti standardizacije, metrologije, sertifikacije kvaliteta, zaštite životne sredine, zaštite zdravlja, zaštite na radu, zaštite od akcidenata, održivog razvoja itd. prema ISO, IEC i EN standardima, kao i ostalim preporukama i propisima Evropske Unije.

Šesto, razvoj (podsticajnog) makroekonomskog i socijalnog okvira za unapređenje saradnje između preduzeća u domenu kreiranja (novih) proizvoda i tehnoloških procesa.

5.6. Rezime

Rešavanje problema duboke krize u metalnom sektoru Srbije i pronalaženje pravih puteva za njihovo prevazilaženje je više stvar razumevanja problema nego fizičkog investiranja. Egzistencijalni i razvojni problemi u metalnom sektoru mogu se uspešno rešavati samo svestranim razmatranjem svih sagledivih rešenja i pažljivim izborom optimalnog. U tom kontekstu, navedena taksotomija je pokušaj deskriptivne interpretacije šta bi u Srbiji trebalo uraditi na u domenu aktivne implicitne ili eksplicitne verzije industrijske politike u cilju prevazilaženja posledica tranzicione depresije i aktuelne socijalno-ekonomske stratifikacije koja blokira obnavljanje razvojne propulsije prema spoljnim (egzogenim) kriterijumima, kao osnove za zapošljavanje na održivim osnovama. Međutim, mogu se izvesti i neki operativni zaključci:

1. Prvo, reforme izvedene od 2001. do 2006. godine, nisu uspele da stvore povoljnu klimu za realizaciju efikasne industrijske politike, pre svega, zbog neadekvatnog određivanja uloge države u sferama privrednog, socijalnog i kulturnog razvoja u Srbiji. Zbog toga je vremenski horizont za efikasno (makro, mezo, poslovno) planiranje tragično kratak, pa je često, i jedna godina daleka budućnost.

2. U ovom periodu, praktično, nije ništa urađeno na promociji fenomena koji predstavljaju kulturnu osnovu efikasne (poslovne, mezo i makroekonomske) politike u savremenim tržišnim privredama, kao što su, javnost, transparentnost, preciznost, stručnost, odgovornost i poverenje.

3. Za realizaciju efikasne industrijske politike potrebno je završiti izgradnju integralnog tržišnog sistema i prestrukturiranje infrastrukture za regulaciju industrije. Međutim, projekat unapređenja performansi nacionalnih preduzeća u metalnom sektoru ne može da čeka kompletiranje tržišnih institucija i strukturno prilagođavanje infrastrukture za javnu regulaciju industrije prema

standardima Evropske Unije. Razvoj tržišnih i javnih institucija i poboljšanje performansi preduzeća u metalnom sektoru trebalo bi ostvariti paralelno, u hodu.

4. Osnovni cilj industrijske politike u kratkom roku trebalo bi da bude stavljanje raspoloživog proizvodnog kapitala u metalnom sektoru u proizvodnu i ekonomsku funkciju na osnovu povećanja izvoza – pre svega, implementacijom visokih tehnologija u postojeće procese i proizvode i povezivanjem sa dobrim unutrašnjim i spoljnim partnerima. U skladu sa tim, potrebno je stvoriti podsticajne uslove za veće i efikasnije investiranje u funkciji poboljšanja konkurentnosti postojećih preduzeća, procesa i proizvoda i osnivanja većih zanatskih radionica, malih i srednjih preduzeća u metalnom sektoru. U ovom kontekstu, da bi se nadomestile slabosti u postojećoj tržišnoj infrastrukturi i institucionalna neuređenost, rešenja bi trebalo tražiti u određivanju odgovarajućih podsticajnih sadržaja u kompleksu, sastavljenom od: (1) Fiskalne politike, (2) Skupa Strategija revitalizacije, modernizacije i novogradnje administrativne, fizičke i socijalne infrastrukture za potrebe industrije (3) Obrazovne politike, (4) Tehnološke politike, (5) Strategije razvoja agro-industrijskog kompleksa, (6) Politike razvoja preduzetništva, “malog” biznisa, malih i srednjih preduzeća (7) Ekološke politike, (8) Regionalne politike i (9) Lokalnih (ekonomskih) politika. Osnova za uspešnu realizaciju industrijske politike su, pre svega, dobar fiskalni sistem i dobra fiskalna politika i efikasna strategija revitalizacije, modernizacije i novogradnje administrativne, fizičke i socijalne infrastrukture, dopunjeni ciljevima i raznim, pretežno neekonomskim, mehanizmima politika pod (3), (4), (5), (6), (7), (8) i (9).

5. Dosadašnji tok tranzicije je pokazao da su strane direktne investicije bile, u najmanju ruku, irelevantne za razvoj industrija srednjih i visokih tehnologija u metalnom sektoru u Srbiji. No, to ne znači da su one nepoželjne. Naprotiv, samo trebamo biti svesni da strani kapital ne može rešiti nacionalne razvojne probleme, niti dinamično povećati investiranje u ove industrije. Zbog institucionalne neuređenosti, problematične makroekonomske i političke stabilnosti i uopšte niskih razvojnih performansi društva i privrede Srbije, njegov aktuelni cilj je dobit (profit) u kratkom roku, koji se ne mora poklopiti sa unapređenjem performansi nacionalne privrede i preduzeća na osnovu rasta proizvodnje u realnom sektoru, zaposlenosti i uspostavljanja ravnoteže u spoljno-ekonomskim odnosima. Praksa je pokazala, da strani kapital može povećati profit i smanjenjem proizvodnje, zaposlenosti i supstitucijom domaće proizvodnje i štednje uvozom.

6. Merenje rezultata industrijske i poslovne politike u rehabilitaciji metalnog sektora u Srbiji mora sadržavati i komponentu, koja bi agregatirala rezultate implementacije: (1) empirijskih modela funkcionisanja preduzeća u savremenim tržišnim privredama i (2) zajedničkih (pravnih) tekovina Evropske Unije (Acquis communautaire) u domenu industrije. Sa jedne strane, ovi faktori su egzaktna osnova za izradu sistema standarda za određivanje uspešnosti industrijske i poslovne politike, posebno, merenje kvaliteta izgrađenih objekata i kapaciteta i izgradnje institucija za javnu regulaciju industrije, kao i stvaranja podsticajnog okruženja za inovativno ponašanje preduzeća i nosilaca lokalne, subregionalne, regionalne i centralne javne uprave u smislu javnog, preciznog i transparentnog određivanja individualne i grupne odgovornosti za preduzete poslovne, razvojne i investicione aktivnosti. Sa druge strane, njihova implementacija je vezana za visoke ekonomske i socijalne troškove, koji direktno utiču na povećanje javnih rashoda i troškova poslovanja mikroekonomskih subjekata, čime se direktno smanjuje prostor za realizaciju drugih, u ovom trenutku, prioritarnijih zadataka ekonomske, industrijske i poslovne politike u domenu revitalizacije, modernizacije i novogradnje fizičke i socijalne infrastrukture za potrebe industrije, kao i razvoja i prestrukturiranja preduzeća, procesa i proizvoda u metalnom sektoru.

5. Prilog

**Spoljna trgovina metalnog sektora Srbije u 1990, 2000 i 2006
godini**

Tabela br. 1.1. Izvoz industrije Republike Srbije po delatnostima i zemljama namene u 1990. godini

USD

IZVOZ INDUSTRIJE UKUPNO			5453445141		
VAĐENJE RUDA I KAMENA			30752911		
PRERAĐIVAČKA INDUSTRIJA			5207648896		
METALSKI SEKTOR			2389510123	43.8	45.9
1.	2.	3.	4.	5.	6.
13		Vađenje ruda metala	17572742	0.34	0.32
	CN	-Kina	7409303		
	IT	-Italija	3598376		
	BR	-Brazil	2729287		
	RO	-Rumunija	2262624		
	BE	-Belgija	1028050		
	RU	-Ruska Federacija	293903		
	HU	-Mađarska	202885		
	DE	-Nemačka	43222		
	AT	-Austrija	4633		
	GB	-Velika Britanija	459		
27		Proizvodnja osnovnih metala	849461017	16.31	15.58
	IT	-Italija	183730557		
	DE	-Nemačka	118327317		
	RU	-Ruska Federacija	77741570		
	GB	-Velika Britanija	77144379		
	TR	-Turska	60528125		
	CZ	-Češka Republika	51138613		
	US	-SAD	40395029		
	CH	-Švajcarska	23447747		
	GR	-Grčka	21366797		
	AT	-Austrija	21139338		
28		Proizvodnja metalnih proizvoda, osim mašina	144415446	2.77	2.65
	DE	-Nemačka	32709186		
	RU	-Ruska Federacija	16841816		
	US	-SAD	10055240		
	IT	-Italija	8593054		
	LY	-Libijska Arapska Džamahirija	8589416		
	PL	-Poljska	7829614		
	FR	-Francuska	6797469		
	IQ	-Irak	4982766		
	GB	-Velika Britanija	4956002		
	CZ	-Češka Republika	4028991		
29		Proizvodnja ostalih mašina i uređaja	495454164	9.51	9.08
	RU	-Ruska Federacija	222296530		
	DE	-Nemačka	81055753		
	IT	-Italija	31533049		
	US	-SAD	16432360		
	CZ	-Češka Republika	11914216		
	FR	-Francuska	11727343		
	AT	-Austrija	11554643		

1.	2.	3.	4.	5.	6.
	HU	-Mađarska	10825311		
	PL	-Poljska	10657290		
	IQ	-Irak	7333154		
30		Proizvodnja kancelarijskih i računskih mašina	8935277	0.17	0.16
	RU	-Ruska Federacija	5895124		
	DE	-Nemačka	2290372		
	DZ	-Alžir	309924		
	CZ	-Češka Republika	194882		
	LY	-Libijska Arapska Džamahirija	143331		
	PL	-Poljska	50985		
	ES	-Španija	17489		
	FR	-Francuska	14343		
	IT	-Italija	10512		
	SE	-Švedska	4621		
31		Proizvodnja drugih električnih mašina i aparata	305894706	5.87	5.61
	RU	-Ruska Federacija	89160341		
	DE	-Nemačka	61490573		
	IT	-Italija	28195216		
	PL	-Poljska	15057177		
	FR	-Francuska	12312339		
	US	-SAD	11417122		
	DZ	-Alžir	8946721		
	AE	-Ujedinjeni Arapski Emirati	7950886		
	DK	-Danska	7010937		
	CZ	-Češka Republika	5854172		
32		Proizvodnja radio, TV i komunikacione opreme	45521208	0.87	0.83
	RU	-Ruska Federacija	12880616		
	IR	-Iran	9605965		
	DE	-Nemačka	4073095		
	CZ	-Češka Republika	3490724		
	NL	-Holandija	2924604		
	PL	-Poljska	2366144		
	IQ	-Irak	2159317		
	FR	-Francuska	1804262		
	TR	-Turska	1624870		
	HU	-Mađarska	1218493		
33		Proizvodnja preciznih i optičkih instrumenata	41567424	0.80	0.76
	RU	-Ruska Federacija	14789373		
	SA	-Saudijska Arabija	4439837		
	DE	-Nemačka	4086101		
	EG	-Egipat	3798356		
	IT	-Italija	3720111		
	PL	-Poljska	3578052		
	CZ	-Češka Republika	1348365		
	GB	-Velika Britanija	1127977		
	FR	-Francuska	574476		
	HU	-Mađarska	523317		

1.	2.	3.	4.	5.	6.
34		Proizvodnja motornih vozila i prikolica	356129521	6.84	6.53
	IT	-Italija	69058023		
	RU	-Ruska Federacija	65627560		
	DE	-Nemačka	52670413		
	HU	-Mađarska	21346359		
	GB	-Velika Britanija	18032685		
	EG	-Egipat	15189930		
	KW	-Kuvajt	14689162		
	FR	-Francuska	14625809		
	GR	-Grčka	11139898		
	PL	-Poljska	10210839		
35		Proizvodnja ostalih saobraćajnih sredstava	124558618	2.39	2.28
	FR	-Francuska	40188229		
	RU	-Ruska Federacija	22431247		
	NO	-Norveška	15680733		
	DE	-Nemačka	13905759		
	MM	-Mjanmar	10083000		
	NL	-Holandija	6626121		
	PL	-Poljska	4396702		
	BG	-Bugarska	3385640		
	CZ	-Češka Republika	2662045		
	AT	-Austrija	1723251		

Tabela br. 1.2. Uvoz industrije Republike Srbije po delatnostima i zemljama porekla u 1990. godini

USD

UVOZ INDUSTRIJE UKUPNO			6126725326		
VAĐENJE RUDA I KAMENA			1156226015		
PRERAĐIVAČKA INDUSTRIJA			4970499311		
METALSKI SEKTOR			2351803240	37.8	47,3
1.	2.	3.	4.	5.	6.
13		Vađenje ruda metala	17572742	0.35	0.29
	CN	-Kina	7409303		
	IT	-Italija	3598376		
	BR	-Brazil	2729287		
	PE	-Peru	14284757		
	DE	-Nemačka	11260938		
	RU	-Ruska Federacija	9759352		
	CH	-Švajcarska	9032696		
	GR	-Grčka	6309390		
	TR	-Turska	3073322		
	LR	-Liberija	2086062		
	TN	-Tunis	978529		
	GY	-Gvajana	666238		
	AL	-Albanija	627611		
27		Proizvodnja osnovnih metala	422313819	8.50	6.89
	DE	-Nemačka	83846482		
	RU	-Ruska Federacija	81084107		
	CZ	-Češka Republika	39886096		
	AT	-Austrija	32352149		
	IT	-Italija	27754967		
	PL	-Poljska	22601630		
	FR	-Francuska	19224877		
	PE	-Peru	15674359		
	CH	-Švajcarska	14652992		
	RO	-Rumunija	13774593		
28		Proizvodnja metalnih proizvoda, osim mašina	133884027	2.69	2.18
	CA	-Kanada	39080929		
	DE	-Nemačka	24218802		
	IT	-Italija	21229195		
	AT	-Austrija	10387460		
	CZ	-Češka Republika	4889318		
	PL	-Poljska	4583754		
	FR	-Francuska	4537128		
	SE	-Švedska	4152391		
	RU	-Ruska Federacija	2523028		
	US	-SAD	2496109		
29		Proizvodnja ostalih mašina i uređaja	598819404	12.05	9.77
	DE	-Nemačka	220444928		
	IT	-Italija	116183073		
	US	-SAD	41911355		
	AT	-Austrija	27498345		

1.	2.	3.	4.	5.	6.
	RU	-Ruska Federacija	26950934		
	FR	-Francuska	24910678		
	CH	-Švajcarska	24708716		
	GB	-Velika Britanija	20314387		
	SE	-Švedska	12510573		
	CZ	-Češka Republika	11484832		
30		Proizvodnja kancelarijskih i računskih mašina	56843843	1.14	0.93
	DE	-Nemačka	17356575		
	IT	-Italija	12769046		
	US	-SAD	9414664		
	GB	-Velika Britanija	2952028		
	JP	-Japan	2696239		
	AT	-Austrija	1968627		
	TW	-Tajvan, Kineska Provincija	1871343		
	SG	-Singapur	1228259		
	FR	-Francuska	1162265		
	ES	-Španija	791308		
31		Proizvodnja drugih električnih mašina i aparata	85535367	1.72	1.4
	DE	-Nemačka	23325183		
	IT	-Italija	11284787		
	PL	-Poljska	8253975		
	HU	-Mađarska	5448964		
	US	-SAD	5112385		
	AT	-Austrija	4964237		
	RU	-Ruska Federacija	4417244		
	BE	-Belgija	4388842		
	FR	-Francuska	4095207		
	GB	-Velika Britanija	2335183		
32		Proizvodnja radio, TV i komunikacione opreme	283300940	5.7	4.62
	KR	-Koreja	72605915		
	JP	-Japan	49252031		
	DE	-Nemačka	30795320		
	SG	-Singapur	17099924		
	AT	-Austrija	16335079		
	NL	-Holandija	12733117		
	IT	-Italija	12695174		
	HK	-Hongkong	12110661		
	US	-SAD	11939508		
	GB	-Velika Britanija	8994712		
33		Proizvodnja preciznih i optičkih instrumenata	145402783	2.92	2.37
	DE	-Nemačka	45402617		
	IT	-Italija	18129216		
	US	-SAD	14474054		
	AT	-Austrija	11591070		
	CH	-Švajcarska	11225648		
	JP	-Japan	8861891		
	GB	-Velika Britanija	6123823		
	NL	-Holandija	5254192		
	SE	-Švedska	3942646		

1.	2.	3.	4.	5.	6.
	FR	-Francuska	3555022		
34		Proizvodnja motornih vozila i prikolica	475314311	9.56	7.76
	DE	-Nemačka	120505566		
	RU	-Ruska Federacija	102630699		
	IT	-Italija	84155176		
	JP	-Japan	55022017		
	HU	-Mađarska	23506484		
	FR	-Francuska	20126669		
	US	-SAD	19296866		
	PL	-Poljska	17835389		
	SE	-Švedska	8263058		
	CZ	-Češka Republika	7472442		
35		Proizvodnja ostalih saobraćajnih sredstava	91480082	1.84	1.49
	DE	-Nemačka	31362833		
	FR	-Francuska	23493321		
	US	-SAD	18114588		
	CZ	-Češka Republika	6613363		
	RU	-Ruska Federacija	2407528		
	CN	-Kina	2079645		
	DK	-Danska	1104785		
	IN	-Indija	925844		
	TW	-Tajvan, Kineska Provincija	887501		
	SE	-Švedska	738902		

Tabela br. 2.1. Izvoz industrije Republike Srbije po delatnostima i zemljama namene u 2000. godini

USD

IZVOZ UKUPNO			1557836588		
VAĐENJE RUDA I KAMENA			11193067		
PRERAĐIVAČKA INDUSTRIJA			1452223468		
METALSKI SEKTOR			512561979	32.9	35.3
1.	2.	3.	4.	5.	6.
13		Vađenje ruda metala	7003405	0.48	0.45
	MK	-Republika Makedonija	3214250		
	RO	-Rumunija	2031652		
	BG	-Bugarska	1548743		
	HU	-Mađarska	208046		
	SI	-Slovenija	714		
27		Proizvodnja osnovnih metala	240564212	16.56	15.44
	MK	-Republika Makedonija	39082955		
	CY	-Kipar	36140191		
	DE	-Nemačka	26651924		
	GR	-Grčka	19328927		
	IT	-Italija	18544081		
	CH	-Švajcarska	17765511		
	CA	-Kanada	15222237		
	AT	-Austrija	14339039		
	BA	-Bosna i Hercegovina	10952359		
	FR	-Francuska	5768069		
28		Proizvodnja metalnih proizvoda, osim mašina	37484952	2.58	2.41
	BA	-Bosna i Hercegovina	7923297		
	MK	-Republika Makedonija	4836983		
	GR	-Grčka	3706830		
	DE	-Nemačka	3701249		
	IT	-Italija	2289897		
	CY	-Kipar	2100205		
	SI	-Slovenija	1897217		
	CZ	-Češka Republika	1615756		
	RU	-Ruska Federacija	1309583		
	FR	-Francuska	1259015		
29		Proizvodnja ostalih mašina i uređaja	85270286	5.87	5.47
	BA	-Bosna i Hercegovina	24126904		
	MK	-Republika Makedonija	19528080		
	DE	-Nemačka	7413017		
	IT	-Italija	6831971		
	RU	-Ruska Federacija	2842118		
	GR	-Grčka	2360457		
	ZA	-Južna Afrika	2000407		
	HR	-Hrvatska	1983609		
	EG	-Egipat	1753791		
	HU	-Mađarska	1740821		
30		Proizvodnja kancelarijskih i računskih mašina	2818804	0.19	0.18
	FR	-Francuska	1977295		

1.	2.	3.	4.	5.	6.
	BA	-Bosna i Hercegovina	609353		
	FI	-Finska	140535		
	CH	-Švajcarska	45141		
	NL	-Holandija	12618		
	DE	-Nemačka	8324		
	MK	-Republika Makedonija	7892		
	IT	-Italija	5451		
	US	-SAD	3195		
	HR	-Hrvatska	2352		
31		Proizvodnja drugih električnih mašina i aparata	56439103	3.89	3.62
	IT	-Italija	15642058		
	BA	-Bosna i Hercegovina	11363049		
	MK	-Republika Makedonija	7704248		
	RU	-Ruska Federacija	2856342		
	DZ	-Alžir	2793937		
	DE	-Nemačka	1838293		
	HU	-Mađarska	1777783		
	SI	-Slovenija	1524079		
	AT	-Austrija	1252421		
	CZ	-Češka Republika	1048484		
32		Proizvodnja radio, TV i komunikacione opreme	2976891	0.20	0.19
	BA	-Bosna i Hercegovina	889212		
	MK	-Republika Makedonija	494435		
	RU	-Ruska Federacija	288562		
	SI	-Slovenija	282033		
	DE	-Nemačka	173661		
	GB	-Velika Britanija	165200		
	JO	-Jordan	164968		
	HU	-Mađarska	129332		
	IT	-Italija	122664		
	AT	-Austrija	52556		
33		Proizvodnja preciznih i optičkih instrumenata	10785139	0.74	0.69
	BA	-Bosna i Hercegovina	3575962		
	MK	-Republika Makedonija	2179653		
	RU	-Ruska Federacija	1383897		
	SE	-Švedska	1239313		
	IN	-Indija	853020		
	DE	-Nemačka	328802		
	BY	-Belorusija	270492		
	IT	-Italija	252086		
	FR	-Francuska	102416		
	EG	-Egipat	96688		
34		Proizvodnja motornih vozila i prikolica	50395244	3.47	3.23
	MK	-Republika Makedonija	9135009		
	BA	-Bosna i Hercegovina	7117884		
	IT	-Italija	6117381		
	DE	-Nemačka	5643964		
	EG	-Egipat	4552580		
	HU	-Mađarska	2263717		

1.	2.	3.	4.	5.	6.
	FR	-Francuska	2252840		
	HR	-Hrvatska	1704802		
	PL	-Poljska	1695372		
	BY	-Belorusija	1408546		
35		Proizvodnja ostalih saobraćajnih sredstava	18823943	1.30	1.21
	NO	-Norveška	5452869		
	NL	-Holandija	2627114		
	HU	-Mađarska	2495240		
	DE	-Nemačka	1500350		
	AT	-Austrija	1456236		
	MK	-Republika Makedonija	1203050		
	CY	-Kipar	1163746		
	PA	-Panama	1035000		
	SI	-Slovenija	487473		
	KR	-Koreja	438457		

Tabela br. 2.2. Uvoz industrije Republike Srbije po delatnostima i zemljama porekla u 2000. godini

USD

UVOZ INDUSTRIJE UKUPNO			2950511040		
VAĐENJE RUDA I KAMENA			196808712		
PRERAĐIVAČKA INDUSTRIJA			2753702328		
METALSKI SEKTOR			1059411513	35,9	38,5
1.	2.	3.	4.	5.	6.
13		Vađenje ruda metala	43954971	1.60	1.49
	TR	-Turska	12435287		
	CL	-Čile	7657892		
	UA	-Ukrajina	4969547		
	MK	-Republika Makedonija	4954958		
	PE	-Peru	2835255		
	BG	-Bugarska	1749407		
	BA	-Bosna i Hercegovina	1725207		
	MA	-Maroko	1572601		
	RO	-Rumunija	1372138		
	ZA	-Južna Afrika	1043466		
27		Proizvodnja osnovnih metala	194059172	7.05	6.58
	UA	-Ukrajina	31211667		
	RU	-Ruska Federacija	26846550		
	MK	-Republika Makedonija	21941010		
	RO	-Rumunija	16786289		
	DE	-Nemačka	16158014		
	IT	-Italija	13130233		
	BG	-Bugarska	9913140		
	CZ	-Češka Republika	7409622		
	BA	-Bosna i Hercegovina	7099143		
	GR	-Grčka	7089797		
28		Proizvodnja metalnih proizvoda, osim mašina	66956898	2.43	2.27
	DE	-Nemačka	10143296		
	IT	-Italija	10107999		
	CZ	-Češka Republika	7074051		
	RU	-Ruska Federacija	5822787		
	AT	-Austrija	5115845		
	BA	-Bosna i Hercegovina	4185530		
	HU	-Mađarska	4064909		
	MK	-Republika Makedonija	3972613		
	GR	-Grčka	2299954		
	SE	-Švedska	1721850		
29		Proizvodnja ostalih mašina i uređaja	221615448	8.05	7.51
	DE	-Nemačka	57150112		
	IT	-Italija	55890074		
	AT	-Austrija	10341195		
	FR	-Francuska	8205500		
	GB	-Velika Britanija	7064030		
	SE	-Švedska	6836415		
	RU	-Ruska Federacija	5972802		
	CH	-Švajcarska	5828217		

1.	2.	3.	4.	5.	6.
	BY	-Belorusija	5448546		
	US	-SAD	5216498		
30		Proizvodnja kancelarijskih i računskih mašina	50981644	1.85	1.73
	CN	-Kina	10550032		
	AT	-Austrija	8257272		
	US	-SAD	7595209		
	DE	-Nemačka	6395455		
	JP	-Japan	5605094		
	GB	-Velika Britanija	2545609		
	BE	-Belgija	1018182		
	FR	-Francuska	1010199		
	SE	-Švedska	974550		
	KR	-Koreja	947029		
31		Proizvodnja drugih električnih mašina i aparata	54965726	2.00	1.86
	IT	-Italija	7885548		
	DE	-Nemačka	7504943		
	TR	-Turska	4696537		
	BA	-Bosna i Hercegovina	3390680		
	MK	-Republika Makedonija	2875371		
	AT	-Austrija	2743473		
	CZ	-Češka Republika	2403183		
	SE	-Švedska	2337657		
	CN	-Kina	1773892		
	FR	-Francuska	1714229		
32		Proizvodnja radio, TV i komunikacione opreme	62735731	2.28	2.13
	SE	-Švedska	13030124		
	DE	-Nemačka	7502207		
	IT	-Italija	6385059		
	JP	-Japan	5572344		
	US	-SAD	5188816		
	CN	-Kina	4513909		
	FR	-Francuska	3785921		
	AT	-Austrija	3404413		
	GR	-Grčka	2053267		
	KR	-Koreja	1332299		
33		Proizvodnja preciznih i optičkih instrumenata	46793168	1.70	1.58
	DE	-Nemačka	11426426		
	US	-SAD	6314070		
	IT	-Italija	4373327		
	JP	-Japan	3758151		
	AT	-Austrija	3426070		
	NL	-Holandija	3182883		
	CN	-Kina	2209071		
	CH	-Švajcarska	1891330		
	FR	-Francuska	1810855		
	GB	-Velika Britanija	1260765		
34		Proizvodnja motornih vozila i prikolica	287474058	10.44	9.74
	DE	-Nemačka	135274908		
	FR	-Francuska	21004909		

1.	2.	3.	4.	5.	6.
	IT	-Italija	18063839		
	SE	-Švedska	15822678		
	RU	-Ruska Federacija	13072395		
	CZ	-Češka Republika	12957433		
	JP	-Japan	12726965		
	US	-SAD	11811868		
	KR	-Koreja	11039261		
	HU	-Mađarska	5275494		
35		Proizvodnja ostalih saobraćajnih sredstava	29874697	1.08	1.01
	US	-SAD	8702211		
	NO	-Norveška	5133532		
	RU	-Ruska Federacija	4675422		
	FR	-Francuska	1777791		
	AT	-Austrija	1542866		
	MK	-Republika Makedonija	1348381		
	JP	-Japan	1163659		
	CN	-Kina	1080970		
	IT	-Italija	682569		
	CZ	-Češka Republika	647707		

Tabela br. 3.1. Izvoz industrije Republike Srbije po delatnostima i zemljama namene u 2006. godini

USD

IZVOZ INDUSTRIJE UKUPNO			6427900239		
VAĐENJE RUDA I KAMENA			35202075		
PRERAĐIVAČKA INDUSTRIJA			6008252832		
METALSKI SEKTOR			2578831901	40.1	42.9
1.	2.	3.	4.	5.	6.
13		Vađenje ruda metala	15650668	0.26	0.24
	BG	-Bugarska	12187211		
	BE	-Belgija	1274750		
	DE	-Nemačka	1114362		
	CN	-Kina	858809		
	VG	-Devičanska ostrva (Britanska)	103806		
	HU	-Mađarska	33390		
	MK	-Republika Makedonija	28495		
	IN	-Indija	21868		
	ME	-Republika Crna Gora	20057		
	IT	-Italija	7640		
27		Proizvodnja osnovnih metala	1572713477	26.17	24.47
	IT	-Italija	352781941		
	DE	-Nemačka	185891991		
	FR	-Francuska	99201999		
	SI	-Slovenija	94922176		
	RO	-Rumunija	74914911		
	BA	-Bosna i Hercegovina	63911074		
	CZ	-Češka Republika	61542214		
	HR	-Hrvatska	61406919		
	MK	-Republika Makedonija	59540856		
	HU	-Mađarska	59475742		
28		Proizvodnja metalnih proizvoda, osim mašina	169968598	2.83	2.64
	ME	-Republika Crna Gora	23291260		
	BA	-Bosna i Hercegovina	21210866		
	PL	-Poljska	19139814		
	HU	-Mađarska	12024120		
	HR	-Hrvatska	12017791		
	RU	-Ruska Federacija	11830505		
	SI	-Slovenija	10923055		
	AT	-Austrija	9766042		
	FR	-Francuska	7234873		
	MK	-Republika Makedonija	5353251		
29		Proizvodnja ostalih mašina i uređaja	362400471	6.03	5.64
	BA	-Bosna i Hercegovina	43476667		
	RU	-Ruska Federacija	32985614		
	DE	-Nemačka	31725279		
	ME	-Republika Crna Gora	30390013		
	MK	-Republika Makedonija	23322069		
	HR	-Hrvatska	20972815		
	IT	-Italija	18123042		

1.	2.	3.	4.	5.	6.
	SI	-Slovenija	16125848		
	LT	-Litvanija	12959802		
	US	-SAD	12849825		
30		Proizvodnja kancelarijskih i računskih mašina	25401136	0.42	0.40
	ME	-Republika Crna Gora	7224115		
	DE	-Nemačka	4045082		
	BA	-Bosna i Hercegovina	3448242		
	HR	-Hrvatska	1310089		
	CH	-Švajcarska	1210943		
	MK	-Republika Makedonija	1195468		
	AT	-Austrija	823597		
	IT	-Italija	800139		
	CN	-Kina	628703		
	IE	-Irska	600352		
31		Proizvodnja drugih električnih mašina i aparata	210868616	3.51	3.29
	DE	-Nemačka	62709773		
	ME	-Republika Crna Gora	22167542		
		-Bosna i Hercegovina	20834412		
	AT	-Austrija	17399987		
	RU	-Ruska Federacija	17068193		
	HU	-Mađarska	9628870		
	SI	-Slovenija	8344686		
	IT	-Italija	8273871		
	HR	-Hrvatska	6355699		
	FR	-Francuska	5205498		
32		Proizvodnja radio, TV i komunikacione opreme	38483797	0.64	0.60
	ME	-Republika Crna Gora	9946441		
	DE	-Nemačka	5508169		
	BA	-Bosna i Hercegovina	3620571		
	SI	-Slovenija	2513147		
	FR	-Francuska	2305041		
	HU	-Mađarska	2302935		
	HR	-Hrvatska	1626025		
	CN	-Kina	1558493		
	TW	-Tajvan, Kineska Provincija	1028992		
	MK	-Republika Makedonija	957755		
33		Proizvodnja preciznih i optičkih instrumenata	34925422	0.58	0.54
	ME	-Republika Crna Gora	7541611		
	BA	-Bosna i Hercegovina	7478102		
	DE	-Nemačka	2754050		
	SE	-Švedska	2512782		
	RU	-Ruska Federacija	2508200		
	MK	-Republika Makedonija	2439173		
	IT	-Italija	1712168		
	SI	-Slovenija	1394097		
	HR	-Hrvatska	838008		
	FR	-Francuska	707169		

1.	2.	3.	4.	5.	6.
34		Proizvodnja motornih vozila i prikolica	88487436	4.47	1.38
	ME	-Republika Crna Gora	13398173		
	DE	-Nemačka	12121176		
	SI	-Slovenija	11733579		
	BA	-Bosna i Hercegovina	10240311		
	HU	-Mađarska	8262808		
	EG	-Egipat	4337492		
	RU	-Ruska Federacija	3643305		
	HR	-Hrvatska	3461326		
	IT	-Italija	3016808		
	MK	-Republika Makedonija	2836361		
35		Proizvodnja ostalih saobraćajnih sredstava	59932280	1.00	0.93
	NL	-Holandija	23102127		
	AT	-Austrija	7351034		
	IR	-Iran	6292713		
	SI	-Slovenija	3438426		
	BA	-Bosna i Hercegovina	2189352		
	ME	-Republika Crna Gora	2114542		
	HR	-Hrvatska	2100604		
	HU	-Mađarska	1944812		
	NG	-Nigerija	1720028		
	BG	-Bugarska	1087725		

Tabela br. 3.2. Uvoz industrije Republike Srbije po delatnostima i zemljama porekla u 2006. godini

USD

UVOZ INSUSTRIJE UKUPNO			12759746246		
VAĐENJE RUDA I KAMENA			2264593842		
PRERAĐIVAČKA INDUSTRIJA			10495152402		
METALSKI SEKTOR			5419478652	42.5	51.6
1.	2.	3.	4.	5.	6.
13		Vađenje ruda metala	346442368	3.3	2.72
	UA	-Ukrajina	120353152		
	BG	-Bugarska	100356360		
	RU	-Ruska Federacija	52535373		
	CL	-Čile	19640494		
	RO	-Rumunija	17201035		
	TR	-Turska	7591459		
	GE	-Gruzija	7335449		
	BR	-Brazil	5340521		
	GR	-Grčka	3749784		
	AM	-Armenija	3164525		
27		Proizvodnja osnovnih metala	1103630016	10.51	8.65
	RU	-Ruska Federacija	154221877		
	UA	-Ukrajina	109243684		
	BG	-Bugarska	94549981		
	IT	-Italija	83952927		
	SK	-Slovačka	78502047		
	DE	-Nemačka	67851465		
	BA	-Bosna i Hercegovina	54721994		
	MK	-Republika Makedonija	47230508		
	ME	-Republika Crna Gora	43683869		
	GE	-Gruzija	43460838		
28		Proizvodnja metalnih proizvoda, osim mašina	346620541	3.30	2.72
	DE	-Nemačka	55263829		
	IT	-Italija	51100479		
	CN	-Kina	30847386		
	SI	-Slovenija	28005184		
	AT	-Austrija	17539202		
	HU	-Mađarska	17351672		
	BA	-Bosna i Hercegovina	13251969		
	HR	-Hrvatska	11859605		
	GR	-Grčka	11774994		
	TR	-Turska	10094957		
29		Proizvodnja ostalih mašina i uređaja	1299258948	12.38	10.18
	DE	-Nemačka	273854779		
	IT	-Italija	248178644		
	SI	-Slovenija	95600956		
	CN	-Kina	80046246		
	AT	-Austrija	78088475		
	GB	-Velika Britanija	44625375		
	FR	-Francuska	41864895		

1.	2.	3.	4.	5.	6.
	US	-SAD	37862217		
	TR	-Turska	37466261		
	HR	-Hrvatska	28444401		
30		Proizvodnja kancelarijskih i računskih mašina	279278269	2.66	2.19
	CN	-Kina	102162782		
	DE	-Nemačka	27218784		
	JP	-Japan	19135086		
	IE	-Irska	17312973		
	MY	-Malezija	11768451		
	KR	-Koreja	9858463		
	US	-SAD	9029168		
	TW	-Tajvan, Kineska Provincija	8259673		
	HU	-Mađarska	7443377		
	CZ	-Češka Republika	7304012		
31		Proizvodnja drugih električnih mašina i aparata	319570249	3.04	2.50
	DE	-Nemačka	51711087		
	CN	-Kina	31555083		
	IT	-Italija	30217454		
	AT	-Austrija	20170217		
	SI	-Slovenija	19592855		
	BA	-Bosna i Hercegovina	14947462		
	HU	-Mađarska	14607449		
	HR	-Hrvatska	13053169		
	SE	-Švedska	11397927		
	FR	-Francuska	9833563		
32		Proizvodnja radio, TV i komunikacione opreme	410299346	3.91	3.26
	CN	-Kina	112056910		
	HU	-Mađarska	33381743		
	DE	-Nemačka	31450158		
	SE	-Švedska	30809778		
	MY	-Malezija	19663494		
	KR	-Koreja	18277843		
	JP	-Japan	18269253		
	US	-SAD	14778636		
	FR	-Francuska	13785874		
	TW	-Tajvan, Kineska Provincija	12555734		
33		Proizvodnja preciznih i optičkih instrumenata	289721796	2.76	2.27
	DE	-Nemačka	63572881		
	US	-SAD	46833761		
	JP	-Japan	25415459		
	IT	-Italija	24696970		
	CN	-Kina	23490297		
	AT	-Austrija	11300272		
	FR	-Francuska	10009192		
	CH	-Švajcarska	9529723		
	GB	-Velika Britanija	7923503		
	SI	-Slovenija	7660176		

1.	2.	3.	4.	5.	6.
34		Proizvodnja motornih vozila i prikolica	955381721	9.10	7.49
	DE	-Nemačka	344147712		
	FR	-Francuska	126045439		
	IT	-Italija	119162746		
	RO	-Rumunija	52721012		
	CZ	-Češka Republika	39643319		
	JP	-Japan	32720204		
	KR	-Koreja	27703094		
	NL	-Holandija	25217437		
	SE	-Švedska	19756294		
	TR	-Turska	19442039		
35		Proizvodnja ostalih saobraćajnih sredstava	69275398	0.66	0.54
	CZ	-Češka Republika	9067202		
	CN	-Kina	8937823		
	JP	-Japan	7401721		
	US	-SAD	6886239		
	SI	-Slovenija	6803113		
	RO	-Rumunija	4683079		
	IT	-Italija	4469505		
	FR	-Francuska	3519893		
	DE	-Nemačka	2743435		
	SE	-Švedska	2049712		

Komparativna analiza performansi metalnog sektora Srbije

6.1. Uvod

Osnovni iskaz uspešne (nacionalne) privrede, sektora (u našem slučaju metalnog sektora) i preduzeća je *proizvodnja pravih dobara u pravoj količini i po pravim troškovima*. Performanse nacionalne privrede, sektora i preduzeća su u krajnjoj instanci izraz nacionalne zainteresovanosti za ovaj problem. Njihove dobre performanse su rezultat uspešnog i efikasnog društveno-ekonomskog upravljanja na makro, mezo i mikronivou. U skladu sa ovim konceptom, problem performansi treba posmatrati u tri nivoa po sledećem redosledu prioriteta:

- na nivou preduzeća - mikroekonomske performanse,
- na nivou delatnosti (u ovom slučaju metalnog sektora) – mezoekonomske performanse, i
- na nivou države – makroekonomske performanse.

Sa jačanjem megaprivreda, kao što su Evropska Unija, Kina, Japan sa svojim bliskim okruženjem (pre svega, Republika Koreja i Tajvan, Kineska provincija), SAD sa Kanadom i Meksikom, potrebno je na određeni način uključiti i ovaj faktor u određivanju performansi nacionalnih privreda, sektora i preduzeća.

Za merenje performansi nacionalnih privreda, sektora i preduzeća mogu se koristiti razne metodologije. Na ovom mestu, treba istaći da je merenje performansi nacionalnih privreda, sektora i preduzeća u funkciji komparativne analize konkurentnosti u globalnoj privredi preuzela primat u području primenjene ekonomije. U analizi dinamike i trendova razvoja performansi pokazale su se veoma čvrste veze koje postoje između navedena tri (odnosno u slučaju Evropske Unije, četiri) nivoa. Naime, u globalnoj privredi konkurentnost je dinamičan proces u kome učestvuju svi igrači – međunarodne regionalne privrede, nacionalne privrede, sektori i pojedinačna preduzeća. Zbog toga konkurentnost nije *igra sa nultom sumom* u kojoj se unapređenje konkurentnosti jedne nacionalne privrede, sektora ili preduzeća ostvaruje pod uslovom slabljenja konkurentnosti neke druge nacionalne privrede, sektora ili preduzeća. Upravo, u ovoj činjenici treba tražiti uzroke za (naravno, postepeno i neravnomerno) napuštanje subvencija, carina, a danas sve više i niskih nadnica kao aktivnih mera ekonomske, posebno industrijske politike u funkciji podsticanja izvoza. Zbog toga, u analizi nije moguće razvijati makro, mezo i mikroekonomsku komponentu performansi, odnosno analiza performansi u funkciji određivanja globalne konkurentnosti se mora izvesti kroz sveobuhvatnu ekonomsku analizu i ekspertizu. Ustvari, performanse jedne nacionalne privrede, sektora i preduzeća su samo iskaz delovanja niza institucija, politika i faktora proizvodnje i privrednog razvoja. Ovaj pristup je ustvari, dopuna neo-klasičnog pristupa, koji je u teoriji i praksi privrednog razvoja naglasak stavljao na investicije u proizvodni kapital i fizičku infrastrukturu. Pošto su brojni primeri (u koje spada i Srbija) pokazali da ova ulaganja nisu imala željeni efekat - u analizu performansi uključeni su dodatni elementi, kao što su: demografski (posebno tzv. humani) kapital, tehnički progres, makroekonomska stabilnost, korporativno upravljanje, institucionalna uređenost, funkcionisanje pravne države, postojanje korupcije i slično.

U ovom kontekstu, razmatranje performansi metalnog sektora u Srbiji ima naučnog smisla, samo u okvirima komparativne analize položaja nacionalne privrede u globalnoj privredi, a ne u komparativnoj analizi sa performansama istih ili sličnih proizvodnji u drugim državama u bližem ili daljem okruženju. Postoje najmanje tri razloga za ovaj pristup. Prvi i osnovni je opšteg karaktera i važi za sve nacionalne privrede. Metalni sektor je najkompleksniji proizvodni (pod)sistem u okvirima (svake) nacionalne privrede, koji je mnogobrojnim vezama povezan, kako sa unutrašnjim

aktivnim elementima, tako i sa praktično svim aktivnim elementima drugih proizvodnih (pod)sistema i (pod)sistema društvene nadgradnje. Zbog toga, svaka nedostajuća dimenzija u smislu nepostojanja ili slabog funkcionisanja neke unutrašnje ili spoljne povratne veze ima krupne posledice na njegove performanse²². Drugo, kao što je već više puta navedeno, za Srbiju kao malu i siromašnu zemlju, koja ne raspolaže sa tzv. ultimativnim resursima, je sasvim svejedno šta će proizvoditi od metalnih dobara, pod uslovom da je njihova proizvodnja konkurentna na globalnom tržištu, odnosno, pre svega na Unutrašnjem tržištu Evropske Unije. Treće, Srbija spada u najveće gubitnike globalizacije i (post)socijalističke tranzicije. Srbija je zbog kašnjenja u realizaciji reformi i strukturnog prilagođavanja, jedna od najnerazvijenijih post-socijalističkih privreda, u kojoj je (kao što će se se videti u tački 6.2.) u 2007. godini ostvareno samo 63% od maksimalne vrednosti bruto-društvenog proizvoda i 45% od maksimalnog fizičkog obima industrijske proizvodnje u predtranzicionom periodu. Pošto su sve relevantne zemlje za analizu obnovile proizvodnju iznad predtranzacionog maksimuma, direktna komparativna analiza performansi nema naučnog smisla, posebno u svetlu činjenice određivanja parametara robnog izvoza izvedenog u petom poglavlju.

U izloženom kontekstu, razmatranje performansi metalnog sektora u Srbiji ima naučnog smisla samo u kontekstu realizacije dva, od mnogobrojnih uslova za uspešnu evropsku integraciju Srbije: (1) sticanja sposobnosti za ekonomski racionalno učešće u utakmici na Unutrašnjem tržištu metalnih dobara Evropske Unije i (2) stvaranja ekonomskih i tehničkih uslova za implementaciju (mnogobrojnih, kompleksnih i skupih) zahteva (u obliku standarda, direktiva i preporuka) sadržanih u tzv. zajedničkim pravnim tekovinama (*acquis commmunautaire*) Evropske Unije. U skladu sa tim, izložiće se: (1) aktuelna ekonomska situacija i njene refleksije na rezultate privrednog razvoja u Srbiji, (2) iskustva tranzicije industrija 10 bivših evropskih socijalističkih država Centralne i Istočne Evrope u procesu njihove pripreme za pridruživanje Evropskoj Uniji, (3) konkurentnost Srbije prema metodologiji Svetskog ekonomskog foruma i (4) autorovo viđenje problema - “Kako izaći iz aktuelnog stanja smanjivanja konkurentnosti realne privrede na relativnoj skali merenja njenih performansi u funkciji određivanja globalne konkurentnosti?”.

6.2. Aktuelna ekonomska situacija i njene refleksije na privredni rast i strukturno prilagođavanje u Srbiji

Kao što je u uvodu ovog poglavlja navedeno, razmatranje performansi metalnog sektora ima naučnog smisla, pre svega u kontekstu realizacije dva, od mnogobrojnih uslova za evropsku integraciju Srbije – od kojih je primarni, sticanje sposobnosti metalnog sektora za ekonomski racionalno učešće u utakmici na Unutrašnjem tržištu Evropske Unije i sekundarni, koji je direktno vezan za ispunjenje prvog, a to je stvaranje ekonomskih i tehničkih uslova za preuzimanje obaveza koje proističu iz zajedničkih pravnih tekovina (*acquis commmunautaire*) Evropske Unije. Ključ je svakako stvaranje uslova za osiguranje stabilnog rasta izvoza metalnih dobara na to područje, koji se u svetlu promena odnosa na globalnom tržištu mora dopuniti sa dva dodatna cilja, dinamičnim rastom izvoza metalnih dobara na tržišta glavnih snabdevača energijom i sirovinama (a to je u našem slučaju, zbog geografske lokacije i malih realnih manevarskih mogućnosti u izboru spoljnih partnera – Rusija i druge zemlje ZND-a) i novoundustrijalizovanih zemalja Jugoistočne Azije (to je u prvom redu Kina, iz koje uvoz za Srbiju, slično većini zemalja u razvoju koje su prihvatile neo-liberalizam kao paradigmu svog funkcionisanja, postaje sve važniji faktor unutrašnje (krhke) socijalno-ekonomske stabilnosti i razvoja tercijarnog sektora, ali i Japana i njegovog bliskog okruženja, ako postoje stvarne želje za uključenje metalnog sektora u projekte razvoja visokih

---

²² Upravo je Srbija karakterističan (negativan) primer. Srbija po nivou BDP/pc od 4.220 US\$ u 2007. godini zauzima oko 65. mesta u uzorku od 131. zemlje koje ostvaruju preko 95% svetske proizvodnje, dok po paritetu kupovne moći (tzv. PPP) sa oko 7.000 US\$ zauzima oko 85. mesta, dok je njena privreda po konkurentnosti na 91. mestu. To direktno ukazuje da je položaj Srbije po tržišnom kursu (koji na određen način prezentira unutrašnju strukturu cena u odnosu na vodeću svetsku privredu - SAD), znatno povoljniji od njenog nivoa konkurentnosti, što indirektno sugeriše slabo funkcionisanje povratnih veza u nacionalnom privrednom sistemu, kao i njegovih veza sa drugim (nacionalnim) društvenim sistemima.

tehnologija i globalne industrijske superstrukture). Kao što smo videli, stvarna kretanja, su veoma daleko od deklariranih ciljeva i zadataka (koji su i formalno ugrađeni u Nacionalnu strategiju razvoja za period od 2006. do 2012. godine i koji se sa manje ili više konzistentnosti ponavljaju i u tzv. memorandumima za narednu budžetsku godinu i srednjoročni period). Iako su u toku 2001/2002. godine uspešno eliminisana brojna spoljna i unutrašnja ograničenja, čime je uspostavljena relativna makroekonomska ravnoteža u domenu cena i deviznog kursa, robni izvoz metalnog sektora stagnira (u smislu njegove participacije u stvaranju nove vrednosti i pokrivanja uvoza) sa strukturom (po stepenu obrade) iz kraja pedesetih i početka šesdesetih godina prošlog stoleća, što je naravno u uslovima visokog rasta uvoza počelo da stvara neprihvatljivo visoki nivo deficita u spoljnotrgovinskom (i platnom) bilansu.

Sve to upućuje, da se model privrednog rasta koji se koristi u Srbiji od 2001. godine zasniva na rastu domaće potrošnje, pre svega, javnog sektora i stanovništva, a ne investicija u proizvodne (produktivne) sektore i izvoza. Iskustvo, u koja treba uključiti i analizu nacionalnih događanja iz bliže i dalje prošlosti, pokazuju da se takav model ne može održati u dužem periodu i da ćemo se pre ili kasnije suočiti sa rigidnim platno-bilansnim ograničenjima i malim mogućnostima servisiranja spoljnog i unutrašnjeg duga. Neke informacije, koje svoje izvorište imaju u jednom (neoficijelnom) delu naučnih i stručnih krugova, sugerišu da se Srbija nalazi negde blizu ove granice, dok oficijelni kreatori nacionalne makroekonomske politike i makromenadžmenta tranzicije smatraju da opasnost od spoljne finansijske krize ne postoji, odnosno da rizike na ekonomska kretanja u kratkom i srednjem roku treba vezivati, pre svega, za događanja na unutrašnjoj političkoj sceni²³.

Kakav je relativni položaj Srbije u novoj evropskoj društveno-ekonomskoj konstelaciji? Performanse privrede Srbije mogu se meriti u različitim kontekstima – u poređenju sa starim državama članicama Evropske Unije (tzv. EU-15), sa deset (bivših) evropskih socijalističkih država novim članicama Evropske Unije (tzv. CEE-10) ili sa njihovim užim krugom – tzv. evropskim šampionima tranzicije (Češka Republika, Mađarska, Poljska, Slovačka i Slovenija, tzv. TC-5). Međutim, kao što je navedeno u uvodu, ovo poređenje ne znači ništa u naučnom smislu, zbog ogromnih razlika u performansama koje su formirane u periodu posle 1990. godine. Zbog toga je odabran pristup u kome je za komparativnu analizu uzeta grupa zemalja, koje su delile sličnu geopolitičku poziciju na početku tranzicije (Hrvatska i Slovenija) i dva suseda (Mađarska i Rumunija) čije su privrede na početku tranzicije objektivno bile ispod performansi privrede Srbije.

U Tabeli br. 6.2.1. data je vremenska serija osnovnih makroekonomskih agregata - bruto-društvenog proizvoda (u odnosu na startnu 1989. godinu) i stopa inflacije i stopa privrednog rasta za

---

²³ Iako izlazi iz okvira ovog istraživanja, očigledno je da se u Srbiji implicitno primenjuje model konvergencije, koji inače prevladava kod većine evropskih (post) socijalističkih država, a koji se zasniva na ubrzanju rasta na osnovu visokog deficita platnog bilansa, rasta spoljnog duga i integracije nacionalnog u međunarodni finansijski sistem. Ovaj model se realizuje po preporukama Međunarodnih ekonomskih organizacija na osnovu analize da postoji visoki nivo pozitivne korelacije između spoljne zaduženosti malih (i nekada nerazvijenih) evropskih zemalja sa dostignutim nivoom privrednog razvoja i strukturnog prilagođavanja. U ovom okviru, otvara se problem merenja makroekonomske stabilnosti pomoću standardnih pokazatelja (stope privrednog rasta, stope nezaposlenosti, stope inflacije i deficita platnog bilansa) u koje spadaju i autorovi pokušaji, videti, na primer u: Adžić, S. (2007), *Economic Policy and Initiation of Development Cycle*, u Zborniku: "International Conference: Contemporary Challenges of Theory and Practice in Economics: Economic Policy and the Development in Serbia - Proceedings", pp. 4-5.), odnosno određivanja opasnosti od spoljne zaduženosti na usporavanje ili blokadu razvoja na osnovu odnosa između spoljnog duga i BDP, spoljne zaduženosti i izvoza i učešća otplata za spoljne dugove u prihodima od izvoza. Prema protagonistima nove škole mišljenja, za merenje opasnosti od spoljne zaduženosti potrebno je uvesti dodatne pokazatelje, koji su vezani za strukturu i ročnost krakoročnih spoljnih dugova banaka (a time u našem slučaju i stanovništva) i preduzeća i neto deviznih rezervi. Realna događanja u sferi javne potrošnje i upravljanja tokovima kapitala, sugerišu da kreatori (nacionalne) makroekonomske politike smatraju da, i pored visokog deficita platnog bilansa i dinamičnog rasta spoljne zaduženosti privrede i stanovništva u inostranstvu, ne postoji direktna opasnost od izbijanja finansijske krize u doglednoj budućnosti, koja bi mogla nastati zbog usporavanja ili preokreta u tokovima međunarodnog kapitala u Srbiji. No, u svakom slučaju, to ne znači da Srbiji (po autorovom mišljenju, ali i po mišljenju Međunarodnog Monetarnog Fonda) nisu potrebni konzervativnija politika javnih rashoda i intenzivnija strukturna politika i strategija (realnih) institucionalnih reformi u funkciji unapređenja konkurentnosti privrede i preorijentacije (nacionalne) preduzetničke energije u realni sektor.

period od 1990. do 2007. godine za ove države. Komparativna analiza ukazuje da je Srbija u 2007. godini dostigla oko 66% od bruto-društvenog proizvoda iz 1989. godine, odnosno, oko 63% od predtranzicionog maksimuma ukupne proizvodnje ostvarene u 1986. godine. Još je nepovoljnije stanje u industriji koja je u 2007. godini ostvarila oko 45% od predtranzicionog maksimuma industrijske proizvodnje iz 1987/88. godine. Prema tome, svaka korektna naučna analiza performansi privrede Srbije mora početi od činjenice da se nacionalna ekonomija, po ključnim makroekonomskim pokazateljima, kao što su bruto-društveni proizvod, zaposlenost, produktivnost, proizvodnja u realnom sektoru i izvoz roba i usluga, nalazi tamo gde je bila početkom sedamdesetih godina prošlog stoleća. Još je pogubnija činjenica da će sa prosečnom stopom privrednog rasta iz perioda od 2001. do 2007. godine, trebati još oko deset godina da se obnovi nivo proizvodnje u realnom sektoru do predtranzicionog maksimuma.

Tabela br. 6.2.1. Bruto-društveni proizvod, inflacija i stopa privrednog rasta od 1989 do 2007. godine u Srbiji, Hrvatskoj, Mađarskoj, Rumuniji i Sloveniji

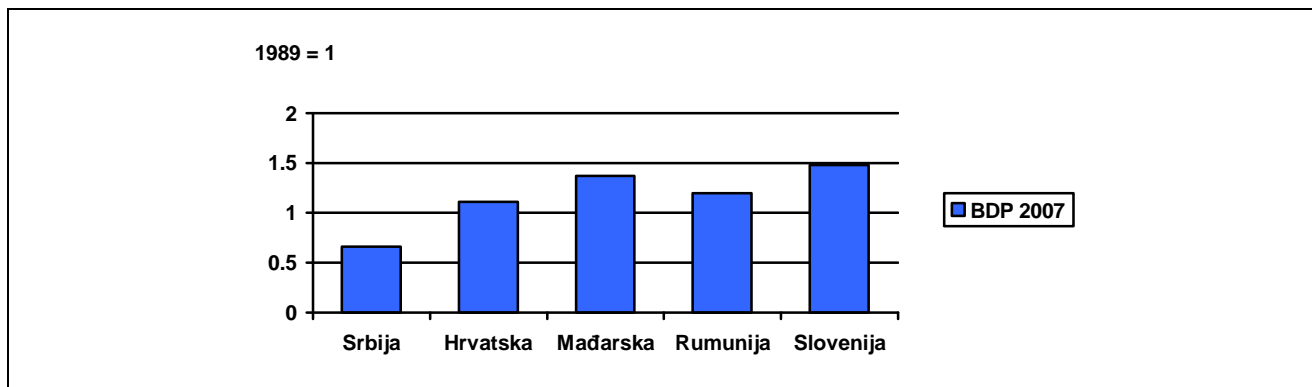
God.	Srbija			Hrvatska			Mađarska			Rumunija			Slovenija		
	BDP 1989 =1,0	Stopa inflac. (%)	Stopa rasta (%)	BDP 1989 =1,0	Stopa inflac. (%)	Stopa rasta (%)	BDP 1989 =1,0	Stopa inflac. (%)	Stopa rasta (%)	BDP 1989 =1,0	Stopa inflac. (%)	Stopa rasta (%)	BDP 1989 =1,0	Stopa inflac. (%)	Stopa rasta (%)
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.
1990	0,92	580,4	-7,9	0,92	n/p	-7,1	0,96	28,9	-3,5	0,94	5,1	-5,7	0,92	n/p	-7,5
1991	0,81	118,1	-11,6	0,73	123	-21,1	0,85	35,0	-11,0	0,82	170,2	12,9	0,84	115,0	-9,0
1992	0,58	Hiper	-27,9	0,64	666,5	-11,7	0,82	23,0	-3,1	0,74	210,4	-8,8	0,79	207,3	-5,5
1993	0,40	Hiper	-30,8	0,59	1.517	-8,0	0,81	22,5	-0,6	0,76	256,1	1,5	0,81	32,9	2,8
1994	0,41	3,3	2,5	0,63	97,6	5,9	0,84	18,8	2,9	0,79	136,7	3,9	0,86	21,0	5,3
1995	0,44	78,6	6,1	0,67	2,0	6,8	0,85	28,2	1,5	0,84	32,3	7,1	0,89	13,5	4,1
1996	0,47	94,3	7,8	0,71	3,5	5,9	0,86	23,6	1,3	0,88	38,8	3,9	0,93	9,9	3,7
1997	0,51	21,3	9,0	0,76	3,6	6,8	0,90	18,3	4,6	0,82	154,8	-6,1	0,97	8,4	4,8
1998	0,52	29,5	1,9	0,78	5,7	2,5	0,95	14,3	4,9	0,78	59,1	-4,8	1,01	8,0	3,9
1999	0,43	37,1	-18	0,77	4,0	-0,9	0,99	10,0	4,2	0,77	45,8	-1,1	1,06	6,2	5,4
2000	0,45	60,4	5,2	0,79	4,6	2,9	1,04	9,8	5,2	0,79	45,7	2,1	1,11	8,9	4,1
2001	0,47	91,1	5,1	0,83	3,8	4,4	1,08	9,2	4,1	0,83	34,5	5,7	1,14	8,4	3,1
2002	0,50	21,2	4,5	0,87	1,7	5,6	1,13	5,3	4,4	0,88	22,5	5,1	1,19	7,5	3,7
2003	0,51	11,3	2,4	0,92	1,8	5,3	1,18	4,7	4,2	0,92	15,3	5,2	1,22	5,6	2,8
2004	0,55	9,5	8,4	0,96	2,1	4,3	1,23	6,8	4,8	1,00	11,9	8,5	1,27	3,6	4,4
2005	0,59	17,2	6,3	1,00	3,3	4,3	1,28	3,6	4,1	1,04	9,5	4,1	1,33	2,5	4,1
2006	0,62	12,5	5,7	1,06	3,2	4,8	1,33	3,9	3,9	1,12	6,6	7,7	1,40	2,5	5,7
2007	0,66	11,4	7,0	1,11	2,3	5,5	1,37	7,8	2,5	1,20	7,0	6,5	1,48	3,2	5,5

I, ovi skromni rezultati su (slično drugim evropskim (post)socijalističkim državama iz grupe CEE-10) ostvareni, prvenstveno, zaduživanjem u inostranstvu. No, postoje suštinska razlika između Srbije i država-članica CEE-10. U državama-članicama CEE-10, liberalizacija i integracija su povećali potrebe za investicijama u visokotehnološkim industrijama (prvenstveno u automobilskoj industriji – koja sa aspekta nasleđenih industrijskih struktura ima ovo obeležje – primedba autora)²⁴, fizičku infrastrukturu (prvenstveno, novogradnju i modernizaciju putne mreže) i sektoru usluga. Naravno da su i ovde, kao i u Srbiji, potrošačke aspiracije i očekivani brzi rast dohotka održavale sve oblike lične i javne potrošnje srazmerno visokim (u odnosu na tekuću novostvorenu vrednost). To je rezultiralo visokim deficitima na tekućem računu platnog bilansa i rastom spoljne

²⁴ Posle 2000. godina proizvodnja saobraćajnih sredstava u CEE-10 je ostvarila prosečan rast od 20% godišnje, stvarajući u 2006. godini 10% nove vrednosti u industriji regiona. U ovom regionu je 2006. godine proizvedeno četiri miliona putničkih automobila (16% evropske proizvodnje). Vrednost izvoza je od 2000. do 2006. godine utrostručena (sa 20 milijardi na 60 milijardi evra). Ova industrija se razvila pod jakim uticajem SDI sledećih kompanija: Volkswagen, Renault, Peugeot-Citroen, Fiat, General Motors, Ford, Toyota, Hundai-KIA, Suzuki. Gde se u ovom procesu nalazi Srbija? Od svih navedenih lidera u državama-članicama CEE-10, pre 1990. godine bio je prisutan samo Fiat, dok je Srbija imala razvijene proizvodno-tehnološke veze i sa Fiat-om i General Motors-om (Opel-om). Pravo pitanje je zašto su posle 1990. godine u Mađarskoj (koja nije imala uopšte proizvodnju putničkih automobila) osnovane afilijacije čak četiri velika svetska proizvođača, dok je u Slovačkoj, ulaskom novih lidera automobilske industrije, u 2006. godini ostvarena proizvodnja od 105 putničkih automobila na 1.000 stanovnika (svetski lider), dok je to u potpunosti izostalo u Srbiji, gde je proizvodnja putničkih automobila u ovom periodu smanjena za više od 13 puta. Odgovor na ovo pitanje je istovremeno i odgovor na pitanje - "Zašto se Srbija po performansama metalnog sektora nalazi na samom dnu svetske lestvice država koje imaju prerađivačku industriju?"

zaduženosti, koja je u skladu sa paradigmama funkcionisanja tržišnih privreda locirana, uglavnom na preduzeća i banke (odnosno građane čija se potrošnja podržava intenzivnim uvozom potrošnih dobara i zaduživanjem). U okvirima ove strategije, postoje velike razlike (Tabela br. 6.2.2).

Grafikon 6.2.1. Bruto-društveni proizvod u 2007. godini

Grafikon 6.2.2. Stope rasta bruto-društvenog proizvoda u periodu od 1990. do 2007. godine

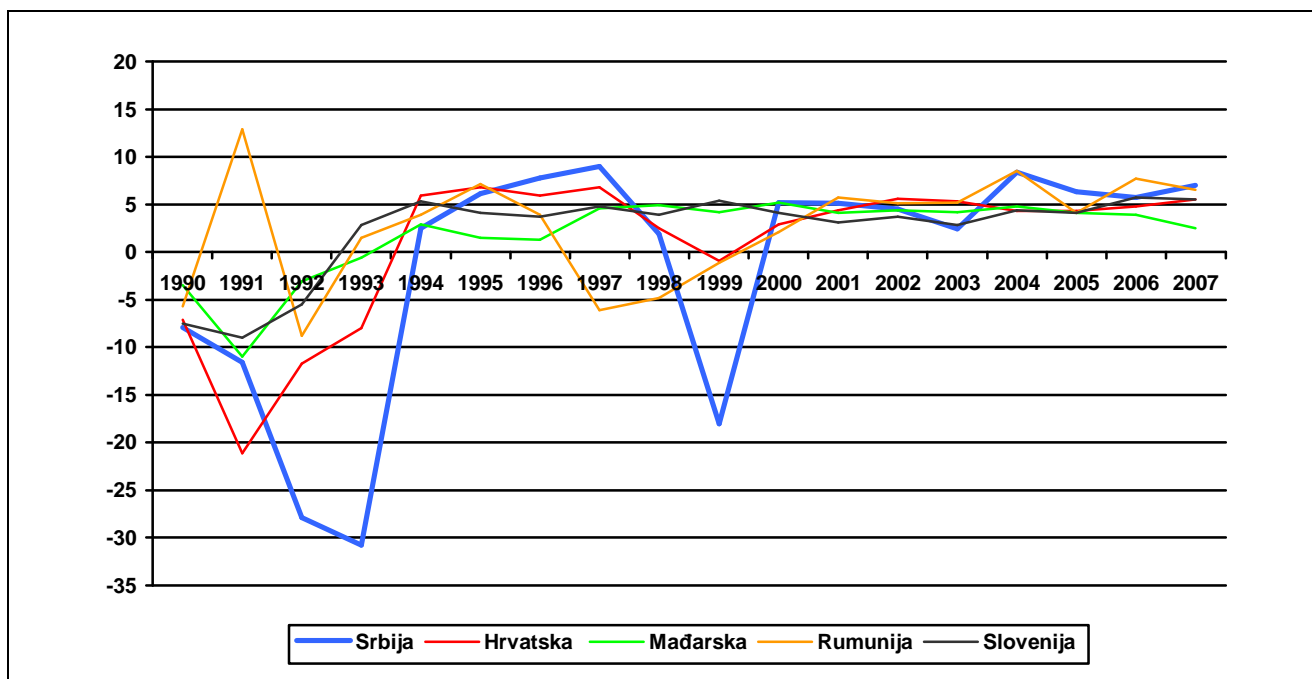

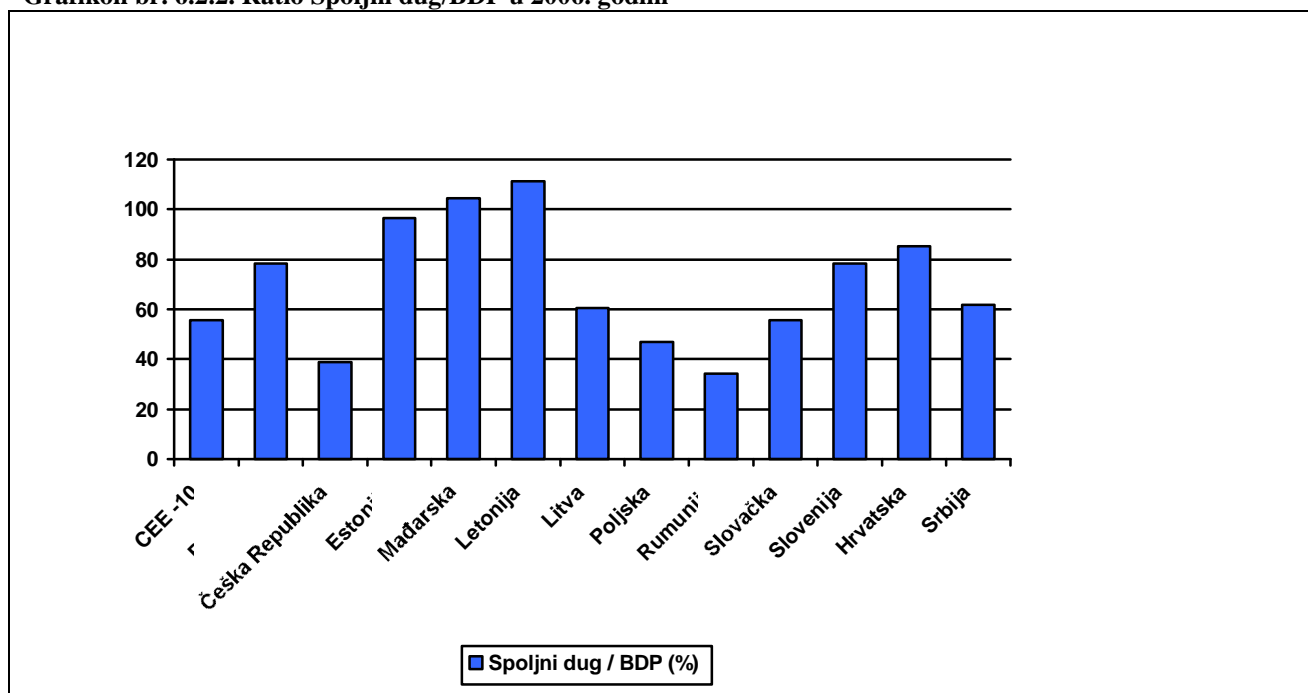
Tabela br. 6.2.2. Osnovni pokazatelji spoljne zaduženosti država CEE-10, Hrvatske i Srbije u 2006. godini

	Spoljni dug / BDP (%)	Spoljni dug / Izvoz (%)	Otplata/ Izvoz (%)	Prosečni saldo Tekućeg platnog bilansa 2001-2006 (%)
1.	2.	3.	4.	5.
CEE-10	55,7	117,9	21,0	...
Bugarska	78,4	128,8	24,9	- 9,0
Češka Republika	38,8	48,5	6,6	- 4,9
Estonija	96,4	107,5	14,6	-10,8
Mađarska	104,5	121,4	13,2	- 7,3
Letonija	111,3	200,7	...	- 11,4
Litva	60,6	81,8	16,3	- 6,7
Poljska	47,0	121,0	...	- 2,6
Rumunija	34,3	106,1	19,5	- 7,5
Slovačka	55,7	63,8	5,2	- 6,0
Slovenija	78,5	120,8	18,4	- 1,1
Hrvatska	85,4	171,0	29,2	- 6,1
Srbija	61,7	293,3	...	- 8,2

Izvor: EBRD Transition Report, EUROSTAT

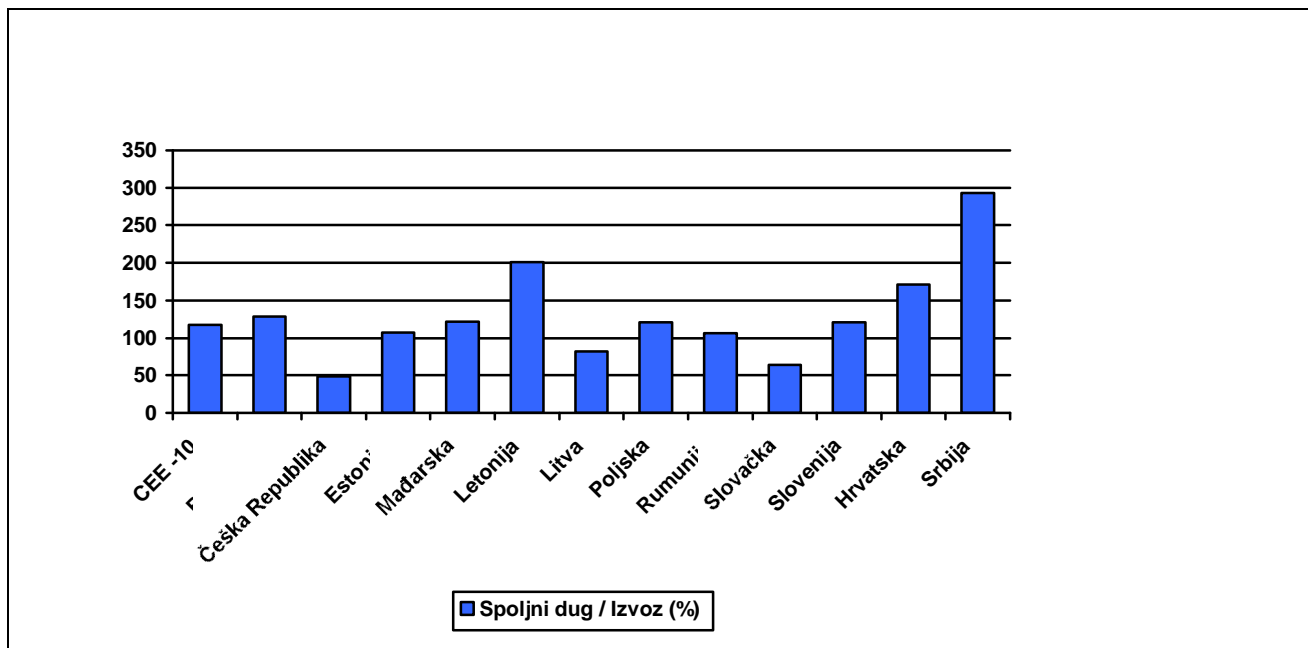
Na jednom polu su Estonija i Letonija, koje su u periodu od 2001. do 2006. godine imale prosečan (godišnji) deficit platnog bilansa veći od 10% BDP. Na drugom polu su Slovenija i Poljska koje su imale relativno mali platni deficit i za koje je očigledno da su strukturne reforme realizovali prevashodno korišćenjem unutrašnjih resursa. Posebno se izdvaja slučaj Češke Republike i Slovačke, koje i pored relativno visokog deficita platnog bilansa imaju mali spoljni dug i učešće otplata u izvozu. Osnovni razlog je u potpunoj obnovi njihovih realnih sektora, posebno industrija koje su skoro potpuno integrisane u industrijski sistem Evropske Unije.

Grafikon br. 6.2.2. Ratio Spoljni dug/BDP u 2006. godini

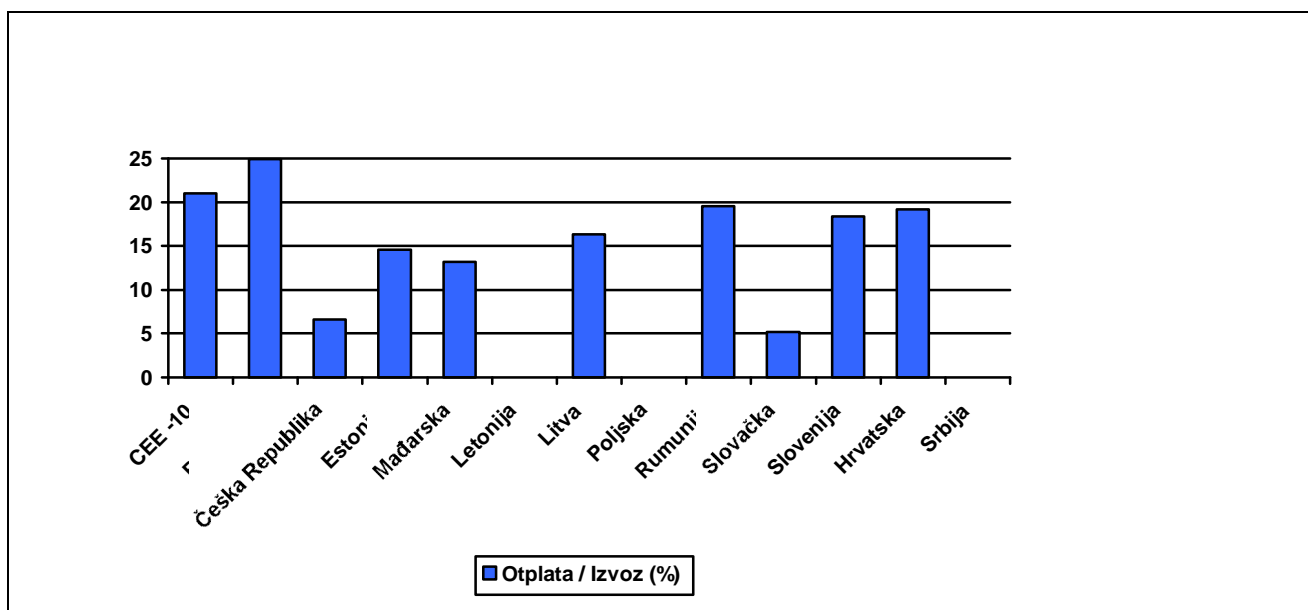

Grafikon br. 6.2.3. Ratio Spoljni dug/Izvoz u 2006. godini

Grafikon br. 6.2.4. Ratio Otplata spoljnog duga/Izvoz u 2006. godini

Da vidimo gde je Srbija? Očigledno je da Srbija pripada grupi zemalja u kojima se unutrašnje potrošačke aspiracije i na tome zasnovani privredni rast i strukturna pomeranja u korist razvoja tercijarnog sektora (prvenstveno, trgovine na malo!) finansiraju iz spoljnih izvora. Relativno mali odnos između spoljnog duga i bruto-društvenog proizvoda je samo iskaz zakasnele tranzicije. Kretanja na planu deficita platnog bilansa u periodu od 2005. do 2007. godine, kao i projekcije za naredni period, ukazuju da smo već nadmašili Letoniju i Estoniju u pogledu intenziteta i dinamike spoljnog zaduživanja i da ćemo do 2010. godine preći u kategoriju država sa najvećim učešćem spoljnog duga u bruto-društvenom proizvodu. Ekstremno visoki odnos između vrednosti spoljnog duga i izvoza (najveći na uzorku) ukazuje na veoma nisku integraciju realnog sektora u međunarodno okruženje. Ovo indicira sporu konvergenciju unutrašnje proizvodne strukture, odnosno nisku efikasnost strukturnih i institucionalnih reformi u domenu iskorišćavanja pogodnosti koje su ostvarene posle političkih promena od 5. oktobra 2000. godine u pogledu privlačenja domaćih i stranih direktnih investicija u izvozne industrije i osvajanja novih tržišta na otvorenim

segmentima Unutrašnjeg tržišta Evropske Unije. Da se radi o veoma ozbiljnom problemu, koji se ne sme vezivati samo za probleme oko uslova i dinamike uključivanja u evropske integracione procese i sa time vezanim političkim previranjima, ukazuje činjenica da metalski sektor nije iskoristio ni nešto ranije dobijene pogodnosti na tržištu Rusije, a pre toga i na tržištu Kine (tzv. naftni aranžman).

Očigledno je da realni sektor (u kome metalski sektor treba da pored agro-industrijskog kompleksa ima ključnu ulogu) Srbije mora krenuti putem unapređenja performansi. Većinu problema koji su prepreka strukturnom prilagođavanju realnog sektora u funkciji rasta izvoza nije moguće rešiti u kratkom roku. Sa druge strane, oni se bez unutrašnje koordinisane sinhronizacije reformi institucija tržišne infrastrukture²⁵ i infrastrukture za javnu regulaciju privrede i privrednog razvoja²⁶ i promena u sadržaju ciljeva i akcija ekonomske politike²⁷, neće rešiti sami po sebi. To se posebno odnosi na problem precenjenosti vrednosti domaće valute, koja se često percipira kao ključna direktna prepreka konkurentnosti na globalnom tržištu, a zbog rasta liberalizacije uvoza i politike fiksnog deviznog kursa u funkciji smanjivanja unutrašnjih inflacionih pritisaka, kao i sve veća prepreka konkurentnosti na unutrašnjem tržištu. No, o nalaženju rešenja za napuštanje režima fiksnog deviznog kursa se veoma malo stručno raspravlja, iako je očigledno da ga na primer, ključna ekonomska velesila SAD, ali i mnoge druge zemlje (uključujući i Sloveniju koja je do uvođenja evra kao regularnog platežnog sredstva, koristila blagu verziju kontinualne politike klizajućeg kursa svoje nacionalne valute u funkciji održavanja spoljne konkurentnosti nacionalne privrede, naravno uz zadržavanja rasta cena u prihvatljivim granicama drugim merama ekonomske politike) ne primenjuju, bar ne toliko dosledno, koliko ga primenjuje Narodna Banka Srbije. Razlog je svakako u odgovoru na pitanje – “Ko primenom politike dinamičnijeg prilagođavanja deviznog kursa dobija, a ko gubi?”. Promene bi, naravno išle u korist izvoznika, a na štetu uvoznika, u korist štediša, a na štetu dužnika. Svakako je neosporno, da je finansijski, ali i politički uticaj uvoznika i dužnika u Srbiji, mnogo veći od izvoznika i štediša. U ovom kontekstu, nužno je detaljnije razmatriti iskustva tranzicije industrija 10 bivših evropskih socijalističkih država Centralne i Istočne Evrope (CEE-10) koje su uspele da realizacijom odgovarajućih reformi ispune minimalne uslove i postanu članice Evropske Unije.

---

²⁵ Pojam označava skup fizičkih (tehničkih), ekonomskih, apstraktnih (pravnih, kulturnih, etičkih) i administrativnih sistema i njihovih elemenata koji posreduju pri kretanju roba i usluga u aktima kupovine i prodaje. Tržišna infrastruktura obavlja funkciju specifičnog (privrednog) servisa koji olakšava realizaciju interesa akterima tržišnih odnosa, povećava operativnost, mobilnost i efikasnost rada tržišnih struktura i privrednih subjekata na osnovu: (1) podele rada i specijalizacije, (2) organizovanog formiranja tržišnih odnosa i (3) formiranja apstraktnog okvira za pravno, kulturno i etičko regulisanje poslovne prakse. Za detalje videti u: Adžić, S. (2006), *Privredni sistem i ekonomska politika*, ss. 55-57, Ekonomski fakultet, Subotica.

²⁶ Infrastruktura za javnu regulaciju privrede i privrednog razvoja u savremenim tržišnim privredama obavlja funkciju društvenog (pre svega: socijalnog i privrednog) servisa koji olakšava realizaciju legalnih ekonomskih i socijalnih interesa, neutrališe socijalne i ekonomske konflikte i nedostatke tržišta i tako na indirektnan način obezbeđuje dugoročnu egzistenciju i operativnost, mobilnost i efikasnost rada tržišnih struktura i privrednih subjekata. Infrastruktura za javnu regulaciju privrede i privrednog razvoja u komplementarnom sadejstvu sa tržištem stvara spoljne (eksterne) uslove za funkcionisanje privredne nadgradnje, privrednog sistema i privrednih subjekata i pretpostavlja veoma razvijenu administrativnu, informacionu, inovacionu, neproizvodnu i proizvodnu infrastrukturu koje funkcionišu u okvirima: (1) konzistentnog, stabilnog, preciznog i transparentnog političkog i pravnog sistema i (2) mobilnog, fleksibilnog i adaptabilnog institucionalnog sistema. Za detalje videti u: Adžić, S. (2006), *Privredni sistem i ekonomska politika*, ss. 63-65, Ekonomski fakultet, Subotica.

²⁷ Aktuelna obeležja ekonomske politike u Srbiji su: (1) uravnoteženje budžeta, (2) restriktivna monetarna politika, (3) interna konvertibilnost nacionalne valute, (4) privatizacija na osnovu prodaje preduzeća strateškim investitorima (u nekim slučajevima po volji i meri nacionalne birokratije), (5) iscrpljivanje finansijskog kapaciteta realnog sektora (posebno industrije i poljoprivrede) u korist javnih finansija i finansijskog sektora, (6) forsiranje javnih investicija u revitalizaciju, modernizaciju i novogradnju fizičke i socijalne infrastrukture (ali bez javnog, preciznog i transparentnog sistema kontrole rezultata i utroška sredstava iz budžeta, inostranih zajmova i donacija), (7) odsustvo realne regionalne i industrijske politike i (8) intenzivno oslanjanje na strani kapital i strane direktne investicije u odnosu na domaću štednju, preduzetništvo i inovativnost.

6.3. Iskustva tranzicije industrija 10 bivših evropskih socijalističkih država Centralne i Istočne Evrope (CEE-10)

Restruktuiranje industrija 10 bivših evropskih socijalističkih zemalja Centralne i Istočne Evrope (tzv. grupa CEE-10) u funkciji pridruživanja Evropskoj Uniji po svom karakteru, obuhvatnosti i dubini, nema odgovarajući ekvivalent u svetskoj ekonomskoj istoriji. Njegova osnovna obeležja su:

Prvo, sve države-članice CEE-10 su raspolagale sa značajnim industrijskim kapacitetima (posebno u metalnom sektoru) izgrađenim na paradigmama druge tehnološke revolucije (masovne prerade materijala u standardizovane proizvode) sa preduzećima kombinatskog tipa, centralizovanom organizacionom i upravljačkom strukturom, prekomernim učešćem državnog vlasništva i visokim dugovima.

Drugo, na početku tranzicije je bilo rašireno mišljenje da su politički pluralizam, masovna privatizacija, liberalizacija ukupnih ekonomskih tokova u cilju uspostavljanja privatne svojine i slobode ekonomskog izbora - univerzalno sredstvo za uspostavljanje efikasne privrede i prevazilaženje krize, koja je duže vreme potresala temelje socijalističke privrede i društva. Početna euforija i uverenje da će se transformacija na osnovama brze i radikalne demontaže institucija socijalističkog privrednog sistema i njihove zamene sa tržišnim institucijama, ostvariti uz niske društveno-ekonomske troškove, pokazala se kao pogrešna. Nastupila je tranziciona recesija, koja je proizvodnju i zaposlenost, posebno u prerađivačkoj industriji i građevinarstvu spustila daleko ispod predtranzicionog maksimuma. Zvanični statistički podaci pokazuju da je kumulativno smanjenje proizvodnje u prerađivačkoj industriji (posebno u metalnom sektoru) i građevinarstvu bilo duboko, rasprostranjeno i uporno i bez presedana u novijoj ekonomskoj istoriji, uključujući i Veliku svetsku ekonomsku krizu od 1929. do 1933. godine.

Treće, proces tranzicione recesije i radikalne društveno - ekonomske transformacije je generisao nove izvore socijalnih i ekonomskih konflikata, koji su usporili proces prestruktuiranja preduzeća i industrija, od kojih treba izdvojiti: (a) transformaciju socijalne strukture u pravcu povećanja nejednakosti u raspodeli koja svoje uporište nisu imala u racionalnom ekonomskom privređivanju, posebno u produktivnom (proizvodnom) preduzetništvu; (b) brzi rast nezaposlenosti u prerađivačkoj industriji i građevinarstvu; (c) razaranje kadrovske, posebno, intelektualnog potencijala, koje je najteže pogodio, upravo, metalni sektor.

Četvrto, fenomen tranzicione recesije u prerađivačkoj industriji i građevinarstvu nije u celosti rasvetljen. Objašnjenja se kreću od kejnsovskog koncepta nedostatka tražnje - pre svega, zbog kolapsa trgovine u okviru ranijeg SEV-a, raspada SSSR-a i nestajanja Istočne Nemačke, preko koncepta strukturnih rigidnosti i distorzija tipičnih za komandne privrede i velikih teškoća u uspostavljanju novih institucija, pa do tvrdnji da se radi o statističkom artefaktu. Nijedno objašnjenje nije potpuno, ali se mogu izvući sledeći zaključci. Mada se preciznost makroekonomske statistike može dovesti u pitanje zbog teškoća merenja promena u realnoj proizvodnji i potrošnji u uslovima visoke inflacije i snažne ekspanzije (neregistrovanog) privatnog sektora, odnosno precenjenosti obima (industrijske) proizvodnje u prethodnom sistemu, tranziciona recesija je bila realan ekonomski i društveni fenomen. Do ogromnog slabljenja ekonomskih aktivnosti u prerađivačkoj industriji i građevinarstvu je došlo zbog kombinovanog dejstva faktora, kako na strani ponude, tako i na strani tražnje, pri čemu treba posebno istaći efekte primenjenih stabilizacionih programa²⁸.

Peto, ekonomski oporavak prerađivačke industrije (meren promenom trendova u proizvodnji i zaposlenosti) je počeo za razliku od tranzicione recesije individualno i postepeno. Kraj tranzicione recesije nije automatski implicirao tranzicionu ekspanziju. Pokazalo se da održivi rast u industriji prema kriterijuma otvorene tržišne privrede u uslovima povećanog stepena reprodukcije društvenih i socijalnih konflikata predstavlja veliki izazov i da je je zavisio, pre svega, od stvaranja uslova za efektivnu konkurenciju i uspostavljanja transparentnosti i kredibiliteta finansijskog, pravnog i političkog sistema.

²⁸ Adžić, S. (1998), *Privredni sistem i ekonomska politika- ogledi*, Ekonomski fakultet, Subotica, ss. 136-138.

Šesto, nakon skoro dve decenije, većina prepreka je uspešno prevladana, većina nacionalnih industrija je revitalizovana ili se nalazi u procesu revitalizacije (uz značajnu pomoć stranog faktora u formi SDI - izuzev Slovenije čija je reindustrializacija izvršena uz angažovanje države i šireg kruga unutrašnjih subjekata), uglavnom je premašen predtranzicioni maksimum proizvodnje, produktivnost rada je uglavnom udvostručena (u Sloveniji je skoro utrostručena!), zaposlenost u industriji je uglavnom prepolovljena (izuzev Češke Republike gde je neznatno povećana) u odnosu na predtranzicioni period, a značajan deo nasleđenih kapaciteta, posebno u industrijama visokih tehnologija (u elektronici) proizvodnji oružja i proizvodnji i preradi tekstila, kože, odeće i obuće je isključen iz proizvodne funkcije. Time su stvoreni uslovi da se kroz proces harmonizacije ostvari prvi cilj – uključivanje nacionalnih industrijskih struktura u ukupnu industrijsku strukturu Evropske Unije. No, i pored toga postoje značajne razlike u doprinosu pojedinih delatnosti stvaranju bruto-društvenog proizvoda između državama-članicama CEE-10 (Tabela br. 6.3.1.).

Tabela br. 6.3.1. Struktura bruto-društvenog proizvoda država-članica CEE-10, Hrvatske i Srbije u 2004. godini u %

Zemlja	Poljoprivreda	Industrija	Usluge
1.	2.	3.	4.
Evropska Unija (15)	1,8	19,4	78,5
Evropska Unija (25)	1,9	19,6	78,8
Češka Republika	2,5	29,2	68,3
Estonija	4,0	19,3	76,7
Mađarska	2,9	22,1	75,0
Letonija	3,9	15,3	80,8
Litvanija	5,6	23,2	71,2
Poljska	2,6	21,7	75,7
Slovačka Republika	3,6	24,5	71,9
Slovenija	2,3	26,8	70,9
Bugarska	10,0	22,3	67,7
Rumunija	11,7	28,4	59,9
Hrvatska	8,2	23,4	68,4
Srbija	17,0	29,6	53,3

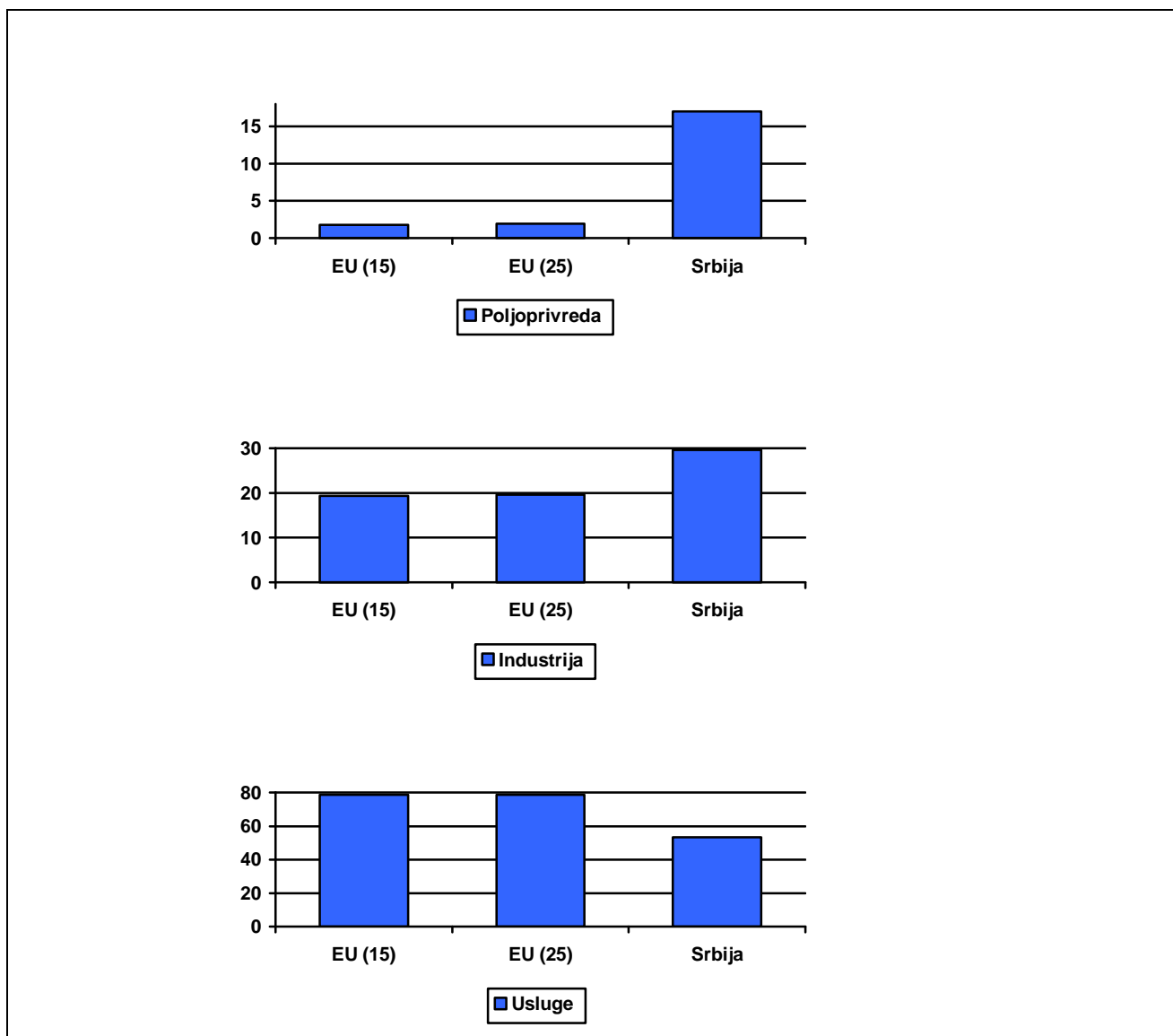
Izvor: EUROSTAT

Prezentirani podaci, ukazuju da proces strukturnog prilagođavanja industrije i oko industrije u CEE-10 nije završen i da će trebati još 10 do 30 godina intenzivnog razvoja industrije i tercijarnih delatnosti vezanih za industriju da bi ostvarila relativna harmonizacija proizvodne strukture sa EU-15. U analizi rezultata strukturnih promena u industriji i oko industrije potrebno je ove države podeliti u pet grupa.

U prvoj grupi je Slovenija u kojoj je uspešno završen proces strukturnog prilagođavanja i harmonizacije industrije i razvoja tercijarnog sektora u funkciji industrije. Zbog toga se industrija u pogledu produktivnosti i efikasnosti privređivanja (posebno u metalnom sektoru, koji izvozi preko 90% proizvodnje, uglavnom na sofisticirana tržišta) može manje više meriti sa performansama njenih direktnih suseda – Severne Italije i Austrije.

U drugoj grupi su Češka Republika i Slovačka. Ovoj grupi je pripadala i Mađarska ali ju je, zbog najnovijih događanja, potrebno izdvojiti kao poseban slučaj. Češka Republika uspešno realizuje projekat integracije nacionalne industrijske strukture u evropsku industrijsku strukturu, posebno u domenu radno-intenzivnih industrija srednje tehnološke složenosti (pre svega u automobilskoj industriji, ali i u proizvodnji energetskih mašina, savremenih informacionih tehnologija, itd.). Zbog toga je u Češkoj Republici zaposlenost u industriji čak i nešto povećana u odnosu na predtranzicioni period. U Slovačkoj se proces strukturnog prilagođavanja industrije odvija veoma uspešno (Slovačka je kao što je navedeno, u odnosu na broj stanovnika najveći proizvođač putničkih automobila na svetu, a ima i veliku proizvodnju televizora, kao i jednu od najvećih i najproduktivnijih čeličana u Evropskoj Uniji), no zbog ekstremno visokog učešća vojne industrije u predtranzicionom periodu, industrijska nezaposlenost je još relativno visoka.

Grafikon br. 6.3.1. Struktura bruto-društvenog proizvoda država-članica EU-15, EU-25 i Srbije u 2004. godini

U trećoj grupi je Mađarska. U Mađarskoj je zahvaljujući reformama izvedenim u toku osamdesetih godina prošlog stoleća i razvijenim poslovnim vezama sa zemljama tržišne privrede (no u manjoj meri nego što je to bilo u SFR Jugoslaviji i Republici Srbiji!), na početku tranzicije izvršena veoma uspešna realokacija radne snage iz tehničke u poslovnu sferu, a veliki priliv stranih direktnih investicija je omogućio relativno brzo prestrukturiranje industrije, posebno u pravcu njenog uključivanja u mreže velikih multinacionalnih preduzeća i proizvođača informacionih tehnologija. No, kasnije dolazi do slabljenja mađarskih pozicija, jer su druge zemlje, posebno Češka Republika i Slovačka bile uspešnije u prelivanju uticaja stranih direktnih investicija, tehnologija i poslovnih inovacija na unutrašnju proizvodnu strukturu, što se najbolje vidi iz činjenice da i pored visoke spoljne zaduženosti imaju nisko učešće otplata stranih zajmova u odnosu na Mađarsku (vidi Tabelu br. 6.2.2.).

U četvrtoj grupi su Poljska, Litvanija, Letonija i Estonija. Njihove aktuelne industrijske performanse i stepen harmonizacije sa Evropskom Unijom su slični (ali ispod performansi Slovenije, Češke Republike, Slivačke i Mađarske), iako su u (post)socijalističku tranziciju ušle sa sasvim različitim industrijskim strukturama i problemima. Estonija i Letonija su imale veoma razvijenu industriju (slično Češkoj Republici) i bile su bez spoljnih dugova (svu spoljnu imovinu i spoljne dugove SSSR-a je prema ugovoru o sukcesiji preuzela Rusija!), privreda Litvanije je imala agrarni karakter, a Poljska veoma razvijenu i zastarelu tešku industriju i visoke spoljne dugove. U

ovom kontekstu, čini se da je jedino Poljska uspešno izvršila prvu etapu strukturnog prilagođavanja i harmonizacije nacionalnog industrijskog sistema (zbog toga i pripada grupi TC-5).

U petoj grupi su Rumunija i Bugarska. Iako su ekonomske performanse slične, Rumunija je bila uspešnija u strukturnom prilagođavanju nacionalne industrijske strukture i njenom povezivanju sa industrijskom strukturom Evropske Unije, dok je u Bugarskoj izvršena (slično Srbiji) deindustrijalizacija na osnovu velikog smanjenja proizvodnje i resurda (proizvodnog kapitala) u odnosu na predtranzicioni maksimum.

6.4. Konkurentnost privrede Srbije prema Metodologiji Svetskog ekonomskog foruma

Kao što je u uvodu navedeno, međunarodna konkurentnost, kao sintetički izraz performansi nije *igra sa nultom sumom* u kojoj se unapređenje konkurentnosti jedne nacionalne privrede, sektora ili preduzeća ostvaruje pod uslovom slabljenja konkurentnosti neke druge nacionalne privrede, sektora ili preduzeća. Zbog toga se konkurentnost određuje kao sinteza niza institucija, (makro, mezo i mikro) politika i faktora koji određuju performanse nacionalne privrede ili nekog sektora ili preduzeća jedne zemlje. Postoje razne metodologije za određivanje konkurentnosti, koje sa manje ili više uspeha pokušavaju da izmere i povežu delovanje faktora proizvodnje i razvoja na makro, mezo i mikro nivou, posebno onih ključnih za savremene industrije, kao što su: obrazovanje i trening, tehnički progres, dobro korporativno upravljanje, efikasno funkcionisanje pravne države i dobro funkcionisanje institucija, eliminisanje korupcije, itd. U ovom kontekstu, obradiće se rezultati merenja konkurentnosti nacionalne privrede u komparaciji sa grupom odabranih zemalja, prvenstveno u bliskom okruženju Srbije u periodu od 2004. do 2007. godine prema Metodologiji Svetskog ekonomskog foruma. Prvo, nešto o metodologiji.

Svetski ekonomski forum je nezavisna institucija, koja od 1979. godine intenzivno radi na razvoju unificirane tehnike merenja konkurentnosti i jednom godišnje objavljuje rezultate njihove primene za određeni krug zemalja. Aktuelna metodologija se zasniva na utvrđivanju dva indeksa:

1. **Indeksu poslovne konkurentnosti** (Business Competitiveness Index – **BCI**)²⁹, kojima se ocenjuje poslovanje i strategija preduzeća, kao i kvalitet poslovnog okruženja.

2. **Indeksu globalne konkurentnosti** (Global Competitiveness Index – **GCI**)³⁰, koji obuhvata dvanaest osnovnih standarda za merenje globalne konkurentnosti, koji su po sličnosti podeljeni u tri grupe:

- Osnovni faktori:
  - Javne i privatne institucije,
  - Infrastruktura,
  - Stabilnost makroekonomskog okruženja, i
  - Zdravstvo i primarno obrazovanje.
- Faktori efikasnosti:
  - Visoko obrazovanje i trening zaposlenih,
  - Efikasnost tržišta dobara,
  - Efikasnost tržišta rada,
  - Sofisticiranost finansijskih tržišta,
  - Tehnološka spremnost, i
  - Veličina tržišta
- Faktori inovativnosti (koji su vezani za BCI):
  - Poslovna sofisticiranost, i
  - Inovativnost.

---

²⁹ Metodologiju je razvio M. E. Porter jedan od vodećih naučnika na polju istraživanja konkurentnosti. Za detalje ove metodologije videti u: Porter, M. E., Ketels, C. and Delgado, M. (2006), *Microeconomic Foundation of Prosperity: Finding from the Business Competitiveness Index*, u Studiji: Lopez-Carlos, A., Porter, M. A., Sala-i-Martin, X. and Schwab, K. (ed.), “Global Competitiveness Report 2006-2007”, Palgrave Macmillan, ss. 51-80.

³⁰ Metodologiju je razvio Xavier Sala-i-Martin. Za detalje ove metodologije videti u: Porter, M. E., Sala-i-Martin, X. and Schwab, K. (ed.) (2007), *Global Competitiveness Report 2007-2008*, Palgrave Macmillan.

Po indeksu globalne konkurentnosti (GCI) Srbija je 2007. godine rangirana na 91. mestu od 131. zemlje obrađene u izveštaju za 2007. godinu (Tabela br. 6.4.1). Rang Srbije se nakon poboljšanja u 2005. godini kada smo zauzeli 85. mesto (u 2004. godini 89. mesto) kontinualno pogoršava, jer su drugi bili i brži i efikasniji u realizaciji projekata strukturnog prilagođavanja i izgradnje dobrog poslovnog okruženja.

Tabela br. 6.4.2. Konkurentna pozicija odabranih država i Srbije prema GCI u periodu od 2004-do 2007. godine

Država	2004	2005		2006		2007	
	Rang	Rang	Ocena	Rang	Ocena	Rang	Ocena
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.
SAD	2	2	5,81	6	5,61	1	5,67
Švajcarska	8	8	5,46	1	5,81	2	5,62
Danska	5	4	5,65	4	5,70	3	5,55
Albanija	-	100	3,07	98	3,46	109	3,48
Bosna i Hercegovina	81	95	3,17	89	3,67	106	3,55
Bugarska	59	58	3,83	72	3,96	79	3,93
Crna Gora	89	85	3,38	87	3,69	82	3,91
Češka Republika	40	38	4,42	29	4,74	33	4,58
Hrvatska	61	62	3,74	51	4,26	57	4,20
Estonija	20	20	4,85	25	4,74	27	4,74
Makedonija	84	85	3,26	80	3,86	94	3,73
Rumunija	63	67	3,67	68	4,02	74	3,97
Slovačka Republika	43	41	4,31	27	4,55	41	4,45
Slovenija	33	32	4,49	33	4,64	39	4,48
Srbija	89	85	3,38	87	3,69	91	3,78

Izvor: Porter, M. E., Sala-i-Martin, X and Schwab, K (ed.) (2007), *Global Competitiveness Report 2007-2008*, Palgrave Macmillan, p. 10

Tabela br. 6.4.2. Faktori Globalne konkurentnosti (GCI) odabranih država i Srbije u 2007. godini

Država	Osnovni faktori		Faktori efikasnosti		Faktori inovativnosti	
	Rang	Ocena	Rang	Ocena	Rang	Ocena
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.
SAD	23	5,41	1	5,77	4	5,68
Švajcarska	4	6,05	7	5,35	1	5,77
Danska	1	6,14	4	5,44	8	5,36
Albanija	99	3,83	105	3,33	125	2,72
Bosna i Hercegovina	104	3,78	95	3,48	123	2,86
Bugarska	76	4,22	72	3,83	91	3,26
Češka Republika	42	4,85	30	4,54	28	4,33
Hrvatska	53	4,60	61	4,00	53	3,77
Estonija	29	5,25	27	4,65	35	4,07
Makedonija	72	4,25	98	3,45	101	3,12
Rumunija	88	4,07	62	3,98	73	3,54
Slovačka Republika	50	4,64	34	4,46	52	3,84
Slovenija	37	5,10	38	4,40	30	4,20
Srbija	78	4,19	88	3,56	88	3,30

Izvor: Porter, M. E., Sala-i-Martin, X and Schwab, K (ed.) (2007), *Global Competitiveness Report 2007-2008*, Palgrave Macmillan, pp. 14-20.

Još je teža situacija ako se uporede ocene faktora koji određuju sintetički GCI (Tabela br. 6.4.2). U segmentu osnovnih potreba sa prosečnom ocenom od 4,19 (u 2006. godini 3,87) zauzeli smo 78. mesto (u 2006. godini 99. mesto), pre svega zbog poboljšanja na makroekonomskom planu (2006. godine - 106. mesto sa ocenom 3,76 a 2007. godine - 88. mesto sa ocenom 4,61). Međutim, ocena efikasnosti korišćenja faktora je smanjena sa 3,63 u 2006. godini na 3,56 u 2007. godini, što

je rezultiralo padom sa 72. na 88. mesto. Najlošije ocene su one koje imaju uporište u veličini tržišta (3,23) i tehnološkoj opremljenosti (3,34). U oblasti inovativnosti ocena je povećana sa 3,27 u 2006. godini na 3,30 u 2007. godini, ali uz pad ranga sa 83. na 88. mesto.

6.5. Kako izaći iz postojećeg stanja?

Srbija, naravno, nije jedina zemlja koja se našla i situaciji sporog strukturnog prilagođavanja realnog sektora, dugotrajnog smanjenja konkurentnosti, precenjenosti domaće valute, pregrejane lične i javne potrošnje i sa time povezanih deficita u spoljnotrgovinskom i platnom bilansu i dinamičnog rasta spoljne zaduženosti. Zemlje, čije vlade nisu imale snagu da objektivno definiraju problem discipliniranja svoje ekonomske politike u funkciji usporavanja rasta domaće potrošnje u odnosu na rast BDP i preraspodele novostvorene vrednosti u korist proizvodnih investicija u izvozne industrije, doživele su spontano prilagođavanje, kao što je to na primer slučaj Argentine iz 2001. godine, naravno uz veoma visoke društvene troškove (na primer, u slučaju Argentine: konfiskacije štednje stanovništva, nezaposlenosti od 25% i dovođenja skoro 60% stanovništva u zonu ispod granice siromaštva). Kao pozitivne primere, možemo navesti slučaj država-članica EU-15 - Italije, Španije i Portugalije, koje su početkom devedesetih godina prošlog stoleća u okviru tzv. ERM-II, izvršile odgovarajuća prilagođavanja koristeći politiku fleksibilne promene deviznog kursa. U novije vreme tu je i Rusija, koja je devalvacijom 1998. godine i čvrstom verzijom politike strukturnog prilagođavanja uspela da normalizuje privrednu situaciju i krene uzlaznom putanjom privrednog rasta.

Izlazak Srbije iz postojećeg stanja relativnog slabljenja performansi može počivati na raznim scenarijima. Osnovna pretpostavka da nominalna promena deviznog kursa vodi i realnoj promeni, odnosno da rast cena izazvan promenom deviznog kursa ne sme poništiti njegove efekte. Naravno, da je to u uslovima visoke uvozne zavisnosti u formiranju osnovnih makroekonomskih agregata veoma teško. Sa jedne strane, potrebna je vrlo disciplinovana monetarna i fiskalna politika i politika dohodaka, kako bi se izbeglo indeksiranje nominalnih veličina sa promenom deviznog kursa. Sa druge strane, potreban je ekonomski i socijalni konsenzus u pogledu prihvatanja redistributivnih efekata po ovom osnovu. Zbog toga se politika prilagođavanja mora odrediti kao postupna i kombinovati sa drugim oblicima ekonomske, posebno industrijske politike i socijalne politike. Za konačan uspeh je pored politike postepenog prilagođavanja deviznog kursa, koja izlazi izvan okvira istraživanja u ovoj studiji, potrebno je realizovati i strategiju unapređenja performansi nacionalne privrede na osnovama *reindustrijalizacije*, u kojoj bi metalni sektor (naravno uz agro-industrijski kompleks za koji bi trebalo definisati odgovarajuću aktivnu verziju agrarne politike) morao da ima ključnu ulogu. U naučnom smislu, reindustrijalizacija bi trebala da obuhvata: (1) razvoj dobrog poslovnog ambijenta za proizvodno preduzetništvo po ugledu na male države-članice Evropske Unije, (2) unapređenje svih oblika upravljanja, posebno, u domenu (nacionalnih) multinacionalnih preduzeća, izvoznih klastera, poslovnih mreža i alijansi i sektoru proizvodnje javnih dobara i usluga javne uprave, (3) poštovanje principa participacije i konsenzusa ekonomskih i socijalnih partnera i (4) realizaciju reformi u funkciji precizne i transparentne profesionalizacije i decentralizacije funkcija javne regulacije privrede i privrednog razvoja na osnovu menadžmenta totalnog kvaliteta. Otuda i određenje celog ovog zahvata kao *strategije izlaska*³¹.

U kontekstu teme, koja se obrađuje u ovoj studiji skoncentrisaću se na dva fenomena u kojima bi sindikat trebao da pronađe svoje (pravo) mesto. Prvi je problem osnovnog društveno-ekonomskog okvira u kome bi trebalo tražiti rešenje za unapređenje performansi na nivou preduzeća, a drugi je zamena paradigmi *tranzicija i privatizacija* sa novom društveno-ekonomskom paradigmatom *piramida konkurentnosti* kao osnovnog okvira za unapređenje performansi preduzeća u metalnom sektoru na mezo i makro planu. I u jednom, i u drugom slučaju, osnovna pretpostavka je da je za unapređenje performansi metalnog sektora potrebno aktivno raditi na stvaranju

³¹ Za detalje videti u: Adžić, S. (2008), *Reindustrijalizacija i konkurentnost: Kako iz postojećeg stanja?*, u Monografiji: "Kuda ide Srbija: Ostvarenja i dometi reformi", Naučno društvo ekonomista sa Akademijom ekonomskih nauka i Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd, ss. 221 – 240.

preduzeća koja imaju: (1) zdravu finansijsku strukturu, (2) kvalifikovan i dinamičan menadžment, (3) odgovarajuća fizička sredstva i osoblje, (4) mikroorganizacionu strukturu i sistem upravljanja za efikasnu proizvodnju i distribuciju kvalitetnih metalnih dobara i (5) fleksibilnost, koja omogućava brzo i efikasno reagovanje na promene u unutrašnjem i spoljnom okruženju.

U tehničkom smislu, obezbeđenje navedenih performansi je proizvod ukupnih društveno-ekonomskih napora da se preduzeće u metalnom sektoru, kao osnovni subjekat privređivanja u savremenoj tržišnoj privredi, integriše u jedan kompleksni hijerarhijski sistem sastavljen od četiri nivoa³²:

Prvi nivo, obuhvata pojedinačna preduzeća metalnog sektora objedinjena u (nacionalna ili strana) multinacionalna preduzeća, izvozne klasterne, poslovne mreže i alijanse (koje su se u staroj terminologiji označavale kao poslovne reprodukcione celine) na način koji obezbeđuje ekonomski i tehnološki efikasno poslovanje u uslovima globalne konkurencije.

Drugi nivo, obuhvata pojedinačna preduzeća metalnog sektora objedinjena u makro-reprodukcione celine čije bi jezgro trebalo da bude locirano u okvirima Srbije ili u okvirima odgovarajućih (inostranih) multinacionalnih preduzeća, a kojima se obezbeđuje optimalna globalna i nacionalna društvena podela rada i njegovo snabdevanje svim potrebnim fizičkim inputima (posebno: energijom, sirovinama, osnovnim reprodukcioni materijalima, intermedijarnim proizvodima, poslovnim uslugama, uslugama saobraćaja i telekomunikacija) pod najpovoljnijim ekonomskim i tehničkim uslovima. U ovom kontekstu, aktivnu ulogu u okviru ovih makroreprodukcioni celina trebalo bi da imaju i velike trgovačke kompanije, kako na strani snabdevanja ulaznim inputima i intermedijarnim proizvodima metalnog sektora, tako i na strani marketinga, plasmana i obezbeđenja postprodajne podrške na ciljnim segmentima globalnog tržišta metalnih dobara.

Treći nivo, obuhvata pojedinačna preduzeća metalnog sektora u institucionalno uređenim okvirima nacionalnog društveno-ekonomskog okruženja. Njegov osnovni zadatak je snabdevanje preduzeća humanim i finansijskim kapitalom i uslugama javne uprave koje podsticajno deluju na njegovo ponašanje u smislu zadovoljenja širih društveno-ekonomskih ciljeva na osnovu kriterijuma povećanja konkurentnosti proizvoda, procesa, preduzeća, poslovnih i makroreprodukcioni celina. Sadržaj ovako određenog institucionalnog uređenja trebalo bi da obezbedi svakom preduzeću: (1) razvojno podsticajno okruženje, (2) poslovno podsticajno okruženje, (3) unapređenje upravljanja, (4) participativnost i decentralizaciju i (5) konzistentnu, transparentnu i preciznu viziju naučnog i tehnološkog razvoja.

Četvrti nivo, obuhvata preduzeća metalnog sektora u institucionalno uređenim okvirima unutrašnjeg tržišta Evropske Unije. Njegov zadatak je da preduzeću obezbedi ekonomiju obima i podsticanje razvoja onih proizvodnji metalnih dobara koje mogu na bazi raspoloživih faktora proizvodnje, kao i onih koje će se razviti u budućnosti, da dostignu nivo efikasnosti i konkurentnosti u pogledu cena, kvaliteta, dizajna i obezbeđenja postprodajne podrške u uslovima oštre međunarodne konkurencije. Kao što je već navedeno, samo će intenzivna konkurencija, kakva vlada na unutrašnjem tržištu Evropske Unije, naterati nacionalna preduzeća, preduzetnike, menadžere i njihove stručne timove da kontinualno unapređuju proizvodnju, podižu kvalitet metalnih dobara i pratećih usluga postprodajne podrške i da po toj osnovi njihovim plasmanom u izvozu (na nivou od najmanje 90% od proizvodnje) obezbeđuju ekonomski racionalno odvijanje procesa (poslovne) reprodukcije.

U navedenom sistemu ne postoje oštre granice između hijerarhijski ustrojenih nivoa. Tako se, organizacija izvoznih klastera, poslovnih mreža i alijansi, ali i (nacionalne verzije) Multinacionalnog preduzeća (a koje bi očigledno trebalo stvoriti u metalnom sektoru u Srbiji – naravno na osnovu individualne ili grupne privatne inicijative u kome bi javni faktor davao samo opšte okvire ponašanja u smislu razvoja kulture produktivnog (proizvodnog) preduzetništva i kulture poverenja!), može prostirati na svim navedenim nivoima, ali i šire ako značajan deo svog

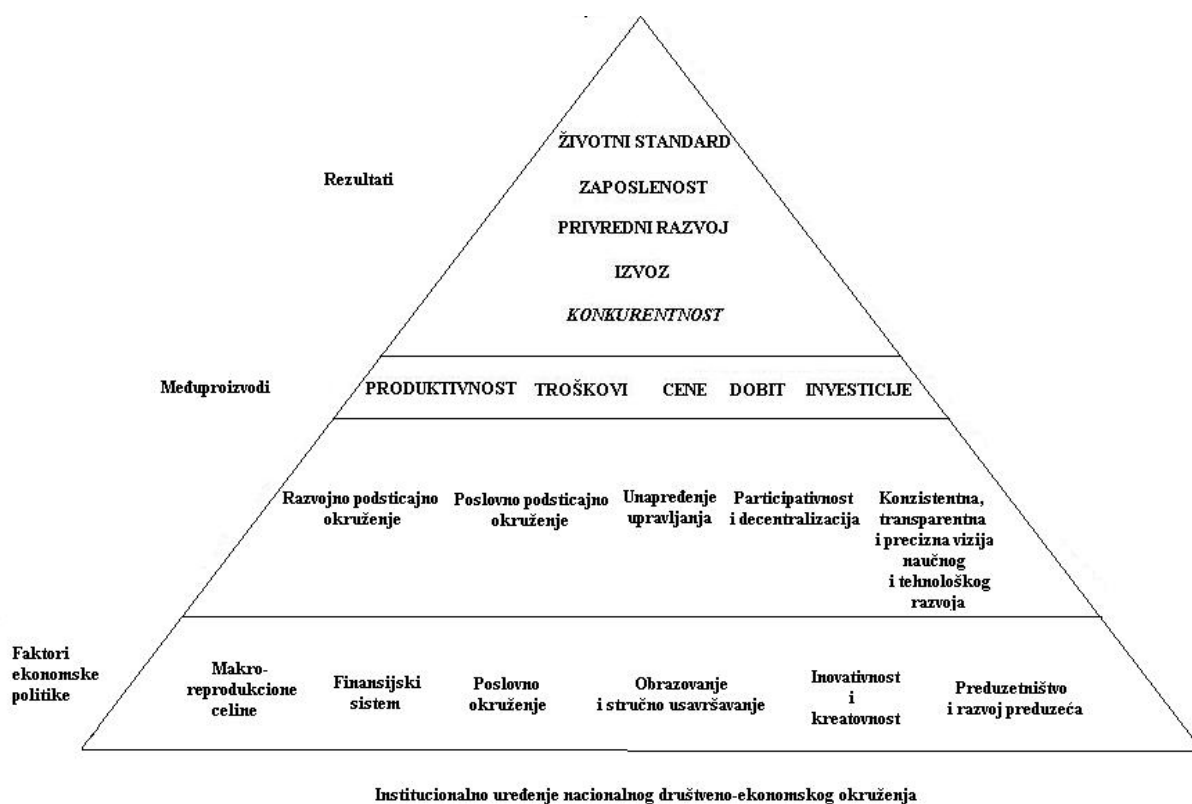
---

³² Za detalje videti u: Adžić, S. (2006), *Kako poboljšati izvozne performanse preduzeća u institucionalno neuređenom okruženju?*, u Monografiji: "Institucionalne promene kao determinanta privrednog razvoja Srbije", Ekonomski fakultet u Kragujevcu, Kragujevac, ss. 118-131.

poslovanja realizuju izvan okvira Evropske Unije. Međutim, za Srbiju kao malu zemlju s beznačajnim radom stvorenim resursima u metalnom sektoru, koja mora, kao što je već navedeno, prihvatiti standarde poslovanja koji vladaju na unutrašnjem tržištu Evropske Unije kao egzogene varijable, navedena podela ima potrebnu teorijsku i empirijsku validnost.

Proces unapređenja performansi metalnog sektora u Srbiji u predloženom metodološkom konceptu je određen kao proizvod brojnih faktora, koji koristeći sinergijske efekte institucionalne uređenosti (koja odgovarajućim pravilima određuje standarde kvaliteta i regulišu pravce međusobnih interakcija) obezbeđuje njihovu kombinaciju koja podstiče uvođenje novih proizvoda i nove investicije - koje u sledećim koracima obezbeđuju unapređenje performansi preduzeća, veći izvoz, privredni razvoj, povećanje zaposlenost i poboljšanje životnog standarda. U skladu sa tim, kao polaznu osnova za određivanje nove uloge javnog faktora u regulaciji privrede i privrednog razvoja, potrebno je (naravno postepeno) zameniti paradigme *tranzicija i privatizacija* sa (novom) paradigmom *piramida konkurentnosti* (Šema br. 6.5.1.):

Šema br. 6.5.1. Piramida konkurentnosti

6.6. Rezime

Ključ izlaska iz stanja razvojne blokade koja je posledica sporog unapređenja performansi realnog sektora u Srbiji je stvaranje uslova za razvoj tzv. investiciono vučene privrede na osnovu povećanja izvoza i efikasnosti (u kome bi metalni sektor trebao da ima ključnu poziciju u skladu sa empirijski verifikovanim rezultatima tranzicije (post) socijalističkih industrija u zemljama koje ne raspolažu sa tzv. ultimativnim resursima). Nesumnjivo je da ključni element strategije unapređenja performansi realnog sektora realizacija politike postepenog prilagođavanja deviznog kursa u funkciji preraspodele društveno-ekonomske moći u korist produktivnog (proizvodnog) preduzetništva, izvoznika i štediša, koja se u cilju održivosti mora dopuniti elementima strategije reindustrijalizacije. U skladu sa tim, mogu se izvesti sledeći operativni zaključci, koji su, po mišljenju autora, relevantni za aktuelni politički i privredni trenutak i ulogu sindikata u unapređenju performansi metalnog sektora:

1. Ključ nacionalne strategije unapređenja performansi realnog sektora je realizacija politike klizajućeg deviznog kursa u funkciji realnog otvaranja društveno-ekonomskog prostora za rehabilitaciju izvoznih industrija uz očuvanje cenovne stabilnosti. Da bi se smanjili pritisci, koji normalno potiču od promena deviznog kursa u privredi, koja više od pet decenija funkcioniše u manje ili više eksplicitnom obliku jednostrane zavisnosti od inostranstva potrebno je pokrenuti proces reindustrijalizacije Srbije, prema modelu malih (nekada nerazvijenih) država-članica Evropske Unije.

2. Problem reindustrijalizacije Srbije treba, pre svega, razmatrati u kontekstu razvoja društveno-ekonomskog ambijenta u funkciji podsticanja industrijskog (proizvodnog) preduzetništva i razvoja humanog kapitala prema najvišim standardima, na osnovu: (1) promocije i razvoja poslovne kulture u kojoj blagovremeno ispunjavanje svih zakonskih i poslovnih obaveza ima ključno mesto, (2) promocije i razvoja novih tehnika za procenu poslovne i kreditne sposobnosti svakog privrednog subjekta na osnovu preciznih i jasnih standarda, (3) nalaženja novih rešenja za (veoma rizično) finasiranje izvoznih projekata na osnovu generisanja i implementacije visokih tehnologija, (4) integracije, divestmenta i likvidacije u funkciji umrežavanja i klasterizacije preduzeća metalnog sektora u Srbiji, (5) zaokruživanja pravno-institucionalne infrastrukture za implementaciju nebankarskih tehnika finansiranja nabavke opreme i reproduktionog materijala i (6) promocije novih oblika udruživanja i povezivanja preduzeća putem kapitala i doslednog poštovanja svih oblika prava privatnog vlasništva kako bi se podstaklo veće ulaganje malih individualnih sredstava u produktivne svrhe.

3. Simbolički, u projektu povećanja efikasnosti države u funkciji unapređenja performansi nacionalne privrede godine trebalo bi paradigme *tranzicija i privatizacija* zameniti sa (novom) paradigmom *piramida konkurentnosti*. Na ovaj način bi se obezbedila jednostavna, precizna i transparentna prezentacija (nove) uloge javnog faktora u regulaciji privrede i privrednog razvoja - koju bi trebalo obezbediti raznim reformskim zahvatima i politikama u funkciji unapređenja institucionalne uređenosti, političke i makroekonomske stabilnosti, što bi bi trebalo da stvori podsticajno okruženje za uvođenje novih proizvoda i nove investicije, a koje bi u sledećim koracima trebale da obezbede unapređenje performansi preduzeća, veći izvoz, privredni razvoj, povećanje zaposlenosti i poboljšanje životnog standarda.

Zaključak: Smernice za rad sindikata

U turbulentnom i neizvesnom projektu, kao što je osposobljavanje metalnog sektora Srbije za poslovanje u uslovima otvorene tržišne privrede, sindikat se nalazi pred nimalo jednostavnim problemom definisanja svoje uloge i akcione orijentacije. Presecanje, a potom i preokretanje postojećeg propadanja (prerađivačkog dela) metalnog sektora u još dublji sunovrat trebalo bi da bude deo misije, koju bi trebao da ima sindikat u razmerama društva kao celine. To će biti veoma teško, pre svega, zbog izuzetno snažnog uticaja distributivno-orijentisanih koalicija stvorenih simbiozom pohlepkih političara i kleptokratskog dela novih preduzetnika, korupcije i nesposobne državne administracije, ali bi trebalo verovati i raditi na pronalaženju odgovarajućih rešenja. Međutim, mogu se izvesti i neki operativni zaključci.

1. Stvaranje društveno-ekonomskog okvira u Srbiji u funkciji prevazilaženja krize u metalnom sektoru moguće je ostvariti samo u dugom roku - evolucijom strukture i organizacije temeljnih društveno-ekonomskih institucija, kao što su preduzeće, tržište, javna regulacija i sindikat. Međutim, evolucija nije proces čekanja sa nadom da će neka nevidljiva ruka rešiti društvene i ekonomske probleme. Ona je uslovljena aktivnim, odgovornim, promišljenim i demokratskim ponašanjem pojedinaca i institucija, prema tome i sindikata. Takvo ponašanje se može samo formirati učenjem na sopstvenom i tuđem iskustvu i eksperimentima u malom.

2. Implementacija koncepta prestrukturiranja preduzeća u metalnom sektoru na principima trajno održive zaposlenosti kao izraza efikasnosti poslovanja u međunarodnoj konkurenciji je, pre svega, stvar preovlađujućeg sistema vrednosti i na njemu zasnovane kulture života i rada. U tom smislu Srbija predstavlja pravu crnu rupu – nacionalni vrednosni sistem je usmeren prema raspodeli, umesto ka stvaranju; podržava očuvanje pozicija na relativnoj skali, na račun smanjenja apsolutnih pokazatelja napretka; stvaralaštvo svodi na špekulaciju i kontinualno snižava razvojne kriterijume. Da bi se prevazišla ova situacija, upravo bi sindikat trebao da bude primer - kako efikasnom društvenom akcijom stvoriti klimu za prevazilaženje barijera, koje koče razvoj regularnih ekonomskih i socijalnih institucija i dobru praksu poštovanja formalnih struktura.

3. Simbolički, u projektu prevazilaženja krize u metalnom sektoru, sindikat bi trebao da pokrene aktivnost za zamenu paradigmi *tranzicija i privatizacija* sa nekom novom, prigodnijom i prihvatljivijom. Jedna od potencijalnih je i paradigma *piramida konkurentnosti*. Na ovaj način bi se javnosti obezbedila jednostavna, precizna i transparentna prezentacija (nove) uloge javnog faktora u regulaciji privrede i privrednog razvoja - koju bi trebalo obezbediti raznim reformskim zahvatima i politikama u funkciji unapređenja institucionalne uređenosti, političke i makroekonomske stabilnosti, koje bi trebalo da stvore podsticajno okruženje za uvođenje novih proizvoda i nove investicije, a koje bi u sledećim koracima trebale da obezbede unapređenje performansi preduzeća, veći izvoz, privredni razvoj, povećanje zaposlenosti i poboljšanje životnog standarda. No, da li bi iza takve akcije trebao da bude sindikat, ili neki drugi (ekonomski ili politički) faktor ostaje otvoreno pitanje.

Literatura

1. Adžić, S. (1990), *Planiranje razvoja elektrometalnog kompleksa u funkciji daljeg privrednog razvoja SAP Vojvodine*, Doktorska disertacija, Ekonomski fakultet, Subotica.
2. Adžić, S. (1992), *Industrijska politika kao instrument strukturalnog prilagođavanja*, u Zborniku: "Privreda u reformi: Mogućnosti stabilizacije i razvoja privrede Savezne Republike Jugoslavije", ss. 149 – 162, NDEJ i SEJ, Beograd.
3. Adžić, S. (1995), *Koncepcija industrijske politike u procesu tranzicije*, u "Ekonomске teme", br. 1-2, ss. 319-328.
4. Adžić, S. (1996), *Sektorske politike i obnavljanje razvoja Jugoslovenske privrede*, u "Ekonomске teme", br. 2, ss. 159-169.
5. Adžić, S. (1998), *Reafirmacija uloge sektorskih politika u strukturalnom prilagođavanju privrede u procesu tranzicije*, u Zborniku radova "Tranzicija post-socijalističkih privreda – problemi, iskustva, perspektive", Crnogorska akademija nauka i umjetnosti, Podgorica, ss. 229 – 242.
6. Adžić, S. (1998), *Privredni sistem i ekonomska politika- ogledi*, Ekonomski fakultet, Subotica.
7. Adžić, S. (1999), *Mikroekonomski aspekti sektorskih razvojnih politika*, u "Anali ekonomskog fakulteta u Subotici", br. 4, ss. 65-70.
8. Adžić, S. (2000), *Sektorske politike i njihova uloga u procesu strukturalnog prilagođavanja*, u "Anali ekonomskog fakulteta u Subotici", br. 5, ss. 75-90.
9. Adžić, S. (2001), *Između ofanzive i defanzive – nacionalna industrijska politika i Evropska Unija*, u "Ekonomist", Tematski broj 1, ss. 81-90.
10. Adžić, S. (2002), *Antikrizna politika ili šta da se radi sa elektrometalnim kompleksom?*, u "Ekonomski Anali", Tematski broj (Januar), ss. 256-263.
11. Adžić, S. (2003), *Zašto privatizacija u Srbiji ne podstiče privredni razvoj?*, u "Ekonomski Anali", Tematski broj (April,) ss. 191-198.
12. Adžić, S. i Varnju, E. (2003), *Strategija unapređenja konkurentnosti malih i srednjih preduzeća Vojvodine*, u "Ekonomist", Tematski broj 1, ss. 249-262.
13. Adžić, S. (2003), *Institucionalna infrastruktura i unapređenje industrije u Srbiji – kontroverze, ograničenja rešenja*, u "Ekonomski Anali", Tematski broj:(Decembar), ss. 97-109.
14. Adžić, S. (2004), *Strukturalno prilagođavanje i privatizacija velikih preduzeća u kontekstu reformi u Srbiji*, u "Ekonomski Anali", Tematski broj: April, ss. 267-277.
15. Adžić, S. (2004), *Reinženjering privrednog sistema i ekonomske politike*, "Ekonomski Anali", Tematski broj (Decembar), ss. 119-134.
16. Adžić, S. (2005), *Rehabilitacija industrijske politike*, u "Poslovna politika", Februar, ss. 27-33.
17. Adžić, S. (2005), *Da li je Srbiji potrebna aktivna industrijska politika?*, u "Ekonomist", Tematski broj 1, ss. 62-75.
18. Adžić, S. i Popović, D. (2005), *Fiskalni sistem i fiskalna politika – njihov doprinos unapređenju konkurentnosti privrede: Slučaj Srbije*, u "Ekonomija/Economics", br 1, ss. 173 – 200
19. Adžić, S. (2005), *Unapređenje performansi industrije Srbije u kontekstu Evropske integracije*, u "Ekonomске teme", br. 1-2. Knjiga 1, ss. 341-351.
20. Adžić, S. (2006), *Kako poboljšati izvozne performanse preduzeća u institucionalno neuređenom okruženju?*, u Zborniku: "Institucionalne promene kao determinanta privrednog razvoja Srbije", Ekonomski fakultet, Kragujevac, ss. 118-131.
21. Adžić, S. i Sparavalo, Z. (2006), *Unapređenje performansi preduzeća – osnova strategije privrednog razvoja Srbije*, u Zborniku: "Kopaonik biznis forum 2006 - Srbija 2006-2012: Razvoj; finansijski sistem i konkurentnost", SES, Beograd, ss. 484-500.

22. Adžić, S. (2006), *Povećanje državne efikasnosti kao faktor unapređenja konkurentnosti realne privrede Srbije*, u "Economist", Tematski broj 1, ss. 145-160.
23. Adžić, S. (2006), *Kreativno društvo, inovativna privreda i tranzicija – Studija slučaja za Vojvodinu*, u Zborniku: "Socijalni kapital i društvena integracija", Filozofski fakultet, Novi Sad, ss. 315-339.
24. Adžić, S. (2006), *Privredni sistem i ekonomska politika*, Ekonomski fakultet, Subotica.
25. Adžić, S. (2007), *Economic Policy and Initiation of Development Cycle*, u Zborniku: "International Conference: Contemporary Challenges of Theory and Practice in Economics: Economic Policy and the Development in Serbia - Proceedings", pp. 4-5.
26. Adžić, S. (2007), *Strategija konvergencije i ekonomska politika – Studija slučaja za Srbiju*, UDK 338.22, u "Ekonomija/Economics", Broj 1, ss. 219 – 256.
27. Adžić, S. (2007), *Reindustrijalizacija kao osnova strategije razvoja Srbije*, u "Ekonomski vidici", broj 3, ss. 387-401.
28. Adžić, S. (2007), *Should Re-industrialisation Represent the Final Stage of Transition – The Case Study of Serbia*, u "Montenegrin Journal of Economics", Vol. 3 No 6 December 2007, pp. 131-145.
29. Adžić, S. (2008), *Mikroekonomski aspekti otklanjanja tehnološke zaostalosti privrede Srbije*, u "Ekonomski vidici", broj 1, ss. 41-58.
30. Adžić, S. (2008), *Dobar poslovni ambijent – Uslov evropske integracije Srbije*, u "Poslovna politika", Januar (2008) godina, ss. 26-30.
31. Adžić, S. (2008), *Reindustrijalizacija i konkurentnost: Kako iz postojećeg stanja?*, u Monografiji: "Kuda ide Srbija: Ostvarenja i dometi reformi", Naučno društvo ekonomista sa Akademijom ekonomskih nauka i Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd, ss. 221 – 240.
32. Andreosso B. and Jacobson, D. (2005), *Industrial Economics and Organization: A European Perspective*, The McGraw-Hill Education.
33. Jovanović, P. (1991), *Strukturno prilagođavanje industrije - iskustva razvijenih zemalja*, Ekonomski institut, Beograd.
34. Korać, S. (1991), *Industrijska politika*, Ekonomika, Beograd.
35. Lipczynski, J., Wilson, J. and Goddard, J. (2005), *Industrial Organization: Competition, Strategy, Policy*, Prentice Hall.
36. Porter, M. E., Ketels, C. and Delgado, M. (2006), *Microeconomic Foundation of Prosperity: Finding from the Business Competitiveness Index*, u Studiji: Lopez-Carlos, A., Porter, M. A., Sala-i-Martin, X. and Schwab, K. (ed.), "Global Competitiveness Report 2006-2007", Palgrave Macmillan, ss. 51-80.
37. Porter, M. E., Sala-i-Martin, X. and Schwab, K. (ed.) (2007), *Global Competitiveness Report 2007-2008*, Palgrave Macmillan.
38. Savić, Lj. (2007), *Ekonomika industrije*, Ekonomski fakultet, Beograd.
39. Simons, J. (1997), *Industriepolitik*, Schaffer - Poeschel, Stuttgart.
40. Stead, R., Curwen, P. and Lawler, K. (1996), *Industrial Economics – Theory, Applications and Policy*, Mc Graw Hill.
41. Studija (1981): *Razvoj industrije prerade metala Jugoslavije 1981-1985*, Institut za ekonomiku industrije, Beograd.
42. Studija (1981): *Dugoročni razvoj industrije Jugoslavije*, Institut za ekonomiku industrije, Beograd.
43. Studija (1984): *Analiza uslova, potreba i mogućnosti društveno-ekonomskog razvoja Jugoslavije do 2000. godine*, SZDP, Beograd
44. Studija (1984-85): *Projekat dugoročnog razvoja industrije za preradu metala Jugoslavije 1986-1990, odnosno 1986-2000*, Institut za ekonomiku industrije, Beograd.
45. Studija (1989), *Industrial Restructuring Policy and Practice*, World Bank.
46. Studija (1991), *Industrial Policy in OECD countries*, OECD, Paris.

47. Studija (1995): *Projekat privatizacije u Srbiji: osnov moderne tržišne privrede*, (ruk. Madžar, Lj), Unija poslodavaca Srbije, Beograd.
48. Studija (2002): *Strategija privrednog razvoja Srbije do 2010 godine*, Knjiga I i II, Republika Srbija, Ministarstvo za nauku, tehnologiju i razvoj, Beograd.
49. Studija (2002), *Izabrani razvojni programi*, Knjiga I i II, Republika Srbija, Ministarstvo za nauku, tehnologiju i razvoj, Beograd.
50. Studija (2002): *Strategija razvoja malih i srednjih preduzeća i preduzetništva u Srbije*, Vlada Republike Srbije, Beograd.
51. Studija (2003): *Konkurentnost privrede Srbije*, Jefferson Institute uz podršku Narodne banke Srbije, Beograd.
52. Studija (2004): *Srbija i Crna Gora: Republika Srbija – Program za ekonomski rast i zapošljavanje*, Svetska Banka.
53. Studija (2004): *Plan za podsticanje razvoja malih i srednjih preduzeća i preduzetništva 2005-2007. godine*, Ministarstvo privrede, Beograd.
54. Studija (2005), *Izveštaj o malim i srednjim preduzećima i preduzetništvu 2004*, Ministarstvo privrede, Republički zavod za razvoj i Republička agencija za razvoj MPS i preduzetništva, Beograd.
55. Studija (2006): *Izveštaj o tranziciji u Srbiji II*, Institut za socijalna i ekonomska istraživanja, Beograd.
56. Studija (2006): *Nacionalni akcioni plan zapošljavanja za period 2006-2008*, Nacionalna služba zapošljavanja, Beograd.
57. Studija (2006): *Konkurentnost privrede Srbije*, Jefferson Institute, Beograd.
58. Studija (2006): *Nacionalna strategija privrednog razvoja Srbije 2006-2012*, Republički zavod za razvoj, Beograd.
59. Zbornik (1994), *Privatizacija: Nužnost ili sloboda izbora*, (red. Zec, M. i drugi), Jugoslovenska knjiga i Ekonomski institut, Beograd.
60. Zbornik (2003), *Strategija reformi*, (ured. Vacić, Z. i Mijatović, B.), Centar za demokratsko liberalne studije, Beograd.
61. Zbornik (2005): *Četiri godine tranzicije u Srbiji*, (red. Begović, B. i Mijatović, B.), Centar za demokratsko liberalne studije, Beograd.
62. Zbornik (2006): *European Industrial Policy: The Twentieth-Century Experience*, (ed. Foreman-Peck, J. and Federico, G. P.), Oxford University Press.
63. Zbornik (2006): *International Handbook on Industrial Policy*, (ed. Bianchi. P. and Labory S.), Edward Elgar Publishing.

Summary: Guidelines for future vocation of the Labor Union

In a turbulent and unpredictable project, as enabling the Serbian metal sector for working in an open market economy, the union finds itself in front of a complicated problem of defining its role and action orientation. Cutting, and afterwards also switching the existing perishment (of the refining part) in the metal sector in a deeper abyss should be the part of the mission, led by the union as a part of a society. This is going to be very hard, first of all, because of extremely strong effect of the distributionally oriented coalition created with symbiosis of greedy politicians and kleptocratic part of new entrepreneurs, corruption and incompetent state administration, but one should be optimistic and work on finding the right solutions. However, some operational conclusions could be defined.

1. Creating the social-economic frame in Serbia in the function of overcoming the crisis in the metal sector is possible only long-term – by structure evolution and organization of the profound social-economic institutions, like enterprises, markets, public regulations and unions. However, evolution is not a waiting process and a hope that an invisible hand is going to solve social and economic problems. It is conditioned with active, responsible, methodical and democratic behaviour of the individual and institutions, as well as the union. That behaviour can be formed only by learning from both personal and impersonal experience.

2. The implementation on the restructuring concept of enterprises in the metal sector on the principle of lasting employment as an expression of working efficiency in international competition is, first of all, a subject of an overcoming system of values and cultures of living and working based on it. In that manner, Serbia represents a new black hole – national valuing system is aimed at distribution, instead of creating; it backs up the reservation of the position on the relative scale, according to increasing of the absolute values of prosperity; it lowers creativity to speculation and continuously lowers development criteria. In order to overcome this situation, the union should give an example – how to make a climate for overcoming the obstacles, that stop the development of regular economic and social institutions and a good habit of respecting the formal structures with an efficient social action.

3. Symbolically, in the project for overcoming the crisis in metal sector, the union should animate the activity for switching of the paradigmas *transition* and *privatisation* with a new, appropriate and acceptable. One of the potential paradigmas is a *competition pyramid*. This way the public would have a simple, accurate and transparent presentation of (new) role of the public factor in economy regulation and development – which should be assured with different reformations and policies in the function of improvement of the institutional regulation, political and macroeconomic stability, that should make a competitive institutional organization for introducing new products and new investments and secure the increase of the enterprises performance, export, economic development, employment and life standard. But, the question: “Who should stand behind such action – the union or some other (economical or political) factor?”, still remains open.